

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MEHMET AKİF ERSOY'UN TEFSİRCİLİĞİ ve
KUR'ÂN YORUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ömer ŞENGÜN

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut AYDÜZ

EYLÜL – 2007

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MEHMET AKİF ERSOY'UN TEFSİRCİLİĞİ ve
KUR'ÂN YORUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ömer ŞENGÜN

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir**

Bu tez 04/10/2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ömer ŞENGÜN

17 EYLÜL 2007

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi olan Allah (c.c.)'a hamd-ü senalar; O'nun mümtaz kulu ve elçisi olan Hz. Muhammed (s.a.s.)'e salât ve selamlar olsun.

Mehmet Akif Ersoy, birçok ilmî araştırmaya konu olmuş, hakkında nice kitaplar yazılmış, çok yönlü bir şahsiyettir. Akif, hakkında yazılan kitap ve araştırmalarda daha çok edebî yönü öne çıkartılmış, diğer yönlerine ise kısmen değinilmiş ya da göz ardı edilmiştir. Akif'in göz ardı edilen bu yönlerinin başında, onun tefsirciliği gelmektedir.

Akif, bir müfessir olmamakla beraber, kendi döneminde bir boşluğu doldurmak maksadıyla Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşad mecmualarında tefsir yazıları yazmıştır. Bu yazılar zamanla azımsanamayacak bir hacme ulaşmış ve tefsir ilmi çerçevesinde değerlendirilebilecek bir boyut kazanmıştır.

Akif, çocukluğundan itibaren adeta Kur'ân ile yoğrulduğu için, gerek edebî gerekse ilmî kişiliğinin temelinde Kur'ân bulunmaktadır. Temel eseri olan Safahat'ta, Kur'ân'dan ilham alarak yazılan şiirleri bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Akif, bu şiirlerinde bazı âyetleri kendine has bir biçimde izah etmeye çalışmış, Türkçe'ye ve Arapça'ya olan vukufiyeti sayesinde eşsiz şiirsel tefsirler ortaya koymuştur.

Biz bu çalışmamızda, gerek âyetlerin tefsirlerinin yapıldığı tefsir makalelerini, gerekse Safahat'taki tefsir mahiyetindeki şiirleri, tefsir ilmi açısından değerlendirerek Akif'in göz ardı edilmiş, tefsircilik yönünü ortaya koymaya gayret gösterdik.

Çalışmamızda her türlü desteğini vererek yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Davut AYDÜZ Bey'e, ön hazırlıklarında emeği geçen Doç. Dr. Abdulvahit İMAMOĞLU'na, araştırmamız esnasındaki katkılarından dolayı Abdullah AYGÜN Bey'e şükranlarımı arz etmeği bir borç bilirim.

Ömer ŞENGÜN

17 EYLÜL 2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	viii
ÖZET.....	x
SUMMARY.....	xi
TRANSKRİPSİYON.....	xii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: MEHMET AKİF ERSOY’UN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE	
ESERLERİ.....	7
1.1. HAYATI.....	7
1.1.1. Doğum Yeri ve Tarihi.....	7
1.1.2. Soyu ve Ailesi.....	8
1.1.3. Tahsili ve Hocaları.....	8
1.1.4. Olgunluk Devri ve Resmi Görevleri.....	11
1.1.5. Millî Mücadeledeki Hizmetleri.....	13
1.1.6. Mısır Hayatı.....	15
1.1.7. Vefatı.....	16
1.1.8. Muharrirliği.....	16
1.1.9. Fikir Dünyası.....	17
1.1.10. Tefsire Olan İlgisi.....	19
1.1.11. Kur’ân’a Bakışı.....	23
1.2. EDEBÎ-İLMÎ ŞAHSİYETİ VE LİSAN EĞİTİMİ.....	29
1.2.1. Edebî Şahsiyeti.....	29
1.2.2. İlmî Şahsiyeti.....	31
1.2.3. Lisân Eğitimi.....	33
1.2.3.1. Arapça.....	33
1.2.3.2. Farsça.....	37

1.2.3.3. Fransızca.....	38
1.3. ESERLERİ.....	40
1.3.1. Mensur Eserleri.....	40
1.3.1.1. Tefsirler.....	40
1.3.1.2. Va'azlar.....	41
1.3.1.3. Makaleler.....	41
1.3.1.4. Tercümeleler.....	41
1.3.1.5. Diğer Eserler.....	44
1.3.1.6. Mektuplar.....	44
1.3.1.7. Kur'ân Meâli.....	44
1.3.2. Manzum Eserleri.....	45
1.3.2.1. Safahat.....	45
1.3.2.2. Safahat Dışında Kalan Şiirleri.....	46
1.3.2.3. İstiklâl Marşı.....	47
BÖLÜM 2: AKİF'İN TEFSİR YAZILARI, KAYNAKLARI VE TEFSİR METODU.....	49
2.1. TEFSİR YAZILARI.....	49
2.1.1. Tefsir Makalelerinin Yazılış Gâyesi.....	49
2.1.2. Tefsir Yazılarının Genel Özellikleri.....	51
2.2. KAYNAKLARI.....	55
2.2.1. Tefsir Kaynakları.....	55
2.2.1.1. Muhammed Abduh'tan Yaptığı Nakiller.....	55
2.2.1.2. Zemahşeri'den Yaptığı Nakiller.....	56
2.2.1.3. Tefsir-i Celâleyn.....	57
2.2.1.4. İsmi Tasrih Edilmeyen Tefsir Kaynakları.....	58
2.2.2. Hadis Kaynakları.....	58
2.3. TEFSİR METODU.....	59
2.3.1. Rivayet Yönünden.....	59

2.3.1.1. Kur'ân'ı Kur'ân İle Tefsiri.....	59
2.3.1.1.1. Âyet-i Tavzih Etmesi.....	60
2.3.1.1.2. Mübhem Bir Durumu Beyân Etmesi.....	60
2.3.1.1.3. Manayı Te'kit Etmek Suretiyle Yapılan Tefsir.....	60
2.3.1.2. Kur'ân'ın Sünnet İle Tefsiri.....	60
2.3.1.2.1. Mübhem Bir Kelimeyi Tefsir Etmesi.....	61
2.3.1.2.2. Âyetin Manasını İzah Etmesi.....	61
2.3.1.2.3. Âyetin Manasını Te'kid Etmesi.....	62
2.3.1.3. Sahabe Kavliyle Tefsiri.....	62
2.3.1.4. Esbâb-ı Nüzûl İle Tefsiri.....	63
2.3.1.4.1. Değişik Rivâyetlerin Bir Noktada Birleştiğini Zikretmesi.....	64
2.3.1.4.2. Sebeb-i Nüzûle Dâir Farklı Rivayetleri Belirtmesi..	64
2.3.1.4.3. Hz. Peygamber Dönemindeki Olayları Nakletmesi..	66
2.3.1.5. Âyetlerin Kıraat Vecihlerinden Bahsetmesi.....	68
2.3.2. Dirayet Yönünden.....	69
2.3.2.1. Fıkhî Hükümlere Temas Etmesi.....	69
2.3.2.2. Kelamî Meselelere Değinmesi.....	71
2.3.2.3. Şiirle İstişhâd Etmesi	73
2.3.2.4. Kendi Tercihlerini Belirtmesi.....	74
2.3.2.5. Belâgat ve İ'câz Nüktelerine Değinmesi.....	76
2.3.2.6. Siyak ve Sibaka Temas Etmesi.....	78
2.3.2.7. Umum-Husus Bildiren Âyetlere İşaret Etmesi.....	79
2.3.2.8. Sarf Konularına Temas Etmesi.....	80
2.3.2.9. Nahiv Konularına Değinmesi.....	81
2.3.2.10. Lügat Konularına Temas Etmesi.....	83
2.3.2.11. Âyetlerden Prensipler Çıkarması.....	84
2.3.2.12. Bazı Âlim Zatların Sözlerine Yer Vermesi.....	85
2.3.2.13. Yeminlere Temas Etmesi.....	86

2.3.3. İlmî-Fennî Tefsir Yönünden.....	87
2.3.4. İcmâlî Tefsir Yönünden.....	88
BÖLÜM 3: AKİF'İN KUR'ÂN'DAN İLHAMLI ŞİİRLERİ.....	91
3.1. SERBEST-MANZUM TEFSİRLER.....	91
3.1.1. Âl-i İmran Sûresi 26. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	92
3.1.1.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	95
3.1.2. Neml Sûresi 52. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	95
3.1.2.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	99
3.1.3. Yûsuf Sûresi 87. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	99
3.1.3.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	101
3.1.4. A'raf Sûresi 155. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	102
3.1.4.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	104
3.1.5. Zümer Sûresi 9. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	104
3.1.5.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	106
3.1.6. Âl-i İmran Sûresi 110. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	107
3.1.6.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	109
3.1.7. Bakara Sûresi 11-12. Âyetlerin Serbest-Manzum Tefsiri.....	110
3.1.7.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	112
3.1.8. Rum Sûresi 50. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	113
3.1.8.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	114

3.1.9. A'raf Sûresi 185. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	115
3.1.9.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	119
3.1.10. Bakara Sûresi 268. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	121
3.1.10.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	123
3.1.11. Âl-i İmran Sûresi 102. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	123
3.1.11.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	125
3.1.12. İsrâ Sûresi 72. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	126
3.1.12.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	127
3.1.13. Âl-i İmran Sûresi 173. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	128
3.1.13.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	130
3.1.14. Enfâl Sûresi 46. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	131
3.1.14.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	133
3.1.15. Hicr Sûresi 56. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	133
3.1.15.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	135
3.1.16. Âl-i İmran Sûresi 159. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	136
3.1.16.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	138
3.1.17. Rûm Sûresi 4-5. Âyetlerin Serbest-Manzum Tefsiri.....	140
3.1.17.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi.....	141
3.1.18. A'raf Sûresi 155. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri.....	141
3.1.18.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve	

Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi	142
3.2. TELMİHÎ ÂYETLERİN MANZUM YORUMLARI.....	142
3.2.1. Tin Sûresi 5. Âyetin Manzum Yorumu	143
3.2.1.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	144
3.2.2. Necm Sûresi 39. Âyetin Manzum Yorumu.....	145
3.2.2.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	146
3.2.3. Rahman Sûresi 29. Âyetin Manzum Yorumu.....	147
3.2.3.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	148
3.2.4. Mülk Sûresi 2. Âyetin Manzum Yorumu.....	148
3.2.4.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	150
3.2.5. Zümer Sûresi 9. Âyetin Manzum Yorumu.....	150
3.2.5.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	151
3.2.6. Necm Sûresi 39. Âyetin Manzum Yorumu.....	151
3.2.6.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	152
3.2.7. Fâtır Sûresi 28. Âyetin Manzum Yorumu.....	152
3.2.7.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	153
3.2.8. Necm Sûresi 9. Âyetin Manzum Yorumu.....	153
3.2.8.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	154
3.2.9. Âl-i İmran Sûresi 159. Âyetin Manzum Yorumu.....	155
3.2.9.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	156
3.2.10. Haşr Sûresi 19. Âyetin Manzum Yorumu.....	156
3.2.10.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	158
3.2.11. Enfâl Sûresi 25. Âyetin Manzum Yorumu.....	158
3.2.11.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	159
3.2.12. Saff Sûresi 4. Âyetin Manzum Yorumu.....	160
3.2.12.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	161
3.2.13. “لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ” İbaresinin Manzum Yorumu.....	161
3.2.13.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	162
3.2.14. Asr Sûresinin Manzum Yorumu.....	162

3.2.14.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	164
3.2.15. İsrâ Sûresi 88. Âyetin Manzum Yorumu.....	165
3.2.15.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi.....	166
SONUÇ.....	167
KAYNAKLAR.....	171
ÖZGEÇMİŞ.....	177

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ad.	: Adet
b.	: Bin, ibn
Bak.	: Bakanlığı
bkz.	: Bakınız
Bşk.	: Başkanlığı
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâlühü
Der.	: Dergisi
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
M.	: Miladî
M.A.A.M.	: Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi
md.	: Madde
nşr.	: Neřreden
no	: Numara
R.	: Rûmî
r.a.	: Radıyallahü anh

s.	: Sayfa
S.M.	: Sırât-ı Müstakîm
S.R.	: Sebîlü'r-Reşad
s.a.s.	: Sallallahü Aleyhi ve Selem
sy.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz
Ünv.	: Üniversitesi
v.	: Vefatı
vb.	: Ve benzeri
ys.	: Yersiz
Yay.	: Yayınları

Tezin Başlığı: Mehmet Akif Ersoy'un Tefsirciliği ve Kur'ân Yorumu	
Tezin Yazarı: Ömer ŞENGÜN	Tezin Danışmanı: Prof. Dr. Davut AYDÜZ
Kabul Tarihi: 22.09.2006	Sayfa Sayısı: XII (Ön Kısım) + 177 (Tez)
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri	Bilim Dalı: Tefsir
<p>Edebî bir şahsiyet olarak tanınan ve Türk tarihinde “Millî Şair” unvanıyla anılan Mehmet Akif, hayatının her safhasında Kur'ân-ı Kerîm'e ilgi duymuş, onu anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Bir sosyolog gözüyle toplumdaki aksaklıkları ve ahlakî yozlaşmaları tespit etmiş, bu noktada Kur'ânî çözümler üretmiştir. Akif, Müslümanların geri kalmalarını, Kur'ân'dan uzaklaşmalarına bağlamaktadır. Çözüm olarak da ilk dönem Müslümanlarının yaşadığı duru ve öz İslâm'a dönmeyi önermektedir.</p> <p>Akif, klasik anlamda bir müfessir olmamakla beraber, Arapçaya ve Kur'ân ilimlerine olan vukufiyeti, onu tefsir sahasında da söz söylemeye itmiştir. Kur'ân'dan yapmış olduğu âyet ve sûre tefsirleri, meşhur eseri Safahat'taki Kur'ân'dan ilhamlı şiirleri, yazmış olduğu Kur'ân tercümesi ile bazı yazarlardan tercüme ettiği tefsir ve âyet meâlleri göz önüne alındığında, Akif'in Kur'ân ilimleri alanındaki üretkenliği azımsanamayacak bir hacme ulaşmaktadır. Bütün bu verileri dikkate aldığımızda, Akif'in tefsircilik yönünün de bulunduğunu ve onun tefsirciliğinin araştırmaya değer olduğunu düşündük.</p> <p>Biz bu çalışmamızda, Akif'in tefsir makalelerinin ve Kur'ân'dan ilhamlı şiirlerinin, “İctimâî Tefsir” metodunun kriterleriyle örtüştüğünü müşahede ederek, Akif'in tefsir yazılarını bu kapsamda değerlendirmeyi uygun gördük. Çalışmamızın birinci bölümünü Akif'in hayatı, eserleri, edebî ve ilmî şahsiyeti, tefsire olan ilgisi, Kur'ân'a bakışı gibi konulara ayırdık. İkinci bölümde Akif'in tefsir yazılarının genel özelliklerini, tefsirin yazılma gayesini ve tefsir metodunu çalışmamızın ana konusunu teşkil eden “Akif'in Tefsirciliği” kapsamında izah etmeye çalıştık. Çalışmamızın üçüncü bölümünü ise sadece Akif'in Kur'ân'dan ilham alarak yazdığı şiirlerine hasrettik. Âyetlerin tefsirleri mahiyetinde olan bu şiirleri, âyetler ile olan uygunluk, âyetlerden çıkan prensipler ve şiirlerdeki Kur'ânî kavramlar bakımından incelemeye gayret ettik.</p> <p>Netice olarak Akif'in tefsir alanındaki çalışmalarını dikkate alarak onu tefsirciliğini ortaya koyma gayretinde olduk. Akif'in Kur'ân ilimleriyle olan alakasını izah ederek, onun bu sahadaki ehliyet ve liyakatini göstermeye çalıştık.</p>	
Anahtar kelimeler: İctimâî Tefsir, Akif'in Tefsirciliği, Tefsir Makaleleri, Kur'ân'dan İlhamlı Şiirler.	

Title of The Thesis: Mehmet Akif Ersoy's Interpretation and His Koran Interpretation	
Author: Ömer ŞENGÜN	Supervisor: Prof. Dr. Davut AYDÜZ
Date: 22.09.2006	Nu. on Pages: XII (introduction) + 177 (Thesis)
Department: The Basic Islamic Sciences Subfield: Interpretation	
<p>Known as a literary figure and called as a "Nationalist Poet" in the Turkish history, Mehmet Akif, had always been interested in Koran throughout his life and tried to understand and explain it. He fastened down the lacking values and moral degenerations in the community just like a sociologist and introduced solutions inspired from Koran. Akif relates the underdevelopment of the Turks with divergence from Koran. And as a solution, he proposes going back to the plain and core Islam in which the first period Muslims were living.</p> <p>Though Akif was not an interpreter in the traditional sense, his knowledge on Arabic and Koran sciences made him interpret in the Koran interpretation field. When his interpretations of verses and suras from the Koran, his Koran inspired poems in his famous work Safahat (Stages), the Koran interpretation he has written and some interpretations of purports he has done from various authors taken into consideration, Akif's productivity within the Koran sciences reach a considerable amount. After taking all these data into consideration, we concluded that Akif had an interpretative aspect that is worth to be researched.</p> <p>In this very study, observing that Akif's interpretation articles and Koran inspired poems overlap with "Social Interpretation" method, we thought it would be appropriate to evaluate his interpretation writings within this context. We spared the first chapter of our study to Akif's life, his works, his literary and scientific personality, his interest in interpretation and the way he perceives Koran. In the second chapter, we tried to explain the general features of Akif's interpretation writings, the aim that led to the writing of the interpretations and the interpretation method within the "Akif's Interpretation" scope which in fact constitutes the main topic of our study. We devoted the third chapter of our study merely to Akif's Koran inspired poems. We tried to examine these poems, which possess the nature of the interpretation of the verses, considering their coherence with the verses, the principles derived from verses and the Koran like concepts.</p> <p>To sum up, we made an effort to reveal Akif's interpretative aspect taking his studies within the interpretation field into account. We tried to explain his relationship with Koran sciences and portray his competence and worthiness within this field.</p>	
Key words: Social Interpretation, Akif's Interpretation, Interpretation Articles, Koran Inspired Poems.	

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ء	'
ث	s
ح	h
خ	h
ص	s
ض	d
ض	z
ط	t
ظ	z
ع	'
ع	a
غ	ğ
غ	g
ق	k

GİRİŞ

Kur'ân'ın inzâliyle birlikte, İslam alimleri içerisinde asırlar boyunca tefsir ilmi ile meşgul olup, Kur'ân'ın insanlar tarafından daha iyi anlaşılması için çaba sarf eden nice müfessirler yetişmiştir. Tefsir ilmi etrafında kayda değer nice çalışmalar ve faaliyetler yapılmıştır.

Cumhuriyet tarihimizde de gerek bir bütün olarak, gerekse kısmen Kur'ân'ı tefsir etme çabaları devam ede gelmiştir. Hem Osmanlı'nın son dönemlerinde hem de Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yaşamış bir şahıs olan Mehmet Akif Ersoy'un, Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşad dergilerinde yazmış olduğu "Tefsir-i Şerif" başlığı altındaki tefsir yazıları dikkatimizi celbetmiştir. Akif'in şâir ve edip kişiliğinin yanı sıra Kur'ân ile alakalı böyle bir yönünün bulunması bizim de bu çalışmamızdaki iştihakımızı arttırmıştır. Esasen Akif hakkında çok fazla kitap yazılmış olmasına rağmen, onun tefsirciliği üzerinde fazla durulmamış gerekli ilmî çalışmalar yapılmamıştır. Biz bu eksikliği biraz olsun gidermek gayesiyle bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Mehmet Akif'in Milli Mücadele yıllarındaki manevi kahramanlardan birisi olduğunda hiç kuşku yoktur. Akif'in bu yıllarda ülkenin dört bir yanında vermiş olduğu Kur'ân merkezli vaazlar da tefsir mahiyetindedirler. Millî Mücadele yıllarındaki bu muhteşem ve etkileyici vaazlar da bizi bu çalışmaya sevk etmiştir.

Bilindiği gibi Akif'in en önemli eseri *safahat'tır*. Safahatta bulunan ve her biri şaheser niteliğinde olan *serbest-manzum tefsirler* de bizim bu çalışmayı yapmamızdaki isabeti teyit niteliğindedir. Safahat'ta bulunan tefsir mahiyetindeki bu şiirler ile âyetlere atıfta bulunulan *şiirler* de araştırmamızda yer verdiğimiz konular arasındadır.

Akif'in hem Arap dil ve edebiyatını hem de Türkçe grameri çok iyi biliyor olması münasebetiyle, TBMM tarafından Kur'ân'ın Türkçe meâlinin yapılması görevinin öncelikli olarak kendisine verilmesi ve bu işi yapacak en uygun kişinin Akif olması da onun Kur'ân ile olan bağının ne kadar güçlü olduğunu göstermesi açısından

önemli bir noktadır. Akif'in böyle bir meâl yazarak onu bitirmiş olması bizim ilgimizi Akif'in tefsirciliği üzerinde yoğunlaştırmamızda etkili olmuştur.

Amaç:

Biz bu çalışmamız ile Akif'in edebî kimliğinin yanı sıra onun Kur'ân ile olan münasebetinin ve tefsirciliğinin de bilinmesini murat etmekteyiz. Akif'in tefsir yazıları ile tefsir keyfiyetindeki şiirleri kendine has bir tefsir örneği oluşturduğundan, bu durumun ilgililerin dikkatlerine sunulmasını arzu etmekteyiz.

Yöntem:

Araştırmamızda yöntem olarak arşiv tarama metodunu kullandık. Elde ettiğimiz verileri fişleme tekniğiyle kayıt altına alarak, bu veriler üzerinde değerlendirmelerde bulduk. Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere, bazı tefsir ve hadîs kitapları çalışmamızın ana kaynaklarını teşkil etmektedirler. Akif'in hayatı ve eserleri ile ilgili olarak da şairin biyografisini içeren birçok kitap tetkik edilmiştir.

Tefsir metinlerinin orijinallerinin Osmanlıca olması sebebiyle bu metinleri doğru bir şekilde latinize etmeye gayret gösterdik. Metinlerin latinize edilmesi sürecinde Doç.Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu ile Nuran Abdülkadiroğlu'nun "Mehmet Akif'in Kur'ân-ı Kerim'i Tefsiri Mev'ıza ve Hutbeleri" isimli eserinden faydalandık.

Çalışmamızda Akif'in Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşad'daki tefsir yazılarına ve vaazlarına öncelik verdik. Bu tefsir yazılarının Kur'ân ilimleriyle olan bağlantılarını, tefsir kaynaklarıyla olan münasebetlerini, dil ve gramer ile olan ilişkilerini ortaya koymaya çaba sarf ettik. Aynı zamanda Akif'in tefsir ilmiyle olan alakasını, hangi müfessirlerden etkilendiğini ve onun lisanî biyografisini tetkik etmeye çalıştık.

Araştırmamızın ikinci merhalesinde Safahat'ı titiz bir şekilde ele alarak, âyet tefsirlerinin yapıldığı şiirleri tespit ettik. Bu şiirleri kendi aralarında sınıflandırarak, tefsir ilmi açısından değerlendirmeye tâbi tuttuk. Kur'ân'dan ilham alınarak yazılan tefsir mahiyetindeki bu şiirleri, kendine özgü üslubu sebebiyle ayrı bir bölüm olarak ele almayı uygun gördük.

Çalışmamızın zorluğu ise Akif'in bir müfessir olmaması ve tefsir yazılarını klasik tefsir tarzında yazmamış olmasıdır. Onun amacı sadece tefsir yazmak olmadığı için Kur'ân ilimlerine sınırlı ölçüde yer vermiştir.

Diğer bir zorluk ise; model olarak alabileceğimiz bir çalışmanın mevcut olmamasıdır. Akif'in tefsir yazılarının kendine özgü bir tarzda yazılmış olması benzer çalışmalardan faydalanma imkânlarımızı ortadan kaldırmıştır.

Önemi:

Akif'in tefsir yazıları ve tefsir anlayışı kendine özgü bir durum arzetsede de gerek konu itibariyle, gerekse mahiyet ve şekil itibariyle *ictimâî tefsir ekolüyle* benzerlikler göstermektedir. Kanaatimizce çalışmamız tam bu noktada tefsir ilmi açısından değer ve önem kazanmaktadır. *İctimâî tefsir* hareketinin henüz başlangıç döneminde Akif'in bu tefsir metoduna paralel bir tarzda tefsir örnekleri ortaya koyması, üzerinde araştırma yapmaya değer bir durumdur.

Biz bu noktada Akif'in tefsir yazılarının hem şekil hem de içerik olarak örtüştüğü *ictimâî tefsir ekolünü* genel hatlarıyla belirtmeyi uygun görüyoruz.

1. İctimâî Tefsire Genel Bir Bakış:

İctimâî tefsir ekolü, tefsir alanında asrımızın en dikkat çekici hareketlerinden biridir. Bu tefsir tarzı, kısmen klasik tefsir kaynaklarında bulunmakla beraber, teknik bir yöntem ve yeni bir anlayış olarak oldukça yenidir. Bu tefsir hareketinin kurucusu ve ilk mümessili olarak Muhammed Abduh (v.1848-1905) kabul edilmektedir.¹ Abduh'tan sonra onun öğrencisi olan Reşit Rızâ (v.1865-1935), Mustafa el-Merâğî (v.1881-1945), Seyyid Kutup (v. 1906-1966), Said Havva ve Mevdûdî bu tefsir tarzının tatbik edicileri olmuşlardır. Ülkemizde ise bu tefsir yöntemini benimsemiş kişiler olarak Mehmet Akif ve Süleyman Ateş ismi geçmektedir.²

¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara 2005, s.776; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İstanbul 1998, s.290.

² Davut Aydın, *Tefsir Tarihi Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, İstanbul 2004, s.105.

İctimâî tefsir ekolü birçok şair, entelektüel, yazar ve bilim adamını da etkisi altında bırakmıştır. Ferid Vecdi, Mahmut Şeltut, Mehmet Akif ve Muhammed İkbâl bunlar arasında gösterilen isimlerdir.³ Bu ilim adamları, bu tefsir tarzına uygun olarak, kendi alanlarında birçok eser kaleme almışlardır.

2. İctimâî Tefsirin Özellikleri:

Abduh, klasik müfessirlerden farklı bir anlayış ortaya koyarak, Allah'ın(c.c) kitabını tefsir etmeye çalışmıştır. Bu tefsir yönteminin en belirgin özelliği “Kur’ân’ın hidayet yönünü” ortaya koyarak insanları bu hidayetten faydalandırmaktır.⁴ Kur’ân’ın toplumlara indirildiği gerçeğinden hareketle, âyetler toplumsal meselelere ışık tutacak tarzda ele alınmıştır. Bu bakımdan tefsirin konusu insanın hidayeti ile toplum olarak görülmüştür. Toplumun sorunlarına Kur’ânî çözümler üretmesi⁵ sebebiyle bu tefsir metodu dinamik bir yapı arz etmektedir.

Bu tarzda Kur’ân’ı tefsir eden müfessirler, mezhep taassubu ile Kur’ân’ı tefsir etmemişlerdir. Âyetlerden kendi mezhepleri doğrultusunda gerek itikadî, gerek fikhî hüküm çıkarma gayesi gütmemişlerdir. Onlar âyetleri murad-ı ilahîye uygun olarak tefsir etmeyi tercih etmişlerdir. Kur’ân’ı mezheplerin fikirleriyle bağdaştırmak bu müfessirlerin gayesi olmamıştır.

İsrâiliyyâtı, mevzu rivayetleri ve hurafeleri tefsirlerden ayıklamaya gayret göstermişlerdir.⁶ Klasik tefsirlerde yer yer bulunan isrâilî ve mevzû rivayetler karşısında tenkitçi bir tavır takınılarak, bu rivayetlere müsamaha gösterilmemiştir. Bu rivayetlerin tefsire zarar verdikleri belirtilerek, bunların tefsirden ayıklanması gerektiğini belirtmişlerdir.

İctimâî tefsir ekolünün bariz özelliklerinden biri de, tefsirin sade olmasıdır. Bu tefsirde kimi klasik tefsirlerde olduğu gibi, uzun uzun i’rab tahlilleri, teferruata inilmiş fikhî ve kelâmî meseleler bulunmamaktadır. Tefsir, murad-ı ilahîyi ortaya

³ Aydüz, *a.g.e.*, s.106.

⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 2006, s.311; M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, İstanbul 1997, s.75.

⁵ Şimşek, *a.g.e.*, s.75.

⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.311.

koyacak kadar açık ve sade olmalıdır. Tefsirde fazla detaya inmek, ayrıntılarda boğulmak tasvip edilmemiştir. Klasik tefsirler bu yönden eleştiri konusu olmuştur. Ancak zaruret hâsıl olursa ayrıntıya inilmesinde ve i'rab tahlillerinin yapılmasında bir sakınca görülmemiştir.

Bu ekolün sâikleri, akla oldukça fazla önem vererek, Kur'ân'daki bazı âyetleri te'vil etmekte bir beis görmemişlerdir. Bunun en önemli sebebi Müslümanların uzun zamandan beri tefekkürü ve düşünmeyi ihmal etmiş olmalarıdır.⁷ Mutezilenin etkisinde kalarak bazen hakikatten mecaza ve temsile gitmişlerdir. Sahih bir inanca ancak akılla varabileceğine inandıkları için bu ekole “Modern Mu'tezile Ekolü” diyenler olmuştur.⁸ Kur'ân'daki bazı lafızları nüzul sürecindeki anlamlarının dışında kullanmışlardır. Sahihliği sabit olan âhâd haberleri ehlisünnetin aksine hüccet olarak kabul etmemişlerdir.⁹

3. İctimâî Tefsir Metoduna Yapılan Eleştiriler:¹⁰

- a- Mutezilenin etkisiyle akla geniş bir hürriyet alanı tanınması.
- b- Hakikat ifade eden bazı âyetlerin bazen mecaza, bazen de temsile te'vil edilmesi.
- c- Naslardaki bazı lafızların nüzûl sürecindeki anlamlarının dışında kullanılması.
- d- Bazı sahih hadisleri zayıf ya da mevzû olarak değerlendirmeleri.
- e- Sahihliği sabit olan âhâd haberleri, hüccet olarak kabul etmemeleri.

4. İctimâî Tefsir Metodunda Yazılan Eserler:¹¹

Bu metodla yazılan eserler ve mümessillerinin bazıları şunlardır:

- a- Muhammed Abduh: Tefsiru'l- Kur'âni'l- Kerîm.

⁷ Şimşek, *a.g.e.*, s.80.

⁸ Şimşek, *a.g.e.*, s.81.

⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.312.

¹⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.312; Aydüz, *a.g.e.*, s.106.

¹¹ Aydüz, *a.g.e.*, s.108.

- b- Muhammed Reşid Rızâ: Tefsiru'l- Menâr.
- c- Ahmed Mustafa el-Merâğî: Tefsiru'l- Merâğî.
- d- Seyyid Kutub: Fî Zılâli'l- Kur'ân.
- e- Süleyman Ateş: Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri.

5. İctimâî Tefsir Metodu ve Akif'in Tefsir Yazıları

Akif'in gerek tefsir makaleleri, gerekse Safahat'ında yazmış olduğu şiirler *İctimâî Tefsir'e* örnek teşkil etmektedirler. Bu tefsir yazıları ile âyet tefsirlerinin yapıldığı şiirler hem sosyal meselelere Kur'ânî çözümler getirmesi yönünden, hem de mahiyet ve şekil itibarıyla, ictimâî tefsir tarzı ile örtüşmektedir. Yapmış olduğumuz tahliller neticesinde Akif'in tefsir yazılarını ve şiirlerini ictimâî tefsir çerçevesinde değerlendirmeyi uygun bulduk. Şimdi bu metot ile Akif'in tefsir yazıları ve şiirleri arasındaki münasebeti belirtmeye çalışalım:

- a- İctimâî metotta olduğu gibi, Akif'in tefsir yazıları ve şiirlerinde ana konu sosyal konulardır.
- b- Akif, tefsir makalelerinde olsun, âyet tefsirlerini yaptığı şiirlerinde olsun "Kur'ân'ın hidayet yönünü" ön planda tutmuştur.
- c- Tefsir yazıları ve şiirler sade bir dille yazılıp fazla ayrıntıya girilmemiştir. Gerekli görülen yerlerde ayrıntıya inilmiştir.
- d- Âyetlerin bazı belagat ve i'câz yönlerine işaret edilmesi dışında, uzun uzun i'rab tahlillerine yer verilmemiştir.
- e- İctimâî konulara ağırlık verildiği için tefsir dinamik bir durum arz etmektedir.
- f- Âyet tefsirleri pratik neticeler üzerine tesis edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMET AKİF ERSOY'UN HAYATI, ŞAHSİYETİ

VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

1.1.1. Doğum Yeri ve Tarihi

İstiklal Marşımızın yazarı merhum Mehmet Akif, Aralık 1873 (H. Şevval,1290) senesinde İstanbul'un Fatih ilçesinin Sarıgözel mahallesinde Sarı Nasuh sokağında dünyaya gelmiştir.¹² Akif'in doğumunun Çanakkale ilinin Bayramiç kasabasında olduğuna dair bilgiler, babasının görevli olarak gittiği bu yerde oğlunu nüfusa kaydettirmesinden dolayıdır.¹³ Akif'in dünyaya geldiği evin annesine ait olup, ona da ilk kocası Tokatlı Derviş Efendiden kaldığı,1888'deki yangında yandığı, yeniden inşa edilerek kullanılmaya devam edildiği ve Akif'in de bir süre bu evde kaldığı bilinmektedir.¹⁴

Akif'in babası olan Tahir Efendi, oğluna ebced hesabına göre doğum tarihine denk gelen "rağîf" ismini koydu. "Rağîf" kelimesi, ebced hesabıyla Akif'in doğum yılı olan 1290'a tekabül etmekteydi. Bu ismin telaffuzu zor olduğundan dolayı annesi Emine Hanım Akif'e "râkif" diye hitap ederdi. Akif'in çocukluğundan itibaren bu isim zamanla "Akif" şekline döndü ve daha sonra mektep dairesi bu adı "Akif" olarak resmi hale getirdi.¹⁵

¹² DİA, *Mehmet Akif Ersoy md.*, Ankara 2003, XXVIII,432.

¹³ Abdülvahit İmamoğlu, *Mehmet Akif ve İnanan İnsan*, İstanbul 1996, s.9.

¹⁴ Kâzım Yetiş, *Bir Mustarip-Mehmet Akif Ersoy*, Ankara 2006, s.11.

¹⁵ Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, İstanbul 1966, s.14; M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul 2004, s.2; İmamoğlu, *a.g.e.*, s.9; Yetiş, *a.g.e.*, s.12.

1.1.2. Soyu ve Ailesi

Mehmet Akif'in babası Fatih müderrislerinden İpekli Mehmet Tahir Efendi (M.1826-1888), annesi ise Emine Şerife Hanım (M.1836-1926)'dır.¹⁶ Akif' in babası tahsil dolayısıyla Osmanlı idaresindeki Kosova vilayetine bağlı İpek sancağının Şuşisa köyünden İstanbul'a gelmiştir.¹⁷ Yozgatlı Hoca Mahmut Efendi'nin derslerine devam eden Tahir Efendi onun en kıymetli talebesi olarak icazet almış ve Fatih Medrese'sinde icazet veren müderris olarak ders vermeye başlamıştır.¹⁸

Tahsil hayatından sonra İstanbul'un Fatih semtine yerleşen Tahir Efendi, Fatih medresesinde müderrislik yapmıştır. Hadis ilmine olan vukûfiyeti ile temayüz etmiştir.¹⁹ Tahir Bey ilim ve irfanının yanı sıra fazıl, âbid, vefakâr, âlicenâp ve nimetşinas bir kişiliğe sahiptir. Akif'in annesi Tokatlı olup ailesinin Buhara'dan gelmesi münasebetiyle kendisine Buharalı denilmiştir. Akif'in Nuriye isminde de bir kız kardeşi bulunmaktadır.²⁰

Akif, yirmi beş yaşındayken Tophane-i Amire veznedarı Mehmet Emin Bey'in kızı İsmet hanım ile evlenmiştir.²¹ Bu evlilikten altı çocuğu olmuş, dördüncüsü bir buçuk yaşında iken vefat etmiştir. Akif'in çocukları sırasıyla Cemile, Feride, Suat, İbrahim Nâim, Emin ve Tahir'dir.²²

1.1.3. Tahsili ve Hocaları

Akif'in ilk ilim kaynağı ve hocası babası merhum İpekli Mehmet Tahir Efendi'dir. Tahir Efendi'nin müderris olması münasebetiyle Akif'e ilk dinî bilgilerini bizzat kendisi vermiştir. Akif'in ifadesiyle "Benim hem babam, hem hocamdır; ne biliyorsam kendisinden öğrendim" sözü bu gerçeğe işaret etmektedir.²³ Mehmet Tahir Efendi, oğlunun yetişmesine son derece önem vermiş, öfkeli bir yapıya sahip

¹⁶ Düzdağ, *a.g.e.*, s.2.

¹⁷ Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1987, s.17.

¹⁸ Çantay, *a.g.e.*, s.13; Yetiş, *a.g.e.*, s.11; Düzdağ, *a.g.e.*, s.2.

¹⁹ Çantay, *a.g.e.*, s.13.

²⁰ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.2.

²¹ Çantay, *a.g.e.*, s.19; İmamoğlu, *a.g.e.*, s. 11.

²² Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.17-18; Düccane Cündioğlu, *Âkif'e Dâir*, İstanbul 2005, s.12-15.

²³ Çantay, *a.g.e.*, s.14.

olduğundan dolayı bazen oğluna sert davranışlarda bulunmuştur. Fıtrat itibariyle zeki ve uyanık olan Akif, çocukluğunu sıkı bir disiplin ve terbiye altında geçirmiştir. Bazen babasından dayak yediği günler bile olmuştur. Bu sıkı terbiye dolayısıyla Akif yetişkinlik döneminde “intizam içinde serbestlik” fikrini benimsemiştir.²⁴

Mehmet Akif henüz dört yaşlarındayken geleneklere uyularak Emir Buharî Mektebi'ne verilmiştir. İki sene kadar bu okula devam ettikten sonra 1879 senesinde Fatih İbtidâisi'ne gitmiştir.²⁵ Babası bu yıl Akif'e Arapça dersler vermeye başlamıştır.²⁶ Akif 8-10 yaşlarında, meşhur fatih camii imamlarından Arap Hoca lakabıyla mâruf, Filibeli Hâfız Mehmet Rasim Efendi'de Kur'ân hıfzına başlamıştır ve iki buçuk-üç ayda on iki sayfaya çıkmayı başarmıştır. Hafızlığının geri kalan sekiz sayfalık kısmını yüksek tahsilinden sonra bitirmiştir. Tamamını altı ayda bitirerek hatimle namaz kıldırarak seviyede sağlam bir hıfza sahip olmuştur.²⁷ Tahir Efendi, müderrisliğinin yanında özel ders olarak Mühürdar Emin Paşa'nın ailesine de ders vermekteydi. Akif babasının bu derslerine de katılarak tahsil hayatına devam etmiştir.²⁸

Üç yıllık ilkokulu bitiren Akif, 1882 yılında Fatih Merkez Rüşdiyesi'ne verildi.²⁹ Aynı zamanda Akif, babasından Arapça öğrenmeye devam ediyor; Fatih Camii'nde Farsça dersler veren “gülistan” ve “mesnevî” okutan Esad Dede'yi de takip ediyordu. Bütün bu derslerin arasında Akif, hıfzını da geliştiriyordu. Türkçe, Fransızca ve Arapça dersler alan Akif, dile olan yatkınlığından dolayı kendi akranlarından çok ileri bir seviyeye gelmişti. Akif'in dile ve şiire olan ilgisi özellikle rüştiye döneminde belirginleşmiştir.³⁰ Bu dönemde ciddi anlamda Arapça derslere başlayan Akif, Arapçayı Hoca Halis Efendi'den öğreniyordu.³¹ O, Şirazlı Hafızın Divanını, Sadi'nin Gülistanını, Mevlâna'nın Mesnevî'sini, Fuzuli'nin Leyla ve Mecnun'unu bu dönemde

²⁴ Çantay, *a.g.e.*, s.14.

²⁵ Düздаğ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.5; DİA, *Mehmet Âkif Ersoy md.*, XXVIII,432-433.

²⁶ Çantay, *a.g.e.*, s.5.

²⁷ Eşref Edip Fergan, *Mehmet Âkif: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1939, II,220; Cündioğlu, *Bir Kur'ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur'ân Meâli*, İstanbul 2004, s.21.

²⁸ Düздаğ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.6; DİA, *Mehmet Âkif Ersoy md.*, XXVIII,433.

²⁹ Düздаğ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.6.

³⁰ Düздаğ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.6.

³¹ İmamoglu, *a.g.e.*, s.10; Yetiş, *a.g.e.*, s.14.

okumuştur. Akif'in bu okuldaki hocalarından olan Hoca Kadri Efendi, Akif'in lisan ve şahsiyet açısından tesiri altında kaldığı önemli bir hocadır.³²

Üç yıl süren rüştiye eğitiminden sonra babası Akif'i meslek seçimi konusunda serbest bırakmıştır. Bu sebepten dolayı Akif, tahsil hayatına mülkiye mektebini seçerek devam etmiştir. Akif'in annesi Emine Hanım oğlunun medrese eğitimi almasından yana olduğundan eşyle fikir ayrılığına düşmüştür. Tahir Bey ise "Hanım! Çocuğun medresede okuyacağı şeyleri ben evde kendisine veririm" diyerek Akif'in mülkiyeye gitmesine müsaade etmiştir.³³ Türk edebiyatının meşhur şairlerinden olan Muallim Naci, Akif'e bu okulda edebiyat hocalığı yapmıştır.³⁴

Akif bu mektebin üç yıllık ilk kısmını bitirdikten sonra hem babasının vefatı hem de evlerinin yanması sonucu okula devamı oldukça güçleşmiştir. Bu dönemlerde ekonomik sıkıntı çekmeye başlayan Akif, mülkiye mektebini bırakarak, geleceğini daha parlak gördüğü, henüz yeni açılmış olan baytar mektebine girmiştir.³⁵ Şair'in bu okulu tercih etmesindeki öncelikli sebep, annesine ve kardeşlerine bakabilmektir.

Baytar mektebi iki senesi gece iki senesi gündüz olmak üzere dört seneden ibaret olup, bu okuldaki hocalar hem doktor hem de dindar kimselerdi. Bu hocalar Akif'in kişiliği ve dinî terbiyesi üzerinde etkileri oldukça fazla olmuştur.³⁶ O, bu okuldaki üstün başarılarından dolayı, hocalarından takdir görmüş ve bu okulu birincilikle bitirmiştir.³⁷

Millî Şair, yüksek tahsilinden sonra çok aşına olduğu Kur'an hıfzını da tamamlamıştır. O, dostlarına yaşının büyük olmasına rağmen Kur'an'ı ezberlemekte güçlük çekmediğini; sekiz on yaşlarında başlayıp ara vermek zorunda kaldığı hıfzını yüksek tahsilinden sonra bitirdiğini ifade etmiştir.³⁸ Kendi ifadesiyle: "Kur'an'ı okuya okuya pişkin bir hale getirdiğim için zaten hıfz ile aramda bir mesafe kalmamıştı" diyerek, Kur'an ile ne kadar yakın bir ilişki içinde olduğunu göstermiştir.

³² İmamoğlu, *a.g.e.*, s.10.

³³ Düздаğ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.6; Yetiş, *a.g.e.*, s.14.

³⁴ DİA, *Mehmet Akif Ersoy md.*, XXVIII,433.

³⁵ Necla Pekolcay, *İslami Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1996, s.339; Yetiş, *a.g.e.*, s.14-15.

³⁶ Düздаğ, *a.g.e.*, s.8-9.

³⁷ DİA, *Mehmet Akif Ersoy md.*, XXVIII,433.

³⁸ Düздаğ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.12.

Çünkü o, Kur'ân ile küçük yaşlardan itibaren tanışmış ve devamlı bir surette onunla meşgul olmuştur.

Arapçaya özel bir önem verdiğiinden dolayı devrinin meşhur hocalarından dersler alarak sürekli kendisini takviye etmiştir. Hoca Halis Efendi'nin yanı sıra Hersek'li Ali Fehmi Efendi'den de İmam Müberred'in Kitabü'l-Kâmilin adlı eserini okuyup bitirmiştir. Devrinin meşhur hocalarından olan Musa Kazım Efendi'den (v. 1920) -ki daha sonra 1910'da Şeyhülislam olacaktır- Simavna Kadısı Şeyh Bedrettin'in (v. 1416) Vâridat'ını dört sene kadar okumuştur. Buradan da anladığımız kadarıyla Akif, resmi tahsilinin yanında kendisini başka eğitim faaliyetleri ile de destekleyerek yetiştirmiştir.³⁹

1.1.4. Olgunluk Devri ve Resmî Görevleri

Akif, Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebini birincilikle bitirdiği için 750 kuruş maaşla Ziraat Nezaret-i Umur-i Baytariyye ve Islah-ı Hayvanat Umum Müfettiş Muavinliği görevi ile çalışma hayatına ve ilk resmî işine başlamıştır.⁴⁰ Akif, bu görevinden dolayı Edirne, Adana, Şam gibi iller başta olmak üzere Anadolu, Rumeli, Arabistan gibi Osmanlı coğrafyasının değişik yerlerinde bulunmuş ve halkı yakından tanıma fırsatı bulmuştur. 1893 yılında başlamış olduğu bu göreve uzun bir süre devam ettikten sonra 1913 yılında bu görevinden ayrılmıştır. Görevinden Umur-ı Baytariyye Müdür Muavini sıfatıyla istifa etmiştir.⁴¹

İstanbul'da bulunduğu zamanlarda resmî ve özel okullarda hocalık yapmıştır. Çok yönlü ve işini iyi yapan bir kişi olarak çeşitli özel ve resmî dersler vermiştir. Halkalı Ziraat Mektebi'nde, kitâbet-i resmiye; Makinist Mektebi'nde, kitâbet; Dâru'l-Funûn Edebiyat Şubesinde (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), edebiyat tarihi; geceleri İttihat ve Terakkî'nin Şehzâdebaşı'ndaki ilmiye kulübünde, Arapça dersleri vermiştir. 1910 yılında Baytar Mekteb-i Âlisi Me'zûnîni Cemiyeti başkanlığında bulunmuştur. 1914 senesinde Dâru'l-Hilafeti'l-Âliyye Medresesi'nde Türkçe edebiyat

³⁹ Yetiş, *a.g.e.*, s.19.

⁴⁰ Yetiş, *a.g.e.*, s.17; Düzdağ, *a.g.e.*, s.12.

⁴¹ Yetiş, *a.g.e.*, s.17.

muallimi olarak görev yapmıştır. Arapça derslerinde Muallematü's-seb'a'dan ve Zemahşerî'nin Lâmiatü'l-Arap kasidesinden tercüme ve şerhler yaptığı, her bir dersine iki yüzü aşkın, yüksek tahsil görmüş kişilerin katıldığı bilinmektedir. Bundan başka Daru'l-Edep adlı özel okulda beş sene kadar ders vermiştir.⁴²

Balkan Harbi esnasında millî bütünlüğü sağlamak amacıyla 1 Şubat 1913 tarihinde Müdâfa-i Milliye Cemiyeti kurulmuştu. Çeşitli görevleri olan bu cemiyetin en önemli şubesi olan İrşat Heyeti'ne, Akif de katılmıştır. Genellikle Müslüman münevverlerin bulunduğu bu heyet, çalışmalarını yürütmek maksadıyla kurdukları kâtipliğe, Akif'i "kâtib-i umumi" seçmişlerdir.⁴³

Birinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle birlikte, müttefikimiz olan Almanya İngilizlerin sömürgelerinden savaşmak için getirdiği Müslümanların bir kısmını esir almıştı. İslam dünyasının tepkisini almak istemeyen Almanya, esir aldıkları Müslümanlara iyi muamele yapıldığını göstermek için Osmanlı devletinden bu durumu bizzat görmeleri için görevli göndermelerini istemiştir. Bunun üzerine Akif Teşkilât-ı Mahsusa adına görevli olarak Almanya'ya gitmiş ve oradaki esir Müslümanlara İngilizlerin asıl niyetlerini anlatmıştır.⁴⁴ Onun bu seyahati Safahat'taki "Berlin Hatıraları" şiirinin yazılmasına ve Akif'in batı medeniyetini yakından müşahede etmesine sebep olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yine İngilizlerin kışkırtmaları sebebiyle Arap dünyasında da Osmanlı'ya karşı bir isyan furyası başlamıştı. Bu isyanları bastırmak maksadıyla Teşkilât-ı Mahsusa adına ikinci bir görevle Arabistan'a gönderilmiştir.⁴⁵

Akif, 1918'de Şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulan Dârü'l-Hikmet-i İslamiyye'nin başkâtibi olarak yeniden bir vazife almıştır. 4 Şubat 1920 yılında başkâtipliğiyle beraber bu kuruluşun üyeliğine de girmiştir.⁴⁶

Kurtuluş Savaşının yapıldığı ilk yıllarda Akif, bu harekete yazdığı yazılarıyla ve mecmuasını Ankara'ya taşıyarak katılmıştır. İlk meclisin açıldığı 1920 tarihinde,

⁴² DİA, *Mehmet Akif Ersoy md.*, XXVIII,433.

⁴³ Düздаğ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.41.

⁴⁴ Düздаğ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.54-55.

⁴⁵ Düздаğ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.70.

⁴⁶ Yetiş, *a.g.e.*, s.23.

Burdur mebusu olarak meclise girmiştir.⁴⁷ TBMM'nin görevlendirmesi ile çıkan isyanları bastırmak için, Konya ve Kastamonu'ya gitmiştir. Bizim de çalışmamızın bir bölümünü teşkil eden etkileyici vaazlarının bir kısmını buralarda vermiştir.

İstiklal Şairi, milletvekilliği görevinin ardından Ankara'dan ayrılarak İstanbul'a dönmüştür. 1924 tarihinden itibaren birkaç sene, yazları İstanbul'da kışları da Mısır'da olmak üzere aziz dostu Prens Abbas Halim Paşa ile beraber olmuşlardır. 1926 senesinden itibaren on senelik bir müddet boyunca, Mısır'da yaşamıştır. Mısır'daki hayatında eğitim ile ilgilenmiş ve Mısır Üniversitesinde türkçe ve edebiyat müderrisliğine tayin olmuştur. Ölümüne yakın hastalanıp Anadolu'ya gelişine kadar bu görevine devam etmiştir.⁴⁸

1.1.5. Millî Mücadeledeki Hizmetleri

Birinci Dünya savaşının hemen ardından 1920'de İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte, Anadolu'da işgale karşı millî bir direniş ve hareket başlamıştı. Anadolu'da fiili bir hareketin başlaması üzerine Akif, en sadık dostlarından olan Eşref Edip'e "Artık burada duracak zaman değildir, gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkı tenvîre ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sende idarehanenin işlerini derle, topla. Sebîlü'r-Reşad klişesini al, arkamdan gel. Meşihattakilerle de temas et. Harekât-ı Milliye aleyhinde bir halt etmesinler" diyerek İstanbul'dan Ankara'ya doğru yola çıkar.⁴⁹

Akif'in Ankara'ya gelme sebebi milli mücadeleye olan güveni ve bu uğurda mücadele etme azmidir. Burdur mebusu olarak seçilmesinden itibaren Burdur, Afyon, Sandıklı, Antalya, Konya gibi yerlerde heyecan dolu etkili vaazlar ve konuşmalar yaparak, Türk milletinin millî mücadeleye olan bakışını, olumlu yönde etkileyip bu harekete güç katacaktır.⁵⁰ Bu vaaz ve konuşmalarındaki üslubunun samimiyet ve içtenliği, halkın Millî Mücadele'nin bir cihat olduğuna inanmasında oldukça fazla

⁴⁷ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.97.

⁴⁸ Edip, *a.g.e.*, s.117.

⁴⁹ Edip, *a.g.e.*, s.56; Yetiş, *a.g.e.*, s.25.

⁵⁰ Yetiş, *a.g.e.*, s.26; Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları I*, Ankara 2007, s.27.

etkili olmuştur.⁵¹ Nitekim Akif milli mücadele de vermiş olduğu vaazlar ve isyanlara karşı halkı aydınlatması sebebiyle, milli hareketin manevî kahramanları arasındaki yerini almıştır.

İstiklâl aşığı şair, bir yandan Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaptığı etkili vaazlarına devam ederken; diğer yandan da yapmış olduğu neşriyat ile Millî Mücadele'ye katkıda bulunmaya çalışmıştır. Dostu Eşref Edip ile birlikte yayımladıkları Sebîlü'r-Reşad mecmuasıyla, milli hareketin gerekliliğini ve zorunlu olduğunu basın yoluyla anlatmaya uğraşmışlardır. Akif'in vaazlarının bu dergide yayımlanması, bu yazıları okuyanları son derece etkilemiş; bu yazılar çoğalttırılarak valilere, kaymakamlara, müftülere ve askerî yetkililere gönderilmiştir.⁵² Bu bakımdan o, istiklâl mücadelesinin içindeki şiir ve makalelerinde, bir millete kendi imkân ve üslubu ile hitap etmenin nasıl büyük zaferler getireceğini gören ve bu hususta netice alan bir şairdir.⁵³

İstiklal Şairi, Balkan Savaşı yıllarında kurulan ve Millî Mücadele'nin teşkilatlanmasında önemli ölçüde katkısı olan, Müdâfa-i Milliye Cemiyetine bağlı Heyet-i Tenvîriyye'ye katılarak, edebiyat yoluyla halkı uyandırmak ve aydınlatmak gayesini gütmüştür.⁵⁴ Hindistanlı Müslüman âlim Hüseyin Kıdvay'ın Anadolu mücadelesini öven ve İngilizleri yeren eserini damadı Ömer Rıza Doğrul'a tercüme ettirip, Anadolu'ya dağıttırarak bu mücadeleye fikrî bir katkıda bulunmuştur.

Vatansever fikir adamı Akif'in milli mücadeledeki en önemli katkısı hiç şüphesiz *İstiklal Marşı*'dır. Maarif Vekâletinin açmış olduğu yarışma sonucunda 724 şiir arasından Akif'in şiiri birinci seçiliyor. Ancak bir tevazu abidesi olan Akif, yarışmanın birincisine verilecek ödül nedeniyle bu yarışa katılma hususunda çekimser kalıyor. Maarif Vekili Hamdullah Suphi, onun bu yönünü bildiği için kendisine bir mektup yazarak Akif'in tereddütlerini izale ediyor. Bunun üzerine istiklâl hayranı şair devasa eseri olan *İstiklâl Marşı*'nı kaleme alıyor ve bu şiiri Türk milletine ithaf

⁵¹ Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*, İstanbul 1992, s.112.

⁵² Düzdâğ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.27.

⁵³ Ahmet Kabaklı, *Mehmet Akif*, İstanbul 2003, s.25.

⁵⁴ DİA, *Mehmet Akif Ersoy md.*, XXVIII,433.

ediyor. Bilindiği gibi Akif, İstiklâl Marşı'nı Safahat'a almamıştır. Kendisine bunun nedeni sorulunca "O benim değil, memleketimindir" cevabını vermiştir.⁵⁵

1.1.6. Mısır Hayatı

Akif, yakın dostu Abbas Halim Paşa vasıtasıyla, Mısır ile sürekli bir ilişki içersindedir. İlki 1914 yılının ocak ayında, ikincisi 1915 yılının mayıs ayında resmî bir görevle, üçüncüsü 1923 yılının Ekim ayında, dördüncüsü ise 1924 senesinin son ayları olmak üzere dört defa çeşitli sebeplerle Mısır'a gitmiştir.⁵⁶

Akif'in Mısır'a temelli olarak gitmesi ise 1925 yılının Ekim ayına denk gelmektedir. Bilindiği gibi Akif, vatan ve millet söz konusu olunca mücadelede en ön safta yer alan bir şahsiyettir. Bundan dolayı kendisi Millî Mücadele'nin manevî önderleri arasındaki yerini hak ederek almıştır. Ancak bazı siyasî ve sosyal gelişmeler onu ülkesinden ayrılma noktasına getirmiştir.⁵⁷

Mısır'daki ilk yıllarını Abbas Halim Paşa'nın yardımlarıyla zor zahmet geçiren Akif, 1929 yılından ölüm yılı olan 1936'ya kadar Kahire'deki el-Câmiatü'l-Mısriyye'nin Edebiyat Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı dersleri vermek suretiyle hem geçimini temin etmiş, hem de ilim ile meşgul olmuştur.⁵⁸

Bunun yanı sıra Akif, TBMM tarafından kendisine verilen Kur'ân meâli ile meşgul oluyordu. Akif, Bu dönemde şiir ile fazla meşgul olamamış ve hayatının bu bakımdan en verimsiz yıllarını yaşamıştır. Akif, 1935 yılında Mısır'da rahatsızlanınca hem hava değişimi için, hem de vatan topraklarında ölme ümidiyle Türkiye'ye gelmiş ve tedavisi burada sürdürülmüştür.⁵⁹

⁵⁵ Hekimoğlu İsmail, *Mehmet Akif'e Göre Dün Bugün Yarın*, İstanbul 1997, s.17-18; Kabaklı, *a.g.e.*, s.25.

⁵⁶ Düzdağ, *Mehmet Akif-Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli*, İstanbul 2005, s.3-5.

⁵⁷ Ayrıntı için bkz. Düzdağ, *Mehmet Akif-Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli*, s.4-19; Cündioğlu, *Âkif'e Dâir*, s.12-15.

⁵⁸ DİA, *Mehmet Akif Ersoy md.*, XXVIII,434-435.

⁵⁹ DİA, *Mehmet Akif Ersoy md.*, XXVIII,435.

1.1.7. Vefatı

Akif'in vatanından uzakta sıkıntılı bir hayat yaşaması onu ölümüne sebep olan bir hastalığa sürüklemiştir. 1935 yılında kanser teşhisi konulan hastalığı, tüm tedavilere ve hava değişimlerine rağmen bir fayda vermemiştir.⁶⁰ Gittikçe hastalığının artması sonucu, vatan topraklarında ölmek arzusuyla uzun bir aradan sonra 17 Haziran 1936'da İstanbul'a gelmiştir.⁶¹

Ne yazık ki hastalığının artması ve yapılan müdahalelerin sonuç vermemesi sonucu 27 Aralık 1936'da vefat etmiştir. Cenazesi sessiz bir şekilde kılınmak istendiyse de onun ölümünü duyan vatanperver insanlar cenazeye koşmuşlardır. Devasa bir kalabalıkla namazı kılınıp, Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir.⁶²

1.1.8. Muharrirliği

Akif'in edip ve şairliğinin yanında onun önemli özelliklerinden biri de gazeteci olmasıdır. Akif 1908 yılından itibaren yayın hayatına başlayan Sırât-ı Müstakîm ve daha sonraları Sebîlü'r-Reşad adlı mecmualarda başmuharrir olarak görev yapmıştır. Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulûm gibi başlıklar, altında haftalık olarak yayımlanan bu dergi de "Tefsir-i Şerif" başlığı altındaki yazıları Akif yazmaktadır.⁶³

Dergide Muhammed Abduh (v. 1905), Muhammed Ferid Vecdi (v. 1954), Şiblî Numanî (v.1914), Refik el-Azm (v. 1965), Şeyh Salih eş-Şerif et-Tunusî (v. 1920) ve Abdülaziz Çaviş (v. 1929) gibi bazı âlimlerin eserlerini Arapçadan Türkçeye çevirerek bunları yayımlamıştır. Akif, bu dergide birçok edebî yazıyı da kaleme almıştır.

Akif, Ankara'ya geldiği günden itibaren kendisinin neşretmiş olduğu Sebîlü'r-Reşad dergisinde Millî Mücadele'yi destekleyen nice yazılar kaleme almıştır. Sebîlü'r-Reşad dergisini millî hareketin tanıtılmasında âdeta bir enstrüman olarak kullanmıştır.

⁶⁰ Düздаğ, *Mehmet Âkif-Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli*, s.126.

⁶¹ DİA, *Mehmet Akif Ersoy md.*, s.435.

⁶² DİA, *Mehmet Akif Ersoy md.*, s.435.

⁶³ Düздаğ, *Mehmet Âkif-Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli*, s.148.

Dergide yayımladığı makaleler ve vaazlar çoğaltılarak askerlere dağıtılmış, böylece askerin moral ve motivasyonuna katkı sağlanmıştır.⁶⁴

1.1.9. Fikir Dünyası

Çeşitli fikir akımlarının bulunduğu, Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yaşayan Akif'in fikir dünyasının merkezini Kur'an teşkil etmektedir. O edebî bir şahsiyet olmakla beraber, şiirlerinin çoğunluğu Kur'an ve İslam içeriklidir. Akif'in fikirsel altyapısının oluşmasındaki temel faktör almış olduğu eğitimle alakalıdır. Küçük yaşlardan itibaren, Kur'an ile hemhal olmuş bir insan olarak Akif, Kur'an'ı samimi bir mü'min olarak defalarca okumuş ve hayatına tatbik etmeye azamî ölçüde gayret göstermiştir.

Akif, muhafazakâr bir ortamda yetişmiş olmasına rağmen; kendisi zamanla ıslahatçı diyebileceğimiz bir anlayışa sahip olmuştur.⁶⁵ O, İslam dünyası ile Batı dünyasını yaptığı seyahatler nedeniyle kıyaslama fırsatını bulmuştur. Akif gerek şiirlerinde olsun, gerekse makalelerinde Müslüman topluluklarının dini anlama biçimlerini eleştiri konusu yapmıştır. Müslümanlardaki ataleti, tevekkül anlayışını, yanlış inançları ve taklit anlayışını sürekli olarak eleştiri konusu yapmıştır.

Diğer taraftan onun ıslahatçı bir düşünceye sahip olması, aklımıza kendisi gibi ıslahatçı olan Muhammed Abduh, Ferid Vecdi ve Abdülaziz Çaviş gibi düşünürleri getirmektedir. Akif bu düşünürlerin çok sayıda makalelerini tercüme edip yayınladığından dolayı bu düşünürlerin etkisi altında kalma ihtimali bulunmaktadır. Yalnız şunu söylemek lazım ki Akif, kendine özgü bir düşünce yapısına sahiptir.⁶⁶

Emperyalist güçlerin hakimiyeti altında bulunan İslam coğrafyasında, Müslümanların uyanarak istiklallerini kazanmaları için mücadele veren Cemalettin Afgânî ve onun talebesi olan Muhammed Abduh, Mehmet Akif'e hem fikirsel anlamda, hem de tefsir yazılarında örnek teşkil etmişlerdir. Bir ihtilâl ve hareket adamı olan Afgânî'den

⁶⁴ Kabaklı, *a.g.e.*, s.25.

⁶⁵ Akif'in muhafazakarlığı ve inkılapçılığı için bkz., Hekimoğlu İsmail, *a.g.e.*, s.86-93.

⁶⁶ Sezai Karakoç, *Mehmet Akif*, İstanbul 2005, s.22-24; Suat Yıldırım, *Mehmet Akif'in Kur'an Anlayışı*, İzmir 2006, s.7; Mehmet Demirci, *Yahya Kemal ve Mehmet Akif'te Tasuvvuf*, İzmir 1993, s.72.

ziyade, eğitim ve ıslah yönü ağır basan Abduh, Akif'in ilgisini daha çok çekmiştir.⁶⁷ Millî Şair, Afgânî hakkında bir makale kaleme alarak onun hakkındaki yanlışları ortaya koymuş ve Afgânî'nin yanlış tanındığını ifade etmiştir.⁶⁸

Osmanlının son dönemlerindeki siyasi ve sosyal çalkantılar sebebiyle birçok siyasî-fikrî akımlar meydana gelmiştir. Bu fikrî ekollerin her biri Osmanlının çöküşünü engellemek için farklı tutum ve üşünce sistemleri geliştirmişlerdir. Akif bu siyasî-fikrî akımlar içersinde “İslam birliği” fikrine inanmış⁶⁹ ve bu fikri Osmanlının kurtuluş reçetesi olarak görmüştür. Bu yönüyle Akif, *İslamcılık* düşüncesinin bir temsilcisi olarak değerlendirilmektedir.⁷⁰ Osmanlının son dönemlerinde “İslamcılık” düşüncesi doğrultusunda ilk ve tek kitap yazan kişi Prens Sâit Halim Paşa'dır. Akif, *İslamlaşmak* adındaki eseri hem Türkçeye çevirmiş; hem de bu eser hakkında sitayişle bahseden bir yazı kaleme almıştır.⁷¹ Bu da bize Akif'in bu eserden bir ölçüde etkilendiğini göstermektedir.

Akif aynı zamanda milliyetçi bir anlayışa sahiptir. Ancak onun “Milliyetçilik” anlayışı ırkçılık veya *kavmiyetçilik* anlamında değildir. O, “Fikr-i kavmiyeti tel'ini ediyor Peygamber” sözüyle bu tutumunu açıkça ortaya koymaktadır.⁷² Akif çekirdeği İslam olan bir milliyetçiliği benimsemiştir. Onun milliyetçiliği ile Müslümanlığı iç içe geçmiş bir durum arz etmektedir.⁷³ Akif'in milliyetçilik anlayışı Türkçü-milliyetçi anlayışından ziyade İslamî-milliyetçi anlayıştır. Ziya Gökalp gibi milliyetçilerden, Akif'in farkı bu noktada belirlemektedir.

Akif'in milliyetçiliğinin iki ana unsuru bulunmaktadır: Tarih ve toprak. Tarih ve toprak, Akif'in ruhuna, benliğine sinmiş iki kavramdır. O kendini ve milletini tarihi ve toprağı ile bütünleşmiş olarak görmektedir.⁷⁴ Türkiye, Akif için İslam'ın son

⁶⁷ Hekimoğlu İsmail, *a.g.e.*, s.93; Cündioğlu, *Âkif'e Dâir*, s.78-81.

⁶⁸ Mehmet Akif Ersoy, *Cemaleddin Afganî*, Sırat-ı Müstakîm, s.207-208; Bu makalenin latinize edilmiş şekli için bkz. Abdülkerim-Nuran Abdülkadiroğlu, *Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri*, Ankara 1987, s.32-35.

⁶⁹ İsmail Hakkı Şengüler, *Mehmet Akif Külliyyatı*, İstanbul 1992, X,252; Demirci, *a.g.e.*, s.71.

⁷⁰ Karakoç, *a.g.e.*, s.19-21; DİA, *Mehmet Akif Ersoy mad.*, XXVIII,436.

⁷¹ Yetiş, *a.g.e.*, s.210.

⁷² Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.72-73; Kabaklı, *a.g.e.*, s.69.

⁷³ Pekolcay, *a.g.e.*, s.447.

⁷⁴ Nurettin Topçu, *Mehmet Akif*, İstanbul 2006, s.38-43.

kalesidir. Türklük yıkılırsa ona göre İslam da sönecektir. Akif'in *Milliyetçilik* anlayışını bu perspektifte görmek gerekmektedir.⁷⁵

1.1.10. Tefsire Olan İlgisi

Akif'in çok küçük yaşlardan itibaren Kur'ân ile tanıştığını belirtmiştik. O, genç yaşlarında Ali Fehmi Efendi'den Arapça okuduğu dönemlerde Kur'ân âyetleriyle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Hocaları onun bu alakasına ve zekâsına çocukluğundan beri hayrandılar. Âyetlerin manalarına ve dile olan hakimiyetini göstermesi bakımından kendisiyle beraber Arapça okuyan Hâfiz Yusuf Cemîl konuyla ilgili olarak şu hatırasını nakletmektedir:

“Kitab’ul-Kâmil’i okuduğumuz sırada “ukûl” (akıllar) manasına gelen “ahlâm” kelimesi için istişhâden ben: قَالَوَا أَضْعَاثُ أَحْلَامٍ (Yusuf, 12/44), (Enbiyâ, 21/5) dedim. Hazret-i Akif hemen, أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُمْ بِهَذَا (Tur, 52/ 32) dedi. Evvelki “karmakarışık rüya yığınları” ikincisi ise, “akılları bunu mu kestiriyor?” demektir. Ben nasılsa yanlış istişhâd etmiştim. Akif Bey hem benim yanlışımı tashih etti, hem de yanlış anlayışımın dolayı beni muâhaza etmiş oldu. İnce zekâsı, yüksek anlayışı vardı. Kendisinden okuduğumuz Fehmi Efendi bile onun kudretine, irfanına meftun idi.”⁷⁶

Tefsir külliyyatının klasik eserlerinden olan Tefsir-u Celâleyn Akif'in sıkça okuyup başvurduğu temel kaynaklar arasındadır. Millî Mücadele yıllarında halka milli mücadeleyi anlatma adına gittiği Kastamonu'da Akif, elinde bulunan kitabın ne olduğunun sorulması üzerine, onun Tefsir-u Celâleyn olduğunu söyler ve şu açıklamayı yapar:

“Bunu yanımda taşır Kelâm-ı Kadim gibi okurum. Şimdiye kadar onsekiz defa hatmettim; şimdi ondokuzuncu hatme devam etmekteyim.”⁷⁷

Hiç şüphesiz ki Akif'in en çok yararlandığı ve etkilendiği müfessirlerden biri de Fahrettin Râzî (1149-1209)'dir. Akif, Râzî'ye olan hayranlığını ona ithaf ettiği ve

⁷⁵ Kabaklı ,a.g.e., s.69-70.

⁷⁶ Edip, a.g.e., I,183.

⁷⁷ Edip, a.g.e., I,674; Düzdağ, *Mehmet Âkif-Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli*, s.135-137.

başlığında ismini kullandığı şiiri ile ortaya koymaktadır. İmam Râzî'ye ithaf ettiği şiirini önemine binâen burada arz etmek istiyoruz:

FAHREDDİN RÂZÎ

Nâmı sernâme-i manzûmem olan Fahreddin
Yedi yüzyıl kadar olmuş, olalı huld-güzîn
Elli altmış sene tahsil ile uğraşmışken
Hikmetin, mârifetin gâyetini aşmışken
O dehâsıyla, o fazlıyla diyor kim “Eyvah!
Olduğum var ise ömrümde nihâyet âgâh
Sâde mâhiyet-i aczimden ibâret kalıyor!
Anlaşılmaz hele binlerce hakikat kalıyor
Hâke ric'at ediyor gerçi bu fânî ecsâd
Hangi yer olsa gerektir fakat ervâha me'âd?
Öyle pek nâmütenâhi değil idrâk-i beşer
Halli matlûp mesâil ise bitmez, o biter!
Ter gelir hiç yürümez sendeki ilm-i ma'kûl
Orda kösteklidir ikdâm-ı terakki-i ukûl
Âh yetmiş iki yıl dâim olan devr-i hayât
Bana bir fâide bahş etti mi sandın? Heyhât!”

Bunu ben söylemiş olsam olamaz te'siri
Düşünün âlemin üstâdı olan nihrîri!
Öyle nihrîr ki asrında geçen cümle ulûm
Ona mâlûm idi hem öyle ki cidden ma'lûm
Fıkh u tefsirde, mantıkta, riyâzîde imam
Tıbda, hey'ette, akâide şerefrâz-ı enâm
Görmedik kimsede Râzî gibi her fende rüsûh
Beşerin kârı değildir bu kadar fende rüsûh!
Bilir erbâbı ki bir mesleğe hakkıyla vukûf

Ona tahsis-i hayat etmeye ancak mevkûf
Akla hayret veriyor işte bunun çün hazret
Bu ne himmet, ne metânet, ne dehâdır? Hayret!
Bilemem şâhîde muhtaç mıdır da'vâmız?
Haydi olsun! Ne olurmuş; değiliz ya âciz
Bunca âsâr-ı hakîmânesi var ellerde,
Sâde ellerde değil, bir çoğu da ezberde!
Bu kütüphâne-i âlemde “Mefâtihu'l-Gayb”
Duracak şân u şerefle ebediyen lâ-reyb
Hazret'in kuvvet-i irfânını nâtik o eser
Pâyidâr olsa gerek metn-i semâvîsi kadar!
Nass-ı katı' gibidir ordaki ahkâm bütün
Hangi bir mebhasi şâyeste-i ta'riz bugün?

Sevk-i mebhasle sadeden azıcık dûr oldum,
Herkesin bildiğini yazmaya mecbûr oldum.
Fazla sözler deverân eyledi mâdâm, yine
Bahsi ircâ edelim hazret-i Fahrettin'e.
Ruh-u mağfûrunu takdîs edelim, şâd edelim
Nâm-ı ulvîsini hürmet ile îrâd edelim
Şân-ı irfânına hayrettedir erbâb-ı kemâl
Kimi bulmuş sana târîh, seleflerde misâl?
Sâde mâzîde mi takdir olunurdun, heyhât!
Sana hürmette kusûr etmeyecek istikbâl
Her zaman âlemi tenvîr edecektir feyzin
Bu ufuklarda müdâmen kalacaksın cevval
Nasıl olsun bu kadar şa'sa'a pâmâl-i zevâl
Ebediyet seni etmekte iken istikbâl?
Miletin mefhâr-i şân-âverisin, Fahreddin!

Allah Allah bu ne parlak, bu ne ulvî ikbâl?
Nâm-ı pâkin cevelân eyleyecek maşrıkta
Dâim oldukça bu âlemde esir-i seyyâl
Tuttuğun mevki'e varmak hele dursun şöyle!
Sanırım eyleyemez bir çoğumuz sevk-i hayâl!
Yürümez oldu kalem şerh-i kemâlâtında
O da benden daha râcil, daha mahrûm-i mecâl
Hiçbir nâzım-ı şûrîde-serin kârı mıdır
Böyle bir bahsi tutup eyleyebilmek ikmâl?
Artık evsâfını ihsâya çalışmaktan ise
Bârekellâh! Deyip etmeliyim hatm-i mekâl.⁷⁸

Bu şiirden anladığımız kadarıyla Akif, Râzî hakkında teferruatlı bir bilgiye sahiptir. Onun dehasına, ilmine, eserlerine hayran olduğunu ve hayretler içinde kaldığını ifade etmektedir. Akif'e göre Râzî'nin ölümsüz eseri olan “Mefâtihu'l-Ğayb” her devirde insanları nuru ile aydınlatmaya devam edecektir.

Akif'in ciddi anlamda kısa tefsirler yazmaya başlaması ise Sebîlü'r-Reşad dergisinin ilk kez yayıma hazırlandığı esnada olmuştur. Bu derginin bölümleri arasına konulan *tefsir* bölümünü Akif, bizzat kendisi hazırlamıştır. Önce Akif bu işi her zamanki mütevazılığı sebebiyle kabule yanaşmamıştır. Arkadaşları onun bu alandaki ilmî kudretini bildikleri için ısrar edince o bu görevi üstlenmek durumunda kalmıştır.⁷⁹

Arkadaşlarının bildirdiklerine göre Akif, yakın dostu Kâmil Miras ile beraber Birinci Dünya Savaşı yıllarında tefsir ve hadis usûlü okumuşlardır.⁸⁰ Fakat hangi hocadan, hangi eserlerin okunduğu hususunda ayrıntılı bilgiler mevcut değildir.

Bilindiği gibi Akif, Muhammed Abduh, Abdülaziz Çaviş gibi bazı müelliflerin eserlerini Türkçeye tercüme etmiştir. Bu çeviriler esnasında Akif, âyetlere olan âşinalığını arttırmış ve azımsanamayacak bir derecede tercüme külliyâtı ortaya

⁷⁸ Ersoy, *Safahat*, İstanbul 2006, s.494-497.

⁷⁹ Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur'an Meâli*, s.33-34.

⁸⁰ Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur'an Meâli*, s.34.

koymuştur. Sadece Abdülaziz Çaviş'e ait olan Esrâru'l- Kur'ân adlı tefsirden 138 tane âyetin tercümesini yapmıştır. Bu tefsirin çevirisini de Akif'in üstlenmiş olması, ona bu sahada hatırı sayılır bir tecrübe ve birikim kazandırmıştır.⁸¹

Onun Kur'ân'ın mealiyle uzun seneler uğraşmış olması da kendisine âyetlere olan âşinalığı bakımından büyük bir tecrübe kazandırmıştır. Akif, TBMM tarafından kendisine tevdi edilen Kur'ân me'âlini Mısır'da hazırlamakta olduğu esnada, o me'âli bizzat müşahede etmiş biri olarak Eşref Edip şunları aktarıyor:

“O ne sadelik o ne ahenk! Âyetle arasındaki irtibatı muhafaza hususunda öyle büyük kudret göstermiş ki bir sûreyi okursunuz da hiçbir âyetin başında ve ya sonunda ufakbir irtibatsızlık göremezsiniz. Müfessirler âyetler arasındaki irtibat ve münâsebetleri anlatmak için sayfalar dolusu izahatta bulunurlar. Üstad ise irtibatı fi'len o surette yapmış kibir âyetin bitip diğer âyetin başladığının farkında bile olmazsınız. Bir şiir gibi senelerce üzerinde işlenmiş, hiçbir tarafında, hiçbir noktasında hiçbir pürüz kalmamış, bir sehli mümteni haline gelmiş. Su gibi akıyor. Bir çağlayan gibi gönülleri heyecana veriyor...”

Beyanın ulviyetine, kudsiyetine okadar itinâ göstermiş ki okuduğunuzun “Kelâmullah” olduğunu hemen fark edersiniz...”⁸²

1.1.11. Kur'ân'a Bakışı

Mehmet Akif, çocukluğundan itibaren Kur'ân ile ilgilenmiş ve onu hayatının merkezine koymuştur.⁸³ Deyim yerindeyse o tam bir “Kur'ân şairi”dir. Hayatının bütün alanına Kur'ân'ı hâkim kılan Akif, şiirlerini de Kur'ân ile bezemiştir. Onun gerek şiirlerinin, gerekse diğer eserlerinin temel kaynağı hiç şüphesiz Kur'ân'dır. Sebîlü'r-Reşad mecmuasındaki tefsir yazıları ile ömrünün son yıllarındaki Kur'ân meâli çalışması, onu Kelâmullah'a iyice yaklaştırmıştır. O hayatında hemen hemen her gün mütemadiyen Kur'ân okurdu. Hayatı şiir yazmakla geçmiş olsa bile, şiiri bir vasıta ve süs olarak görmüştür. Onun şiirlerinin de merkezinde şüphesiz Kur'ân

⁸¹ Cündioğlu, *Bir Kur'ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur'ân Meâli*, s.101.

⁸² Edip, *a.g.e.*, s.194.

⁸³ Yıldırım, *a.g.m.*, s.5.

bulunmaktadır. Akif'in Kur'an'a verdiği değeri anlayabilmek için, "Kur'an'a Hitâb" başlıklı şiirini burada nakletmek yerinde olacaktır.

KUR'ÂN'A HİTAB

Ey nüsha-i cânı ehl-i dînin!
Ey nâsih-i şanı münkirînin!
Ey meş'al-i hikmet-i ilâhî!
Ey mecmâ'-ı feyz-i bî-tenâhî!
Takdîr-i meziyetinde efkâr
Heyhât eder mi kudret izhâr?
Sen cilvegeh-i cemâl-i Hak'sın,
Âyîne-i Hak desem ehaksın.
Tenzîl-i celîl-i kibriyâsın,
Burhân-ı celâlet-i Hudâ'sın.
Feyz aldı cihan senin yüzünden,
Bir bârika-i kemâlsin sen,
Bir bârika kim bekâya mahzar,
Her lem'ası tâ zaman-ı mahşer,
Bir şu'le-i intifâ-masunsun,
Her an bu şerefle rû-nümunsun.
Ettin bizi feyz-i Hak'tan âgâh,
Ey nûr-i mübîn tebârek-allâh!
Mahlûk değil kelâm-ı Hak'sın,
Âlî-i sunûf-i mâ-halâksın.

Furkan ki kitab-ı Mustafa'dır
Bir mu'cize-i Hudâ-nümâdır.
Olmakta ulu'n-nihaye a'len,
Bin harika her bir âyetinden
Kur'an'ı görüp duhât-ı urban

Hep kalmadılar mı lâl ü hayran?
Furkan ki zahîr-i mü'minîndir,
Misbâh-ı Münîr-i mü'minîndir,
Şehrâh-ı hüdâ onunla mekşûf,
Mechûl kalır o olsa meksûf,

Yâ Rab bu nasıl kitab-ı âli?
İdrake sığmıyor meâli.
Ulviyetin eyleyenler inkâr,
Bir mislini eylesinler izhâr.
Elhak o kitab-ı bî-nazîre,
Meydana getirmeden nazîre,
Âciz bu cihâniyân âciz,
Kim muktedir, ins ü cân âciz?
Mâdâm ki iktidar yoktur,
Tanzîre de ictisâr yoktur.

Ahmed ki nebiyy-i bî-gümandır,
Kur'ân ile feyz yâb-ı şandır.
Fe'tû... diyerek resûl-i Ekrem,
Eylerdi müannidîni mülzem.
Fe'tû denilince ehl-i inkâr,
Kabil mi ki eylesinler ısrâr,
Da'vâya mahal kalır mı artık?
Gavgâ ve cedel kalır mı artık?

Ey zîver-i dest-i ihtirâmım!
Âlemde muhassalü'l-merâmım,
Pîrâye-i hâfızam sen oldun,

Sermâye-i hâfızam sen oldun.
Sensin hele ey kitâb-ı a'zem
Hâşâ buna hiç tereddüt etmem,
Dünyada refik ü hemzebânım,
Ukbâda mu'în ü müste'ânım⁸⁴

Şair, Kur'ân'a dinamik bir kitap olarak bakmaktadır. Bu sebeple Kur'ân güncel olaylarla bire bir ilişki içindedir. Kur'ân ile toplumsal olaylar arasında bir bağ kurarak, Kur'ân'ı yeniden nâzil oluyormuş gibi gören bir anlayışa sahiptir.⁸⁵ O Kellâmullah'ın “evrensellik” ilkesi gereğince günümüz konularına ışık tuttuğuna samimi bir şekilde inanıyordu. Bundan dolayı o toplumla ilgili âyetleri yorumlamaya özen göstermiştir.⁸⁶ Akif'in bu hususta Abduh'un tefsir anlayışını benimsediğini söylemek mümkündür.

Safahat Şairi, kendi dönemindeki Kur'ân anlayışını çeşitli nedenler izhar ederek eleştirmiştir. Bu sebeplerin başında toplumun Kur'ân'ı sadece mezarlıklarda okunan bir kitap olarak algılaması ve din adına hurafelerle toplumu oyalayan, bir takım hoca kılıklı kişilerin türemesi gösterilebilir. Şair, Kur'ân'ı her döneme hitap eden dinamik bir kitap olarak algıladığından dolayı onu okunması, anlaşılması ve yaşanması gereken bir kitap olarak algılamaktadır.⁸⁷ Akif'e göre Kur'ân kendisine uyulduğu takdirde, inananları en yüksek seviyelere ulaştıracak yegâne kitaptır. Bu meyanda o, Kur'ân'ı dirilere hitap eden bir kitap olarak anlamaktadır. Çünkü bu din ölümler dini değildir. Bu sâiklerden hareketle Kur'ân'ın anlaşılması ve yaşanmasına mâni olan bütün anlayışları eleştirmekte ve reddetmektedir. Şu ifadeleri bu gerçeğe işaret etmektedir:

İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksat aranmaz mı bu âyetlerde?
Lâfzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur'ân'ın:

⁸⁴ Ersoy, *Safahat*, s.486-488.

⁸⁵ Yıldırım, *a.g.m.*, s.8.

⁸⁶ Yıldırım, *a.g.m.*, s.6.

⁸⁷ Yıldırım, *a.g.m.*, s.7.

Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma'nânın:
Ya açar Nazm-ı Celîl'in, bakarız yaprağına;
Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkiyle bilin,
Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!
Bu havâlîdekiler pek yaya kalmış dince;
Öyle Kur'ân okuyorlar ki: Sanırsın Çince!
Bütün âdetleri âyîn-i mecûsiye karîb;
Bir şehâdet getirirler, o da oldukça garîb.⁸⁸

Safahat Şairi, medreselerdeki eğitim sisteminin çürümüşlüğünden ve İslamî ilimlerdeki gerilemelerden de bahsetmektedir. Eskiden olduğu gibi yüksek düzeyde âlimlerin yetişmediğini ve ilmin sadece şerh yazılarak geçirildiğini ifade etmektedir. Mevcut olan eserlerle yetinmenin doğru olmadığını ısrarla dile getiren Akif, eğitim hususunda da yeni bir anlayışa ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu anlayışın temelini Kur'ân teşkil etmelidir. İslam toplumlarının cahil ve geri kalmasının sebebini, onu yanlış uygulayanlarda aramak gerekmektedir. Kur'ân'ın iyi anlaşıldığı dönemlerde Râzî, İbn-i Sina, Gazâlî, Fârabî gibi ünlü ilim adamları yetişmiştir. Yine bu dönemde çok sayıda keşif ve icatlarda bulunulmuştur. Kur'ân ile doğrudan bir ilişki kurup ondan yeterince faydalanabilirsek; asrımıza İslam'ı ancak bu şekilde anlatabiliriz.⁸⁹ Bu hususta şu mısraları kaleme almıştır:

Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü.
Hadi göster bakayım şimdi de İbnü'r-Rüşd'ü?
İbn-i Sînâ niye yok? Nerde Gazâlî görelim?
Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?
En büyük fâzılınız: Bunların âsârından,
Belki on şerhe bakıp, bir kuru ma'nâ çıkaran,
Yedi yüz yıllık eserlerle bu dînin hâlâ,
İhtiyâcâtını kâbil mi telâfi? Aslâ.
Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhâmı,

⁸⁸ Ersoy, *Safahat*, s.153.

⁸⁹ Kabaklı, *a.g.e.*, s.91-92.

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslam'ı.
Kuru da'vâ ile olmaz bu, fakat ilm ister;
Ben o kudrette adam görmüyorum, sen göster?
Koca ilmiyyeyi aktar da, bul üç tâne fakîh:
Zevk-ı fikhîsi bütün, fikri açık rûhu nezîh?
Sayısız hâdise var ortada tatbîk edecek;
Hani bir tane "usûl" âlimi, yâhu, bir tek?
Böyle âvâre düşünceyle yaşanmaz, heyhât,
"Mülteka" fikhınızın nâmı, usûlün "Mir'ât".
Yaşanır, zannediyorsan, Baba Câfer'liksin,
Nefes ettir, çabucak kendine, olsun bitsin!
Ölüler dîni değil, sen de bilirsin ki bu din,
Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin.⁹⁰

Kur'ân'ın yaşanmadığı bir toplumu, heyulâya benzeten Akif, bu meyanda toplumdaki bazı görenekleri tasvip etmemektedir. Şair'i bu düşünceye iten sebep toplumun yaşantısı ile Kur'ân arasında olan uçurumdur. Onun tespitlerine göre toplum Kur'ân'dan çok uzak bir görüntü vermektedir. Taassup, hurafeler ve yanlış görenekler İslam toplumlarının geri kalmasında itici güç olmuşlardır.⁹¹ Ona göre topluma öyle bir aşı yapılmış ki, o aşı İslam ile toplum arasındaki kopukluğun artmasına sebep olmuştur. Kur'ân'daki yüksek meziyetlerden bahsederken, toplumun bu meziyetlerle bir tezat arz ettiğini ifade etmektedir. Atalet, miskinlik, hurafe gibi kavramlar toplumu ahlakî açıdan çürütmüş durumdadırlar. Akif'in şu dizeleri bu mevzuda bizlere ışık tutmaktadır:

Bu nasıl dar, ne kadar basmakalıp bir görenek?
Müslümanlık mı dedin? Tövbeler olsun, ne demek!
Hani Kur'ân'daki rûhun şu heyûlâda izi,
Nasıl İslam ile birleştiririz kendimizi,
Ye'si tadrîc ile zerk etmiş edenler dîne...
O ne mel'un aşı, hiç benzemiyor, hiç birine!

⁹⁰ Ersoy, *Safahat*, s.378.

⁹¹ Yıldırım, *a.g.m.*, s.7.

Dikkat et: 1000 senesinden beri, a'sâbı harâb,
Yatıyor koskoca bir âlem-i îman, bîtâb.
Pıhtı halinde yürekler, cevelânsız kanlar;
Çevirip yastığı tekrar uyuyor kalkanlar!
Gözünün gördüğü yok beynine çarpan güneşi!...⁹²

1.2. EDEBÎ-İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.2.1. Edebî Şahsiyeti

Türk edebiyatının en mümtaz şahsiyetlerinden biri hiç kuşku yok ki, Mehmet Akif Ersoy'dur. O Türk edebiyatına sayısız şiirler ve mensur eserler kazandırmıştır. Akif kendi döneminin sosyal ve siyasî şartları içerisinde Türk edebiyatına yeni bir soluk kazandırmıştır.

Akif'in dünya görüşünü iyi tahlil edebilirsek, onun edebiyat anlayışını da o derece iyi anlamış oluruz. O milletin buhranlı bir dönem geçirdiğinin farkında olduğundan, yazmış olduğu tüm şiir ve yazılarını milletin kurtuluşuna vesile olacak argümanlar üzerine binâ etmiştir. Onun edebiyat anlayışının merkezinde “Kur’ân ve hayat” kavramı bulunmaktadır. Nurettin Topçu'nun ifadesiyle “Akif'in aşk ve ilham perisi ona Kur’ân'dan gelmiştir. Onun ruhundaki feryatlara Kur’ân karışmıştır.”⁹³

O, edebiyatın toplumda bir boşluğu doldurması gerektiği kanaatinde. Akif'e göre *sanat, sanat içindir* anlayışı yanlış bir anlayıştır. Sanat ancak toplum için olursa bir değer kazanır; yoksa topluma bir “fayda” sağlamayan sanat sanat sayılmaz. Bu yönden onun “sanat, toplum içindir” anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz.⁹⁴ Bu hususta Sebîlü'r-Reşad'da yayımlanmış olduğu “Edebiyat” başlıklı makalesinde şunları söylemiştir:

“Şiir için, edebiyat için “süs”, “çerez” diyenler var. Karnı tok, sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Lâkin bizim gibi aç, çıplak milletlere süsten, çerezden evvel

⁹² Ersoy, *Safahat*, s.370.

⁹³ Topçu, *a.g.e.*, s.23.

⁹⁴ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.185-187.

giyecek, yiyecek lâzım. Onun için ne kadar süslü, ne kadar tatlı olursa olsun, libas hizmetini, gıda vazifesini görmeyen edebiyat bize hiçbir şey söylemez. Hele “sanat sanat içindir. Sanatta gâye yine sanattır. Edebiyatta edebiyattan başka bir gaye aramak sanatı takyîd etmektir” gibi yüksek nazariyeler bizim idrakimizin pek fevkindedir. Zaten bu türlü nazariyeler, ahlaksızlığa felsefe şekli veren; edebiyat namına milletin namusuna, hayatına, mevcudiyetine yürüyen bir takım hazelenin eser diye ortaya koydukları bahnelere revaç verilmek için ileri sürülüyor.”⁹⁵

Şair, her şeyde olduğu gibi edebiyatta da batıyı üstünkörü taklit etmenin doğru olmadığını ifade eder. Millî Şair, bu tür edebiyatı sahtekârlığa benzetmektedir. O batının edebiyatından yararlanmanın karşısında olmayıp; ondan gereğince istifade etmeyi uygun görmektedir. Ona göre edebiyat yerli kaynaklardan beslenmelidir. O yerli fikirlerin edebiyat vasıtasıyla işlenmesi gerektiği düşüncesindedir.⁹⁶ Bu konuda Akif şunları söylemektedir:

“Sebilü’r-Reşad’da görülecek eserler kaba olacak, saba olacak; lâkin yerli malı olacak. Hiçbir tarafında başka memleket mahsulü olduğunu gösterir damgası bulunmayacak. Bir de az çok bir fayda temin edecek. Şayet ahlâkî ictimâî hiçbir fayda temin etmezse, zararı bari olmayacaktır ki, bir nazara göre bu da fayda demektir.”⁹⁷

Şair için edebiyatta asıl olan sade yazmaktır. Sadelik Akif’in hayatının tüm yönlerinde görülen en belirgin özelliğidir.⁹⁸ Yaşantısında olduğu gibi şiirde de diğer yazılarında da sadeliğe önem vermiştir. O, edebiyatı ayrıntıya boğmanın doğru olmadığı görüşündedir.

Mehmet Akif, her ne kadar ilk Safahat’tan önceki şiirlerinde muallim Naci’nin etkisinde kalmış da olsa, onu Klasik Türk Edebiyatı veya Halk, Tekke Edebiyatı geleneğinin herhangi bir yerine koyamayız.⁹⁹ Bir şair olarak Akif nazım şekilleri konusunda herhangi bir hassasiyeti yoktur. Genellikle klasik olmayan nazım

⁹⁵ Ersoy, *Edebiyat*, Sebilü’r-Reşad, s.9-10.

⁹⁶ Kabaklı, *a.g.e.*, s.98.

⁹⁷ Ersoy, *Edebiyat*, s.9-10.

⁹⁸ Yetiş, *a.g.e.*, s.76-77.

⁹⁹ Yetiş, *a.g.e.*, s.179.

şekillerini kullanmıştır. Mesnevî dizilişi ve kıt'alar Safahat'ta en çok kullanılan nazım şekilleridir.¹⁰⁰

Akif'in şiirleri manzum kafiye, diyaloga bağlı şiir yönünden Türk şiirinin, Servet-i Fünûn ile aldığı şeklin gelişerek devamı mahiyetindedir.¹⁰¹ O, Servet-i Fünûncuların batıdan aldıkları sone, terza gibi şekillere iltifat etmemiştir. Üstelik o, herhangi bir şekilde ısrarcı değildir. Onun şiirleri manzum hikâye şeklinde kaleme alınmıştır.

Akif'in şiirlerini yazmaya başladığı ilk dönem ile son dönemdeki şiirleri arasında mahiyet ve şekil itibariyle, herhangi bir değişme yoktur.¹⁰² Bu durum onun sanatındaki isabet ve istikametindeki sebatı göstermektedir. Akif şiirlerini aruz vezni ile yazmıştır. Şiirin şekli yönüyle Tefik Fikret ve Ali Ekrem'in şiirleriyle benzer özelliklere sahiptir. O, aruzu şiirlerinde en iyi şekilde kullanan şairlerdendir. Halk Türkçesi ile aruzu beraber kullanması bakımından ayrıca bir öneme sahiptir.¹⁰³ Onun vezne ve kafiyeye çok fazla olmasa da önem verdiğini söyleyebiliriz. Şiirlerinde kıt'a, mesnevî-düz kafiye nazım şeklini kullandığını söylemek mümkündür.

Muhteva yönünden şiirlerinde dinî ve ictimâî özellik arz eden temalara yer vermiştir. Onun şiirlerinin büyük bir kısmı dinî içerikli şiirlerdir. O eserlerinin tamamında yaşadığı topluma ayna tutmuştur. Bir yandan toplumun aksayan yönlerini ortaya korken; diğer taraftan da bu hususta topluma yol göstermiştir. Makalelerinde olsun şiirlerinde olsun, o heyecan ve aksiyona önemli ölçüde yer vermiştir.¹⁰⁴

1.2.2. İlmî Şahsiyeti

Hayatının tamamını ilim ile geçiren bir kişi olan Akif küçük yaşlardan itibaren ilim ile meşgul olmaya başlamıştır. Henüz küçük yaşlarda iken hocaları onun geleceğinin parlak olduğunu fark etmişlerdi. O, çocukluk dönemlerinde arkadaşları arasında zekâsı ile temeyyüz ederdi. Bazı arkadaşları anlayamadıkları ders konularını ona

¹⁰⁰ Kabaklı, *a.g.e.*, s.95.

¹⁰¹ Yetiş, *a.g.e.*, s.180

¹⁰² Yetiş, *a.g.e.*, s.177-178.

¹⁰³ Kabaklı, *a.g.e.*, s.95.

¹⁰⁴ Yetiş, *a.g.e.*, s.188.

danışarak halletmeye çalışırlardı. Kendisinin hocası olan Arap Hafız, Akif'in zekâsına işaret ederek bizlere şunları aktarmaktadır:

“Babasının sağlığında beraber camiye gelirlerdi. Sekiz on yaşlarında bir çocuktuk. Evvela hıfza başladı, talim okudu. Zekâsı şaşılacak derecede idi. Babasından Akâid dersi aldığı, benden de kavâid okuduğu halde, ayrıca hergün Kur’ân’dan beş sahife çiğ hazırlardı.

Şayan-ı hayrettir, Adana’da vazifesini ifa ettiği sırada geriye kalan sekiz sahifeyi kendi kendine hazırlamış, mektuplarında “Hocam hıfzımı bitirdim. Dönüşte cemiyeti yaparız” diyordu.”¹⁰⁵

Şair’in ilminin ilk ayağını *dinî ilimler* oluşturmaktadır. Babasının bir müderris olması, onun dinî ilimlerinin temelini ondan almasına sebep olmuştur. Akif’in medrese tahsili olmadığından babası onun bu açığını kendisi gidermeye çalışmıştır. İlk Kur’ân ve Arapça bilgilerini bizzat babası vermiştir.

Bunun yanında Akif babasının dışında birçok hocadan Arapça, Farsça, Fransızca ve Türkçe dersler okumuştur.¹⁰⁶ El sine-i selâse denilen Arapça, Farsça ve Türkçe ile Fransızcaya vukûfiyeti oldukça fazladır.¹⁰⁷ Akif her ne kadar medrese eğitimi almamış olsa bile onun şahsî gayretleri ile almış olduğu dersler fevkalade önemlidir.

Onun ilminin ikinci ayağını ise *fennî ilimler* oluşturmaktadır. Akif bilindiği gibi yüksek öğrenimini o zamanın batı tarzı eğitim veren okullarından olan “baytar ve ziraat mektebinde” tamamlamıştır. Fennî ilimlerin okutulduğu bu okulların eğitim sistemleri medrese sisteminden farklılıklar arz etmekteydi. Akif, bu okulu mükemmel bir çaba sarf ederek birincilikle bitirmiştir.¹⁰⁸ Akif’in şiir ve yazılarındaki eleştirel üslubunun bu okuldaki eğitim anlayışından kaynaklanabileceği ihtimal dahilindedir.

¹⁰⁵ Edip, *a.g.e.*, II,221.

¹⁰⁶ Süleyman Nazif, *Mehmet Akif*, İstanbul 1991, s.6.

¹⁰⁷ Nazif, *a.g.e.*, s.6; Abdülkerim-Nuran Abdülkadiröğlü, *Mehmet Akif'in Kur'ân-ı Kerim'i Tefsiri Mev'ıza ve Hutbeleri*, Ankara 1992, s.5.

¹⁰⁸ Çantay, *a.g.e.*, s.38.

1.2.3. Lisân Eğitimi

1.2.3.1. Arapça:

Şair, ilk Arapça eğitimini, babası Tahir Efendi'den almıştır. O, bir taraftan resmî okullara giderken, bir taraftan da gayri resmî olarak Arapça öğreniyordu. Kendisi bizlere bu konuda şunları aktarmaktadır:

Fatih'te muvakkithanenin yanındaki ibtidâi mektebinde ilk tahsile devam ettim. Hem bu mektebe gidiyordum, hem de pederim bana yavaş yavaş Arapça okutuyordu.¹⁰⁹

Bu dönemde Akif, Fatih Camii başımamı olan Filibeli Mehmet Rasim Efendi'den de sarf ve nahiv ilimlerini okumaktadır. Bu yıllarda Akif'in Arapça ile beraber hafızlık ve akâid ilimleriyle de uğraştığı bilinmektedir. Babası onun Arapça eğitimine o kadar önem vermektedir ki, birlikte gezerken bile ona Arapça kaidelerden bahsetmektedir. Akif, bu yürüyüşlerini sonraki yıllarında hatırlayıp, şöyle diyecektir:

“Çok kelimeleri, çok kaideler böyle gezerken babamdan öğrendim.”¹¹⁰

Akif, rüştiyeye giderken de Arapça okumaya devam etmektedir. Bu dönemde Arapçasının ileri bir düzeyde olduğunu bizzat Akif bizlere aktarmaktadır. Onun bizlere naklettiklerine göre medreselerde okutulan Emsile, Binâ, Maksûd, Avâmil, İzhar, Kâfiye, Molla Câmi gibi Arapça gramer kitaplarından izhar seviyesine geldiğini de görmekteyiz. Baytar Mektebi'nden arkadaşı olan M. Sabri Sözen, Akif'in ulûm-i arabiyede tekmil-i nüsah ederek, icazet aldığını ifade etmektedir.¹¹¹

Şair'in lisan konusunda en çok etkilendiği hocası Hoca Kadri'dir. Arapça, Fransızca ve Farsçayı çok iyi bilen bu kişi, Akif'i lisan öğrenmeye teşvik etmiştir. Şair, bu hususu şöyle ifade etmektedir:

“Bu zat lisan itibariyle üzerimde çok müessir oldu. O kadar yüksek bir adamın bir nasihati bile tesir yapar.”¹¹²

¹⁰⁹ Edip, *a.g.e.*, I,517.

¹¹⁰ Edip, *a.g.e.*, I,154.

¹¹¹ Çantay, *a.g.e.*, s.254.

¹¹² Edip, *a.g.e.*, I,517-518.

Millî Şair, babasından sarf ve nahiv ilmini kuvvetli derecede öğrendiğini bizlere ifade etmektedir. Baytar mektebi sonrasında, hem hıfzını tamamlamış, hemde Arapça şerhli edebî eserleri yardım almaksızın okuyabilecek duruma gelmiştir.¹¹³ Çünkü o, her fırsatta ya babasından ya da diğer Arapça hocalardan ders almayı sürdürmüştür. Onun Arapçasının mükemmelliğinden dostu Süleyman Nazif şu şekilde bahsetmektedir:

“Mehmet Akif Bey, lisân-ı Arap ile medreselerimizde tahsili mu’tad olan ulûmu merhûm pederinden ve pederinin irtihâlini müteâkip diğer ulemâ-yı muktedireden mükemmelen okudu. Yalnız erbâb-ı şî’r u edebimiz arasında değil, dersiam efendiler meyanında da Safahat şairi Arapçaya vukûf-u amîkiyle ihrâz-ı mümtaziyet eder.”¹¹⁴

Safahat Şairi, Arapçasını ilerletmek adına ne gerekiyorsa yapmaktan kaçınmamıştır. Devrinin meşhur hocaları arasında yer alan Hacı Mehmet Zihni Efendi, Dağıstanlı Mehmet Halis Efendi, Hersek Müftüsü Dârülfünun Arapça Hocası Ali Fehmi Cabiç Efendi, Hicri Hoca, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi gibi seçkin hocalardan Arapça dersler almıştır. Arap edebiyatının Muallakât, el-Kâmil, Vâridât gibi belli başlı eserlerini de okumuştur.¹¹⁵ Akif tüm bu dersleri şahsî gayretleri ile okuyabilmiştir. Bunlar da bizlere Akif’in erbabından lisan öğrenebilmek için fırsat kollamakta olduğunu göstermektedir.

Şair’in Arapçaya olan vukûfiyetinden dolayı birçok kimsenin, hatta bazı müderrislerin, Arapça müşküllerini çözmek için Akif’in yanına geldikleri bir vakıadır.¹¹⁶ Uzun yıllar neticesinde İslamî ilimlere ve Arapçaya olan vukûfiyeti onu bir otorite haline getirmiştir. Devrinin büyük âlimlerinden olup Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca ve Almancaya vâkıf olan, dersiam Mahmud Esad Seydişehirî’nin bazı Arapça müşküllerini ondan sorması, onun Arapça’da ne derece rüsüh sahibi olduğunu göstermektedir. Bu meyanda şöyle bir olay cereyan etmiştir:

“Meşhur hoca Mahmut Hoca Efendi, çok defalar Arapça’daki şüphelerini gelip Üstad’dan hallederdi. Bir defa Mahmut Esad Efendi *amed* kelimesinin müzekker mi, müennes mi olduğunda tereddüde düşmüş, gelip Akif’e sormuştu. Üstad hemen “fi

¹¹³ Edip, *a.g.e.*, I,523.

¹¹⁴ Nazif, *a.g.e.*, s.6.

¹¹⁵ Cündioğlu, *Bir Kur’ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur’ân Meâli*, s.26.

¹¹⁶ Cündioğlu, *Bir Kur’ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur’ân Meâli*, s.35.

amedin mümeddedeh” (Hümeze, 104/9) âyetini okumuş; “Hiç tereddüt etmeyiniz, *amed* müennestir!” demişti.”¹¹⁷

1908’de Meclis-i Mebusan’da Aydın, 1920’de ise TBMM’de İzmir milletvekilliği yapmış olan Nazilli’li Hacı Süleyman Efendi ise Akif hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Ben tek bir kelimenin tahkiki için diyar diyar dolaşmış bir adamım. Arapta da Akif kadar Arapça bilen bir kimse bulamadım.”¹¹⁸

Akif’in kitabî olan bu Arapça eğitiminin yanı sıra pratik eğitimi de vardır. 1925’in son aylarında gidip on buçuk sene kadar kaldığı Mısır’da bolca Arapça pratik yapma imkânı bulmuştur. Onun pratiği Mısır’daki ilk senelerinde çok iyi olmamakla birlikte söylenenleri tam olarak anlayacak derecededir. El-Câmiatü’l- Mısıryye’de Edebiyat-ı Türkiyye hocası olarak derslere girdiği zaman öğrencilerine şöyle bir espri yapar:

“Siz benim Arapçama gülmeyin, bende sizin Türkçenize gülmeyeyim; geçinip gidelim.”¹¹⁹

Safahat Şairi’nin pratik Arapçası çok iyi olmasa da, onun kitabî Arapçasının mükemmel olduğunda kuşku bulunmamaktadır. O, Arap edebiyatının en kıymetli eserlerini birçok hocadan okumakla beraber; sadece Celâleyn tefsirini 19 defa okuduğu bilinmektedir.¹²⁰ Ezher ulemasıyla arasında geçen şu olay pek manidardır:

“Hilvan’da Dârü’l-Funûn müderrislerinden Abdülvehhab Azzam’ın evine gitmiştik. Ezher hocalarından da birkaç zat vardı. Lügate dair bir bahis açıldı. Ezherlilerin nokta-i nazarına Üstad itiraz etti; “O kelimenin manası şöyle olsa gerek!” dedi. Ezherliler fikirlerinde ısrar ettiler. Abdülvehhab Azzam kamusu getirdi. Kelime, Üstad’ın dediği vechile olduğu anlaşıldı.”¹²¹

Millî Şair, Arapçayı sadece öğrenmekle kalmamış, fırsat buldukça başkalarına da öğretmeye gayret etmiştir. Baytar mektebini bitirdikten hemen sonra, Kâside-i Bürde

¹¹⁷ Edip, *a.g.e.*, I,197.

¹¹⁸ Çantay, *a.g.e.*, s.40.

¹¹⁹ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif: Hayatı-Seciyesi-Sanatı*, İstanbul 1939, s.146.

¹²⁰ Cündioğlu, *Bir Kur’ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Meâli*, s.38.

¹²¹ Edip, *a.g.e.*, I,269.

ile İbn-i Fârız Divanı'nı bizzat okuttuğunu görmekteyiz. Neyzen Tefvik'ten ney dersleri alırken, kendisi de ona Arapça öğretmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin Şehzâdebaşı'ndaki kulübünde iki yüzü aşkın kişiye Arap edebiyatına dair gece dersleri vermiştir.¹²² Bu derslere katılanlardan olan Ahmet Hamdi Akseki (v.1951) bu dersler hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Muallakât-ı Seb'a ma'lum, Arap Edebiyatı'nın en güç parçaları... Bunu herkes okutamazdı. Pek nadir olarak okutanlar da müşkülâtla okutabiliyor, birçok şerhler ve haşiyelerle zevk-i edebi kaybediyorlardı. Maksat fevt oluyor, o kadar zahmetten bir netice hâsıl olmuyordu. Onun için şair Mehmet Akif'in tedris tarzı talebe arasında büyük bir alâka uyandırmıştı. Üstad beyitlere toptan mana verir, lâzım gelen kelimeleri kısaca tahlil eder, sonra gayet selis tercüme ederdi; herkes de güzel güzel anlardı. Bazen bu tercüme manzum olurdu. Talebe bu tercümeleri ezberlerdi. Talebe Akif'in takip ettiği tercüme usûlü sayesinde, birkaç ders sonra tercüme yolunu öğrenmiş oluyordu.”¹²³

Muallakât-ı Seb'a'yı, Kadı Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî'nin şerhinden Tahir'ul-Mevlevî'ye okutan Akif, aynı eseri 1920'lerde Ankara'da Hasan Basri Çantay'a ve birçok arkadaşına okutmuştur. Aynı yıllar içinde Arab edebiyatının klasiklerinden olan es-Seyyid eş-Şerîf er-Razî'nin Nehcu'l-Belağa'sını da özel ders olarak okutmuştur. Zemahşeri'nin Lâmiatü'l-Arab adlı kasidesi ile İbn Verdi'nin ve Ebü'l-Feth-Bustî'nin kasidelerini de talebeleriyle tahlil etmişlerdir.¹²⁴

Şair'in yapmayı çok düşündüğü fakat çeşitli sebeplerle yapamadığı bir faaliyette Türkçe-Arapça bir lügat hazırlamaktır. Mevcut olan Vankulu ve Ahterî lügatlerinin ihtiyacı karşılamadığından yakınan Akif, yeni ve kapsamlı bir Türkçe-Arapça lügatin hazırlanmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu hizmetin ifası için ilk olarak kendisinin de içinde bulunduğu Kamus-i Arabî Heyeti kurulmuş, fakat başarı elde

¹²² Cündioğlu, *Bir Kur'ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur'ân Meâli*, s.41.

¹²³ Edip, *a.g.e.*, I,591-592.

¹²⁴ Cündioğlu, *Bir Kur'ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur'ân Meâli*, s.42-43.

edilememiştir.¹²⁵ İkinci olarak Ahmet Nâim ile birlikte benzer bir çalışma yapmış, ancak bu çalışmadan da bir sonuç alınamamıştır.¹²⁶

Kaynaklardan elde ettiğimiz verilere göre Akif, Arap dil ve belagatine yeterince vâkîf bir ilim adamıdır. Bizzat kendi çabaları ile aldığı lisan dersleri, yüksek tahsilinden sonra verdiği Arap edebiyatına dair dersler, onun Arapçasını geliştiren en büyük amiller arasındadır. Unutulmaması gereken bir husus da Akif'in Türkçeye kazandırdığı Arapça tercümelere. Kuşku yok ki Akif, bu tercümelemlerle uğraşırken Arapçaya olan aşinalığı da artmıştır. Diğer taraftan hayatının son on yılını sadece Kur'ân-ı Kerîm'e hasretmiştir. 1926'dan itibaren ölümüne kadar öncelikli olarak Kur'ân'ın meâliyle uğraşmıştır. Mısır'da geçirdiği ve sadece Kur'ân ile meşgul olduğu bu yıllar, hiç şüphesiz Akif'in Arapça bilgisinin taçlanmasına vesile olmuştur.

1.2.3.2. Farsça:

Akif'in Farsça ile olan alakası da Arapça gibi çocukluk döneminde başlamıştır.¹²⁷ Henüz 9-10 yaşlarındayken Sadi Şirazî'nin "Gülistan" adlı eserini okuyup, ezberlemiştir.¹²⁸ Bu Akif'in ciddi anlamda okuduğu ilk Farsça eserdir. Akif'in yanında Sadi'nin ayrı bir yeri olduğu ve ona farklı bir muhabbet beslediği bilinen bir gerçektir. Sadi'nin, Akif'in hem edebiyat hem de fikir dünyası üzerinde etkili olduğu bilinen bir gerçektir. O, bu gerçeğe şu dörtlülle işaret etmiştir:

O söylerde ben istima eylerim!

Coşup kâh olurkim simâ eylerim!

Benim şeyh-i sâhip-futûhum odur!

Delilim, müzekki-i ruhum odur!¹²⁹

Rüştiye'deki yıllarında Fatih Camii'nde Esad Dede'den Farsça dersler alarak Farsçasını ilerletmeye devam etmiştir.¹³⁰ Mevlana'nın *Mesnevî*'si ile tanışması da bu

¹²⁵ Edip, *a.g.e.*, I,671.

¹²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz., Cündioğlu, *Bir Kur'ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur'ân Meâli*, s.45-46.

¹²⁷ Ersoy, *Safahat*, s.4.

¹²⁸ Cündioğlu, *Bir Kur'ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur'ân Meâli*, s.68.

¹²⁹ Cündioğlu, *Bir Kur'ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur'ân Meâli*, s.70.

¹³⁰ Edip, *a.g.e.*, I,518.

döneme tekâbül etmektedir. Ayrıca bu dönemde Farsça baş eserler arasında yer alan “Hafız Divanı”, “Gülistan” ve “Bostan” adlı eserleri de tedris etmiştir. Sadi’nin “Bostan” ile “Gülistan” adlı eserlerini ileriki dönemlerinde başka kişilere de bizzat okutmuş; ilk çevirilerini de “Bostan” adlı eserden yapmıştır.¹³¹

Millî Şair, Adana’daki memurluk yıllarında da Farsça ile ilgilenmiş ve İmam Gazalî’nin (v.1111) İhyâ-u Ulûmu’d-Din adlı eserinin Farsça muhtasarı olan Kimyâyı Saadet’i okumuştur.¹³² Mısır yıllarında ise hayranı olduğu iki şair olan Mevlana ile İkbâl’i sıkça okumaya gayret etmiştir.¹³³ Hintli şair ve filozof Muhammed İkbâl’in Farsça yazılmış olan Peyâm-ı Meşrik’ini hem kendisi, hem de Ezherli hocalarla defalarca okumuştur.¹³⁴ Akif zaman içersinde Farsçasını iyice ilerleterek Fars edebiyatının en güç eserlerini dahi okuyabilecek seviyeye gelmiştir. Fars edebiyatını yalnızca okumakla kalmamış aynı zamanda birçok Farsça divanı da ezberlemiştir.¹³⁵ Bu da onun güçlü bir hafızaya ve iyi bir Farsçaya sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bu verilerin tamamını göz önüne aldığımız zaman, Akif’in yüksek düzeyde bir Farsçaya sahip olduğunu söylemek, doğru bir tespit olacaktır. Kendisinde lisan öğrenmeye karşı olan heyecan ve yetenek, onun Farsçasının yüksek bir düzeye çıkmasına sebep olmuştur. O, çocukluk yıllarından itibaren kendisini ilime adanmış ve lisan eğitimi için eline geçen tüm fırsatları değerlendirmeye çalışmıştır.

1.2.3.3. Fransızca:

Şair, Arapça ve Farsça’da olduğu gibi Fransızca eğitimine de çok küçük yaşlarda başlamıştır. Rüştîye mektebinin ikinci sınıfındayken öğrenmeye başladığı Fransızcasını hayatının ileriki yıllarında daha da pekiştirmiştir. Kendisi ile mülâkata gelen Nevzat Ayas’a Fransızcasıyla ilgili olarak bizzat şu bilgileri vermiştir:

¹³¹ Cündioğlu, *Bir Kur’ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur’ân Meâli*, s.69-71.

¹³² Cündioğlu, *Bir Kur’ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur’ân Meâli*, s.71-72.

¹³³ Edip, *a.g.e.*, I,23.

¹³⁴ Edip, *a.g.e.*, I,141.

¹³⁵ Edip, *a.g.e.*, I,197.

“Rüştiye tahsilinde en çok lisan derslerine temayülüm vardı. Dört lisan da (Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca) birinci idim. Fransızcayı –mektepe öğrendiklerime eklemek sûretiyle- kendi kendime öğrendim. Fransız şairlerinden Hugo, Lamartine ve klasiklerle çok uğraştım. Daudet ile Zola’yı fazlaca okudum.”¹³⁶

Şair’in ciddi anlamda Fransızca metinleri okuması yüksek tahsilinden sonra olmuştur. Akif, Fransızcayı öğrenme hususunda en çok Adana’da tanıştığı Miralay İbrahim Ethem Bey’den istifade etmiştir.¹³⁷ Şair, Şam’da görevli olarak bulunduğu sıralarda Fransızca öğrenmeye devam etmiştir. İstanbul’a döndüğü ilk senesinde henüz 25 yaşında iken bu dilden ilk çevirisini yapmıştır. Astronomi uzmanlarından Camile Flammarion isimli bir yazara ait olan “ Uranie” adlı bu hikâye, 1898’de Resimli Gazete’de yayımlanmıştır.¹³⁸

Millî Şair, olgunluk dönemlerinde Fransız edebiyatının en güzide eserlerini bizzat asıllarından okumayı tercih edip, Türkçe çevirilerine itimat etmemiştir. Yakın dostlarından Ferit Kam ile Lamartine’nin *Meditations Poetiques*’unu, Dumas Fils’in *La Dame aux Camelias*’ını defalarca okumuştur. Jean Jeacgues Roesseau’nun *Confessions* (İtiraf) adlı eserini dört defa okumuştur.¹³⁹ Şair, bu eserlerden başka Balzac ile hayranlık duyduğu Emile Zola’nın eserlerini de sık sık okumuştur. O, Fransızca eserleri okumayı sürdürürken diğer taraftan da tercüme yapmaya devam etmiştir. Said Halim Paşa’nın Fransızca olan iki eserini “ İslamlaşmak ve İslam’da Teşkilât-ı Siyasiye” adıyla Türkçeye çevirmiştir.¹⁴⁰

Safahat Şairi’nin yakın dostlarının söylediklerinden onun Fransızcasının mükemmel derecede olduğunu öğrenmekteyiz. Millî Şair, Fransız edebiyatına ait sayısız eserler okumuş, hatta ciddi çeviriler yapmıştır. İşlerinin bütün yoğunluğuna rağmen Fransızcasını geliştirebilmiştir. Milletvekilliği esnasında Tacettin dergâhında Farsça klasikleri okutup, Sebîlü’r-Reşad dergisi için Arapça çeviriler yaparken, Meclis’teki

¹³⁶ Edip, *a.g.e.*, I,518.

¹³⁷ Cündioğlu, *Bir Kur’ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur’ân Meâli*, s.84-85.

¹³⁸ Cündioğlu, *Bir Kur’ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur’ân Meâli*, s.86.

¹³⁹ Kuntay, *a.g.e.*, s.102.

¹⁴⁰ Cündioğlu, *Bir Kur’ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur’ân Meâli*, s.93.

boş vakitlerini Fransızcadan tercüme yapmaya ayırmıştır.¹⁴¹ Bu başarıdaki en büyük sebep de hiç kuşkusuz Akif'in azmi ve lisan öğrenmeye olan iştiağıdır.

1.3. ESERLERİ

Şair'in eserlerini manzum ve mensur eserler olarak iki bölüm halinde tasnif edebiliriz. Bu tasnifte çalışmamızın ana konusunu teşkil eden tefsir yazılarının bulunduğu mensur eserleri öne almayı uygun gördük.

1.3.1. Mensur Eserleri

1.3.1.1. Tefsirler

Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden tefsir yazıları hakkında, burada kısaca bilgi vermekle iktifa edeceğiz.

Safahat Şairi'nin tefsir yazılarının tamamı kırk sekiz makale olup Sebîlü'r-Reşad mecmua'sında yayımlanmıştır. İlk tefsir yazısı derginin Sebîlü'r-Reşad ismini aldığı 183. sayısında çıkmıştır. Bu yazıların on altısı manzum tefsir olup Safahat'a alınmışlardır. Diğer otuz iki tefsir yazısı ise düz yazı olup, makaleler halinde yazılmışlardır. Her ne kadar Akif'in tefsir yazılarının sayısını daha fazla gösterenler varsa da yaptığımız araştırmalar neticesinde, bunun doğru olmadığına kanaat getirmiş bulunmaktayız.

Bu yazılar genellikle derginin birinci sayfasında ve "Tefsir-i Şerif" klişesi ile yayımlanmıştır. Kapsam itibariyle çok geniş olmayan bu tefsir yazıları, genellikle bir âyet-i kerimenin açıklanması şeklinde yazılmıştır. Şair bu yazılarını yapmış olduğu sosyal analizler üzerine bina etmiştir. Toplumsal olaylara Kur'ân perspektifinden bakılarak çeşitli analizlerin yapıldığı tefsir yazıları, "İctimâî Tefsir" özelliği arz etmektedir. Bu yazılarda Akif'in tefsir anlayışına uygun olarak, güncel meseleler seçilmiş ve okuyuculara yol gösterilmeye çalışılmıştır.

¹⁴¹ Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul 1990, s.125.

1.3.1.2. Va'azlar

Akif'in Balkan Harbi sırasında, birlik ve beraberliğe yönelik olarak yaptığı dokuz tane va'azı bulunmaktadır. Bu va'azlarının birincisi İttihat ve Terakki'nin Şehzadebaşı kulübünde şifahî bir konuşma olarak irâd edilmiştir. Diğer sekiz va'azı, İstanbul'un üç büyük camii olan Beyâzıd, Fatih ve Süleymâniye'de; birisi Balıkesir Zağnos Paşa Camii'nde; dördü ise Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde ve şehrin diğer kazalarında verilen va'azlardır. Bu va'azların sekiz tanesi, Akif'in konuşmaları esnasında kaydedilmiş ve Sebîlü'r-Reşad dergisinde "Hutbe ve Mevâiz" başlığıyla hülâsa olarak yayımlanmıştır.¹⁴²

Bu va'azlarda birçok âyeti kerîme "İctimâî Tefsir" formatında işlenerek okuyuculara sunulmuştur. Ana tema olarak birlik ve beraberliğin vurgulandığı bu vaazlar, bazı âyetlerin açıklaması olarak dinleyenlere sunulmuş ve toplum üzerinde oldukça tesirli olmuştur. Biz bu va'azları da genellikle âyetlerin tefsirleri mahiyetinde yayımlandığı için çalışmamızda incelemeye tâbi tuttuk.

1.3.1.3. Makaleler

Akif'in edebiyat, toplum ve çeşitli fikir meselelerine müteallik, elli tane makalesi bulunmaktadır. Bu yazıların on yedisi "Hasbihal"; on biri "Edebiyat Bahisleri"; dördü eski hatıralar; ikisi "Letâif-i Arabdan" başlıkları ile bazen de alt başlıklarla kaleme alınmıştır. On bir makalenin ise kendine ait başlıkları bulunmaktadır.¹⁴³

1.3.1.4. Tercümeler

1908'den Önceki Tercümeleri:

Şair'in 1908'den önce yapmış olduğu tercümeler hakkında kaynaklarda teferruatlı bilgiler bulunmamaktadır. Sadece 1898 yılında Resimli Gazete'de tefrika edilmiş olan "Uranie" adlı eser ile Servet-i Funûn'da yayımlanan üç yazısı bilinmektedir. 1895

¹⁴² Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.156-157.

¹⁴³ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.157.

yılında “Ma’arif” mecmuasında tefrika edilmiş olan ve Akif’e ait olduğu tahmin edilen “Mebâhis-i İlm-i Servet” yazılarının da tercüme olması muhtemeldir.¹⁴⁴

*1908’den Sonraki Tercümeleri:*¹⁴⁵

Şair, bu dönemde 268 tefrika olarak yayımlanmış 55 tercüme yapmıştır. Tercümelerinin bazılarında “Sadi” mahlasını kullanmıştır.

Tercüme altı yazardan yapılmıştır. Bu yazarların beş tanesi Arapça bir tanesi de Fransızca yazmışlardır. Yapılan tercümelerin çeşit ve tefrika bakımından dağılımı şöyledir. Ferit Vecdi: 7 tercüme, 77 tefrika; Muhammed Abduh: 27 tercüme, 44 tefrika; Azm-zade Refik: 1 tercüme, 3 tefrika; Şeyh Şiblî en-Nu’mânî:1 tercüme, 10 tefrika; Abdulaziz Çâviş: 13 tercüme, 122 tefrika; Said Halim Paşa: 2 tercüme, 12 tefrikadır.

Ferit Vecdi: Akif, ilk tercümesini Ferit Vecdi’den yapmıştır. Bu tercüme 10 Eylül 1908 tarihli “Müslüman kadını” başlığıyla SM’de 17 tefrika olarak yayımlanmıştır. Toplam 7 tane olan tercümelerin, dördü birer yazılık olup; diğerleri “Hadîka-i Fikriye” (önce dört ayrı yazı, sonra 21 tefrika) ve “Müslümanlık’la Medeniyet” (31 tefrika)dır.

Muhammed Abduh: Akif’in Abduh’tan ilk tercümesi 27 Ekim 1908 tarihinde SR’ın 10. sayısında çıkan “Müslümanlıkta Esaslar”dır. Akif, Abduh’tan 23’ü tek makale halinde olarak, toplam 27 tercüme yapmıştır. Uzun olan iki makale “ Hanoto ile Şeyh Muhammed Abduh’un Münakaşası”(12 tefrika) ve “Asr Sûre-i Celîlesinin Tefsiri” (5 tefrika)dır. İki tercüme ise iki tefrika sürmüştür. Abduh’tan yapılan bütün tercüme 1-3. ciltlerdedir (1908-1911).

Azm-zâde Refik: Akif, bu zattan “Müslümanlık’ta Ferdin Hâkimiyetiyle Cemiyetin Hâkimiyeti” adlı bir tercümesi bulunmaktadır. Bu tercüme üç sayı devam etmiştir.

Şeyh Şiblî en-Nu’mânî: Akif Şeyh Şiblî’den “Medeniyet-i İslamiyye Tarihinin Hataları” adlı tercüme yapmıştır. Bu tercüme on sayı devam etmiştir.

¹⁴⁴ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.157.

¹⁴⁵ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.157-159.

Abdulaziz Çâviş: Akif'in kendisinden en fazla tercüme yaptığı kişi Abdulaziz Çâviş'tir. İlk tercüme "Kavmiyet ve Din" adıyla 15 Nisan 1915 tarihli 335. sayıda çıkmıştır. Bu zattan yapılan tercüme hayli uzun olup 122 sayı devam etmiştir. Bunların en uzunları 55 tefrikalık "Esrar-ı Kur'ân" tercümesidir. Ayrıca Abdulaziz Çâviş'e ait olan 28 tefrikalık "Anglikan Kilisesine Cevap" ve 11 tefrikalık "Alem-i İslam Hastalıkları ve Çareleri" adlı makaleleri de Akif tercüme ederek yayımlamıştır.

Said Halim Paşa: Akif fikirlerini benimsediği ve "İslamcılık" fikrinin ilham kaynağı olan Said Halim Paşa'dan iki eser tercüme etmiştir. Bu tercüme 4 tefrika olan "İslamlaşmak" ile 8 tefrika olan "İslam'da Teşkilât-ı Siyasîye" tercümeleridir.

Dîvan-ı Lügâti't-Türk Tercümesi: Akif, şair ve lisan âlimi Sâmih Rıfat'la beraber Dîvan-ı Lügâti't-Türk'ü Türkçeye çevirmişlerdir. Bu çalışma Maârif Vekâleti adına yapılmış ve vekaletle teslim edilmiştir.¹⁴⁶

Kitap Olarak Basılmış Tercümeleri:¹⁴⁷

"Müslüman Kadını", İstanbul, Ahmet Sâki Bey Matbaası (R.1325), 165 sayfa, Sırât-ı Müstakîm Kütüphanesi, aded:5.

"Hanoto'nun Hücumuna Karşı Şeyh Muhammed Abduh'un İslam'ı müdafaası", İstanbul, Tevsî-i Tıbbât Matbaası, (R.1331), 80 sayfa, Sebîlürreşad Kütüphanesi, aded:8.

"İslamlaşmak" İstanbul, Hukuk Matbaası, (R.1337), 32 sayfa, Sebîlür-Reşad Kütüphanesi Neşriyatı.

"İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler", Ankara, Ali Şükrü Matbaası, (R.1339-1341), 68 sayfa, TBMM Hükümeti Umûr-i Şer'iyye ve Evkâf Vekaleti Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslamiyye Neşriyatından, aded: 4.

"Anglikan Kilisesine Cevap", İstanbul Evkâf-ı İslamiyye Matbaası, (R.1339-1341), 290 sayfa, TBMM Hükümeti Umûr-i Şer'iyye ve Evkâf Vekaleti Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslamiyye Neşriyatından, aded:9.

¹⁴⁶ Ersoy, *Safahat*, s.99.

¹⁴⁷ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.159-160.

1.3.1.5. Diğer Eserler¹⁴⁸

“Kavâid-i Edebiye”, İstanbul 1329, 16 sayfa, SM, Darülfunûn derslerinin bir kısmı.

“Edebiyat Dersleri”: Mehmet Akif’in 1914 yılında Dârül-Hılafeti’l-Âliyye Medresesinde edebiyat dersine girdiği sırada çıkan “Cerîde-i İlmiye” de böyle bir kitabın 4 formasının yayımlandığı, ders kitapları listesine yazılmıştır. Ancak bu kitap elimizde mevcut değildir.

“Dârülhikme” başkâtibi bulunduğu sırada bu kuruluşun başkâtipliği tarafından yayımlanan “Cerîde-i İlmiye” adlı aylık ilmi dergideki beyannamelerin ve imzasız yazıların da Akif tarafından yazılmış olması muhtemeldir. Akif’in henüz bulunamamış başka eserlerinin de olduğu varsayılmaktadır.

1.3.1.6. Mektuplar¹⁴⁹

Hayatının bir kısmını Mısır’da geçirmiş olması nedeniyle Akif’in dostlarına birçok defa mektup yazdığı bilinmektedir. Bundan dolayı değişik kişilerde Akif’e ait yüzlerce mektubun olduğu tahmin edilmektedir.

1.3.1.7. Kur’ân Meâli

Akif’in Kur’ân meâli hikayesi günümüzde esrarını halen koruyan bir konudur. Şair Mısır’a temelli olarak gideceği sırada TBMM tarafından Kur’ân’ın Türkçe tercüme ve tefsirinin yapılması kararı alınmıştı.¹⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı tefsir işini Elmalılı Hamdi Yazır’a, tercüme işini ise Türkçe ve Arapçaya olan vukufiyeti sebebiyle Mehmet Akif’e vermek istiyordu.¹⁵¹ Ancak Akif, bunun *mes’uliyetli bir iş olması ve tercümenin mümkün olmaması*¹⁵² sebebiyle göreve yanaşmıyordu. Ahmet

¹⁴⁸ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.160.

¹⁴⁹ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.160.

¹⁵⁰ Düzdağ, *Mehmet Akif-Mısır Hayatı ve Kur’ân Meâli*, s.163.

¹⁵¹ Cündioğlu, *Âkif’e Dâir*, s.19-20.

¹⁵² Pekolcay, *a.g.e.*, s.343.

Nâim başta olmak üzere birçok arkadaşının ısrarını kıramayıp “yapacağı tercümeyle meâl denilmesi ve tefsir ile beraber basılması” şartıyla bu teklifi kabul etmiştir.¹⁵³

Millî Şair, Kur’ân meâlini 1928 yılının sonlarında Mısır’da tamamlamış ancak ezanın Türkçe okutulmasının ardından namazların da Türkçe kaldırılması girişimleri, Akif’in Kur’ân meâlini teslim etmemesine sebep olmuştur.¹⁵⁴ Kur’ân meâlini hayatının sonlarına kadar daha ince tahkiklerden geçirmiş ve kemale erdirmiştir. Ölmeden önce hastalandığı sıralarda Türkiye’ye geldiğinde, Mısır’a geri dönememesi durumunda meâlin yakılması vasiyetinde bulunmuş, ölümünün ardından vasiyetine uyularak meâl yakılmıştır (M. 1961).¹⁵⁵

1.3.2. Manzum Eserleri

1.3.2.1. Safahat

Safahat, Mehmet Akif’in şiirlerini topladığı 7 kitaptan oluşan külliyyatın genel adıdır. “Safhalar, devreler, aşamalar, dönemler” daha geniş bir mana ile “görünüşler, manzaralar” demektir. Bu kelime önce, I. Safahat’ta bulunan 22 manzumeye dergideki neşirleri sırasında, genel başlık olan “Safahat-ı Hayattan” terkinde kullanılmıştır. Fatih Camii, Hasta, Küfe... gibi hayattan manzaraları ihtivâ eden bu manzumelerin buldukları ilk cilde “Safahat” denilmesinin sebebi budur.

Bu 7 kitabın birincisi “Safahat” ismini taşır. Diğer 6 kitabın ise her birinin müstakil isimleri vardır. Farklı zamanlarda Osmanlıca yazılmış olan bu kitaplar, ilk defa Latin harfleriyle yazıldıktan sonra bir kitap halinde yayımlanmıştır. Bu 7 kitabın ilk 6’sının tamamı İstanbul’da sonuncusu ise Mısır’da basılmıştır.¹⁵⁶

Safahat’ı oluşturan 7 kitabın baskı tarihleri ile Akif’in tashihinden geçen son baskılarına göre ihtiva ettikleri manzume ve mısraların sayısı şöyledir:

Safahat: 44 şiir, 3084 mısra. Üç baskı: 1911, 1918, 1928.

¹⁵³ Çantay, *a.g.e.*, s.331.

¹⁵⁴ Düzdağ, *Mehmet Âkif-Mısır Hayatı ve Kur’ân Meâli*, s.180-181; DİA, *Mehmet Âkif Ersoy md.*, XXVIII,434.

¹⁵⁵ DİA, *Mehmet Âkif Ersoy md.*, XXVIII,434.

¹⁵⁶ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.161-162.

Süleymâniye Kürsüsünde: 1 şiir, 1002 mısra. Dört baskı: 1912, 1914, 1918, 1928.

Hakkın Sesleri: 10 şiir, 482 mısra. Üç baskı: 1913, 1918, 1928.

Fâtih Kürsüsünde: 1 şiir. 1692 mısra. Dört baskı: 1914(iki baskı), 1918, 1924.

Hâtıralar: 10 şiir, 1314 mısra. Üç baskı: 1917, 1918, 1928.

Âsım: 1 şiir, 2292 mısra. İki baskı: 1924, 1928.

Gölgeler: 41 şiir, 1374 mısra. Bir baskı: 1933.¹⁵⁷

Son Baskılarına göre, Safahat'ta 11240 mısra tutan 108 manzume bulunmaktadır. Bu sayıya başkalarına ait olmakla beraber iktibas edilmiş mısralar ve “Acem Şâhı” manzumesinin Mithat Cemal tarafından yazılmış olan ilk kısmı dahildir. Başlık altına veya dipnotlara konulan mısralar sayılmamıştır.

Ayrıca “Hatıralar”da bulunan, ancak SR dergisinde yayımlanmış olmasına rağmen kitaba alınmayan 98 mısra ile iç ve dış siyaset gereği çıkarılarak, yerleri noktalarla gösterilen 2 beyit, bu sayının dışındadır.¹⁵⁸

1.3.2.2. Safahat dışında Kalan Şiirler

Gençlik dönemi şiirleri(1891-1908):

Çocukluğundan beri şiire ilgi duyan Şair, ilk şiir denemelerini Halkalı Baytar Mektebinde bulunduğu sıralarda yazmaya başlamıştır. İlk şiirleri, 1893'te “Hazîne-i Fünûn” dergisinde, 1895'te “Mektep” mecmuasında ve Filibe'de çıkan “Gayret” gazetesinde, 1898 senesinde de “Resimli Gazete”de yayımlanmıştır.¹⁵⁹

1900-1908 yılları arasında birçok şiir yazmakla beraber bunları o dönem yayımlamamıştır. Daha sonra bu şiirlerinden beğendiklerini yayınlamayı uygun görmüştür. Beğenmediklerini ise ortadan kaldırmıştır. Safahat'ın ilk kitabındaki şiirleri de bu şiirler teşkil etmektedir.

¹⁵⁷ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.161.

¹⁵⁸ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.162.

¹⁵⁹ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.154.

Olgunluk Devri Şiirleri(1908-1933):

Safahat Şairi, 1908'den itibaren yazmış olduğu şiirlerinin de bir kısmını Safahat'ına almamıştır. Bu dönemde yazmış olduğu 17 şiirinin toplam mısra sayısı 700 mısradır.¹⁶⁰

Bu dönemde Ses, Yenigün, Tan gibi gazetelerde de birçok şiir yazmıştır. Bu şiirlerde tam olarak tespit edilememiştir.¹⁶¹

Son Dönem Şiirleri(1933-1936):

Şair'in şiir yazmadaki en verimsiz dönemleri bu dönemdir. Bunun başlıca sebebi ise Akif'in vatanından uzakta yaşamış olmasıdır. Mısır'da çileli bir hayat yaşadığından dolayı şiire fazla vakit ayıramamıştır. Bu verimsizliğin ikinci sebebi ise Mısır'da 1925 yılından itibaren Kur'ân meâliyle uğraşmış olmasıdır. Bu dönemde ancak Safahat'ın son kitabı olan "Gölgeler"i yazabilmiştir.¹⁶²

Şair'in yazmayı düşünüp de yazamadığı şiirleri de bulunmaktadır. Bunlar, İkinci Âsım, Haccetü'l-Vedâ, Selaheddîn-i Eyyûbî ve İslam Tarihinden menkıbelerdir.¹⁶³

1.3.2.3. İstiklâl Marşı:

İstiklâl savaşının kazanılmasının ardından, Meclis "Millî Marş" için bir yarışma açmıştır. Bu yarışmaya 700 kişi katılmış, fakat istiklâlin şanına yaraşır bir marş bulunamamıştır.¹⁶⁴ Bunun üzerine Maârif Vekili Hamdullah Suphi ve bazı arkadaşları Akif'e marş yazması konusunda müracaat ettiler. Şair, yapılan ısrarlar sonrasında ödül almama şartıyla bu teklifi kabul etti.¹⁶⁵

İstiklâl Marşı, 1 Mart 1921'de TBMM'de okunarak kabul edildi.¹⁶⁶ Marş bütün vekiller tarafından ayakta alkışlanarak, büyük bir beğeniyle dinlenmiştir. Mütevazı

¹⁶⁰ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.155.

¹⁶¹ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.155.

¹⁶² Ersoy, *Safahat*, s.102.

¹⁶³ Ersoy, *Safahat*, s.102-103.

¹⁶⁴ DİA, *Mehmet Akif Ersoy md.*, XXVIII,434.

¹⁶⁵ Hekimoğlu İsmail, *a.g.e.*, s.17-18; Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s.226.

¹⁶⁶ Hekimoğlu İsmail, *a.g.e.*, s.25.

kişiliğine uygun olarak da, kendisine verilen 500 lirayı “Dârü'l- Mesâî” adlı yardım kuruluşuna vermiştir.¹⁶⁷

Şair, temel eseri olan Safahat’a İstiklâl Marşı’nı almamıştır. Çünkü onu hiçbir karşılık beklemeden milletine armağan etmiştir. Marş için yarış açıldığında “para için şiir yazamam” demiştir. Kendisine İstiklâl Marşını Safahat’a neden almadığı sorulunca :

“ O artık benim değil, milletimindir”¹⁶⁸ cevabını vermiştir.

¹⁶⁷ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.110.

¹⁶⁸ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.155.

İKİNCİ BÖLÜM

AKİF'İN TEFSİR YAZILARI, KAYNAKLARI VE TEFSİR METODU

2.1. TEFSİR YAZILARI

2.1.1. Tefsir Makalelerinin Yazılış Gayesi

Hayatını Kur'ân'a adanmış bir mütefekkir olan Akif, tefsir yazmaya 1912 yılında Sebîlü'r-Reşad mecmuasının ilk sayısında başlamıştır.¹⁶⁹ Millî Şair tefsir yazılarını arkadaşlarıyla beraber çıkardıkları bu derginin ilmî kısmının ilk sayfasında kaleme almıştır. Bu tefsir yazılarının başına ise “Tefsir-i Şerif” klişesi konulmuştur. Bu başlık altında Akif 53 tane tefsir makalesi yazmıştır. Derginin hacminin yeterli olmaması sebebiyle klasik tefsir kitaplarında olduğu gibi fazla detaya girilmemiştir.¹⁷⁰

Sırât-ı Müstakîm dergisinin ismini değiştirerek Sebîlü'r-Reşad adıyla yayın hayatına başlamasıyla birlikte, dergiye yeni bölümler eklenmiştir. Bu bölümlerden biri de tefsirdir. Derginin bölümlerini kimlerin yazacağı hususunda görev paylaşımı yapılırken, sıra tefsir bölümüne gelmiş ve buna ancak Akif'in ehil olduğu ifade edilmiştir. Şair, tefsir ilminin inceliklerine vâkıf olduğu ve bu işi rahatlıkla yapacağı halde her zamanki mütevazı tavrıyla bunun ağır bir görev olacağını öne sürerek bu görevden imtina eder. Dostları onun bu tavrını bildiklerinden dolayı ısrar ederek, onun bu görevi kabul etmesini sağlarlar.¹⁷¹ Böylelikle Akif, kendisine rehber edindiği Kur'ân'ı insanlara açıklama fırsatı bulacak; Kur'ân âyetlerini şaşılacak bir üslup ve belîğ ifadelerle tefsir etmiş olacaktır.

Akif'in sanat anlayışına uygun olarak, onun tefsir anlayışı da toplumda bir boşluğu doldurmaya matuftur. O toplumu Kur'ân kaynaklı ilkelerle ıslah etmeyi arzu etmektedir. Tefsir yazılarının ana gayesi de toplumu aydınlatmaya yöneliktir. Millî Şair, tefsir yazılarında takip edeceği yöntem ve maksada ilişkin olarak derginin ilk

¹⁶⁹ Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, s.156.

¹⁷⁰ Ersoy, *Tefsir-i Şerif*, Sebîlü'r-Reşad, s.5-6.

¹⁷¹ Yıldırım, *a.g.m.*, s.6.

sayısında bazı açıklamalara yer verir. Bu açıklamaları önemine binaen burada Akif'in kendi dilinden nakletmek istiyoruz:

“Mecmuamız bir İslam mecellesidir. Onun için ulum-u İslamiye'nin rukn-i esasîsini teşkil eden tefsir-i şerife, kısm-ı ilmînin birinci babını tahsis ediyoruz.

Kütüphanelerimizde, Arabî, Türkî hatta diğer lisanlarda yazılmış âsâr-ı nefise-i tefsiriye matbû, gayr-ı matbû olarak kesretle bulunduğundan artık doğrudan doğruya bunları nakledivermekte bir fâide-i cedîde göremiyoruz. Bunları herkes istediği yerde okuyup müstefit olabilir. Binâenaleyh mecmuamıza geçirilecek âsârı tefsiriyede alâ kadri'l-îmkân nikat-ı âtiyeden birine riâyet etmeyi, gerek yeni yeni bir takım fâideler te'mini, gerek mecmuanın meslek-i mahsûsu nokta-i nazarından ehemmiyetli buluyoruz.:

1- Ulûm ve funûna, tarihe, hayat-ı ictimâiye ve maişetimize temas eden bazı âyât-ı celîle mevzû-i bahs edilerek dirâyeten ve rivâyeten mütalaa edilecek vesâir lisanlarca bu yolda yazılan âsâr-ı tefsiriyenin mühim görülen ve nikat-ı mâ'ruzaya tevâfuk eden yerleri tercüme olunacaktır.

İ'rab ve binâdan, tahlîlat-ı nahviyeden bahsetmek için mecmuamızın hacmi müsâit bulunmadığından yazılacak makalelerde mümkün mertebe ulûm-u arabiyenin nazariyatından sarf-ı nazar ile netayic-i ameliye üzerinde i'mal-i fikir edilecektir. Hangi vesâit-i ilmiye ile olursa olsun ibtida nazm-ı Celîl'den anlaşılan maânî-i münîfe yazılarak ibâre ve işaretinin delâlet ve iktizâsının irşadât-ı beliganesine istinâden zaman ve zeminin icâbâtına göre ahvâl-i umumiye-i İslamiye hakkında fikir ve mütaalalar yürütülecektir.

2- Mesâlik-i tefsiriye ve bu bâbda yazılan âsâr ve müellefât ilm-i tefsirin aksamı ve tarihi, müfessirin-i kiramın tercümelere ve tarz-ı tefsir ve meslekleri hakkında tedkîkat ve tetebbuat icrâ edilecektir.

3- Zamanımızda tefsir-i şerif tahsilinin hayli tedennî etmiş olduğu mâ'lumdur. Âdeta Kur'ân-ı Kerîm'i bilmek, anlamak ehemmiyetsiz, fâidesiz bir iş gibi telakkî olunmağa başlamıştır. Ortada Kur'ân-ı Kerîm artık anlaşılmış, hâşâ daha bilinecek bir yeri kalmamış gibi bir zehab-ı batıl türemiştir. Bir mantık kitabı ile senelerce uğraşıldığı

halde talebe-i ulûmun Celâleyn ma'lûmatı kadar olsun tefsirden bibehre oluşu şüphesiz pek büyük bir kusurdur.

İşte bütün şu mülâhazalardan dolayı mecmuamız mümkün mertebe tefsir-i şerîf ilminin ihyâsına çalışacak, mektep ve medreselerimizde tedris edilmesine tergîp etmekten hâlî kalmayacak, bu bâbda ayrıca makaleler neşredecektir.

Bilhassa bütün mekteplerimizde, medreselerimizde tefsir-i şerîf dersleri ve usûl-i tedrîsleri hakkında tenkitler yazılacak, talebenin bu bâbda her türlü haklı şikayetleri enzâr-ı âmmeye arz edilecektir.”¹⁷²

Akif'in açıklamalarından da anlaşılacağı gibi, onun tefsir yazıları; *toplum ile Kur'ân arasındaki engelleri kaldırmaya* yöneliktir. Akif, İslam toplumlarının içinde buldukları durumu, Kur'ân'dan uzaklaşmalarına bağladığından dolayı, onların kurtuluşlarının yegâne reçetesi olarak Kur'ân'ı görmektedir. Tefsir yazılarındaki asıl amacı Kur'ân'ı millete mal ederek, İslam toplumlarının kurtuluşuna vesile olmaktır.¹⁷³

2.1.2. Tefsir Yazılarının Genel Özellikleri:

İctimâî Bir Tefsirdir:

Akif'in sanat anlayışında olduğu gibi, bu anlayışa uygun olarak yazdığı tefsirler de toplumsal bir yararı gözeterek kaleme alınmıştır. Kur'ân'ın toplum tarafından öksüz bırakıldığının ve toplumun dirilişinin de ancak Kur'ân ile mümkün olabileceğinin farkında olduğundan, genellikle ictimâî âyetlere ağırlık vermiştir. O tefsir ettiği âyetler bağlamında toplum ile Kur'ân arasındaki uçurumu gözler önüne sermiştir. Adeta Kur'ân'a göre toplumu yeniden inşa etmenin yollarını aramış ve göstermiştir.¹⁷⁴ İctimâî hayattaki, Kur'ân'a ters düşen yönleri ortaya koyarak toplumu uyarma sorumluluğunu yerine getirmeye çalışmıştır. İslam milletinin hatta bütün

¹⁷² Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 24 Şubat 1327, c.8-1, ad. 183, s.5-6.

¹⁷³ Yıldırım, *Mehmet Akif'in Kur'ân'a Bakışı (2)*, İzmir 2006, s.4.

¹⁷⁴ Yıldırım, *Mehmet Akif'in Kur'ân'a Bakışı (2)*, s.7.

milletlerin sıkıntılarına ve müşküllerine deva olabilecek esasları belirleyerek, bu sorunlara Kur'ânî çözümler üretmiştir¹⁷⁵

Şair, sık sık Kur'ân'ın toplumu ıslah eden prensiplerine işaret ederek, bir sosyolog gibi toplumu analiz etmektedir. Tefsir yazılarında İslam toplumunun durumunu, tablolar halinde vermektedir. İslam toplumlarının sefaleti, kadınların durumu, genel ictimaî tembellik, yılgınlık, bezginlik gibi kavramlar ile toplum masaya yatırılıp tahlil edilmiştir.¹⁷⁶ İslam toplumlarının bu çürümüşlüğüne İslamî çözümler üretilmiştir. Onun toplumu irdeleyen bu tahlillerinin temelini şu iki kavram oluşturmaktadır: Kur'ân ve realite.¹⁷⁷

Sade ve Açık Olması:

Şair, tefsir yazılarını sade bir üslupla ele almıştır. Uzun uzun tefsir mülahazalarına ve kavram tahlillerine girmeyip, özet mahiyetinde bilgilere yer vermiştir. Tefsir yazılarında yer yer kavram tahlillerine girilmişse de, bu çok sınırlı tutulmuştur. Tefsirini yaptığı âyetleri derinlemesine incelemek yerine, fayda mülahaza ettiği temalara değinerek konu bütünlüğünü korumuş ve ayrıntıya girmekten özellikle sakınmıştır. Şair, âyetlerin kapsadığı öz bilgileri vermekle yetinmiştir.¹⁷⁸

Onun için tefsiri açık ve anlaşılır yazmak asıl olandır. Kendi sanat anlayışına da uygun olarak o tefsir yazılarında sadeliği tercih etmiş ve konuları ayrıntıya boğmamaya çaba sarf etmiştir. Tefsir makalelerinde kavâid ve nazarî bilgi naklinden ziyade âyetten anladığını ve âyetin maksadına uygun olan temayı işlemeye çalışmıştır.¹⁷⁹

Serbest Bir Tefsirdir:

Şair'in gayesi klasik bir tefsir çalışması yapmak olmadığından, onun tefsir niteliğindeki bu yazılarını klasik tefsirlerden farklı algılamak gerekir. Onun tefsir

¹⁷⁵ Aydıöz, *Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşad Mecmualarında Çıkan Tefsirle İlgili Yazılar*, Adapazarı 1996, s.30-31.

¹⁷⁶ Yıldırım, *Mehmet Akif'in Kur'ân'a Bakışı (2)*, s.7.

¹⁷⁷ Yıldırım, *Mehmet Akif'in Kur'ân Anlayışı*, s.6.

¹⁷⁸ Yıldırım, *Mehmet Akif'in Kur'ân'a Bakışı (2)*, s.4.

¹⁷⁹ Yıldırım, *Mehmet Akif'in Kur'ân Anlayışı*, s.6.

yazıları serbest tefsir niteliği taşımaktadır.¹⁸⁰ Klasik tefsir kaynaklarında kavram tahlilleri, nazarî bilgiler, diğer ilimlerle olan münasebetler yeterince bulunduğundan dolayı, bunlara dair fazla teferruat girilmemiştir. Onun esas gayesi Kur'ân'ın hidayetini etkin bir şekilde millete mal etmek olduğundan bazen âyetin maksadını, bazen semeresini, bazen de neticesini göstermektedir. Bazen zıddını bildirir, yani bu durumun olmaması halinde ortaya çıkacak vaziyeti bildirir. Bazen misalini, benzer bir durumunu bildirmek suretiyle açıklar. Bütün bu yollar tefsirin birer çeşitleridir.¹⁸¹

Edebî Tefsir Özelliği Taşımaktadır:

Safahat Şairi, tefsir makalelerini, Arapça ve Türkçeye son derece hâkim olduğundan, dilin bütün unsurlarını dikkate alarak yapmıştır. Şair olması nedeniyle âyetlerin tercüme ve tefsirlerine aklın yanında kalbi de katarak tefsirlerine duygusal bir hava katmıştır. Edebî bir üslupla yazdığı tefsir makaleleri, aynı zamanda anlaşılır ve durudur. Türkçeyi ustaca kullanarak, âyetlerin maksat ve neticelerini berrak bir şekilde ortaya koyar. Edebî tefsirlerin en önemli vasfı olan Kur'ân'ın ifade zenginliğini ve üstünlüğünü ortaya koyma ilkesi¹⁸², Akif'in âyet tefsirlerinin en belirgin özelliklerindedir. Özellikle manzum olarak yazdığı âyet tefsirleri okuyucuya Kur'ân'ın ifade üstünlüğünü bizzat müşahade etme fırsatı verir.

Yapmış olduğu âyet tercümelerinde, âyetlerin orijinallerindeki dilsel atmosferi Türkçeye yansıtmaya çalışmıştır. Âyetlerdeki îcaz ve belagat unsurlarını dikkate alarak tefsirlerini buna göre şekillendirmiştir. Bazı âyet tercümelerinde çevirinin zorluğuna işaret ederek, âyetlerin asıllarındaki havayı yansıtmamanın güçlüğünden yakınmaktadır.¹⁸³

Dinamik Bir Yapıya Sahiptir:

Akif'in tefsir yazıları ile Kur'ân ilhamlı şiirlerinde, göze çarpan en bariz durumlardan birisi de dinamik bir durum arz etmesidir. Onun tefsiri hem okuyucu için, hem de atalet içinde kalmış, İslam toplumlarını harekete geçirmesi bakımından aksiyoner bir

¹⁸⁰ Yıldırım, *Mehmet Akif'in Kur'ân'a Bakışı* (2), s.4.

¹⁸¹ Aydı, *Sırât-ı Müstakim ve Sebîlü'r-Reşad Mecmualarında Çıkan Tefsirle İlgili Yazılar*, sy. I, s. 30; Yıldırım, *Mehmet Akif'in Kur'ân'a Bakışı* (2), s.4.

¹⁸² Aydı, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, s.109.

¹⁸³ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf, Sebîlü'r-Reşad*, 14 Haziran 1328, c.8-1, ad. 199, s.314.

özellik gösterir. Üslubunun canlılığı ve akıcılığı da tefsir yazılarındaki bu özelliği öne çıkarmaktadır.

Millî Şair, çalışma, azim, sa'y, cihad, tembellik, tevekkül gibi kavramları sürekli kullanarak, İslam toplumuna bir hareketlilik ve dinamizm kazandırmaya çalışır. Toplumun bu kavramlara ilişkin yanlış algılamalarını ortaya koyarak, onları bu hususta aydınlatmaya çabalar. Şair, bir dava adamı olduğundan dolayı, insanı harekete geçiren ve heyecan veren âyetleri tefsir etmeye ehemmiyet göstermiştir. Her türlü tasavvurun üstünde bir dinamizmi haiz Kur'ân'ın, dinamik anlayışının en güzel örneklerini yazılarına aksettirmeye gayret etmiştir.¹⁸⁴

Tefsirinde Kavram Tahlillerine Yer Verir:

Millî Şair, âyetlerin manasını izah etmek için bazen kavram tahlillerine baş vurmuştur. Önemli bulduğu kavramları, sarf ve nahiv ilminin verilerine göre fazla detaya inmeden inceler. Yazılarında mücâhede, tevekkül, azim, asr, sâlihât, emanet, adalet, atalet, sabır vb. birçok Kur'ânî kavramı tahlil ettiğini görmekteyiz.

Akif'in kavram tahlilleri fazla ayrıntı içermemektedir. O, kavramları âyetin manasını aydınlatacak kadarıyla analiz ederek, bununla yetinmektedir. Bu tahlillerini bazen kendi fikri olarak ileri sürerken, bazen de bir müfessire ait görüşleri zikretmektedir.

Öğüt ve Nasihat Veren Bir Üslup Hâkimdir:

Şair'in tefsir yazılarında kullandığı üslup, nasihat tarzındadır. Tefsir makalelerini bir dergide aktüel olarak yazdığı için, yazılarını muhatabını ikna edici ve öğüt verici bir tarzda kaleme almıştır. O tefsir yazılarını toplum üzerinde daha etkili olabilmek için kendine has bir üslupla yazmıştır. Bazen kendini hesaba çeker gibi, bazen sorular sorarak, bazen heyecanlı cümleler kurarak, bazen tarihten örnekler getirerek, bazen de ibret verici hikâyelerle, tefsirine öğüt verici boyutlar kazandırmaktadır. İlim ve tekniğe olan vukûfiyetinden dolayı ilmî-fennî meseleleri de ikna edici bir üslupla muhatabına sunmaya özen göstermiştir.

¹⁸⁴ Yıldırım, *Mehmet Akif'in Kur'ân'a Bakışı* (2), s.7.

2.2. KAYNAKLARI

2.2.1. Tefsir Kaynakları:

Şair'in tefsir kaynakları, tefsirinin mahiyeti nedeniyle geniş bir yelpaze arz etmemektedir. Âyetlerin tefsirlerinde kendi görüşlerini ön planda tutmakla beraber, az sayıda da olsa müfessirlerden nakillerde bulunmuştur.

Millî Şair'in kendisinden nakiller yaptığı tefsir kaynaklarına baktığımızda, birbirinden metot itibariyle farklılık arz eden kaynakları görmekteyiz. Bir taraftan dirayet metodunun üstadı kabul edilen Zemahşerî'den yaptığı nakilleri; diğer taraftan ise rivayet tarzında yazılmış Celâleyn'i görmemiz mümkündür. Bunun yanında farklı fikirleriyle temayüz etmiş olan *ictimâî tefsir ekolünün* başı kabul edilen M. Abduh'u da Akif'in tefsir kaynakları arasında görebilmekteyiz.

İsmi her ne kadar zikretmemiş olsa bile Akif'in yararlandığı kaynakların başında gelen *Mefâtihu'l-Gayb*'ı da burada zikretmemiz gerekmektedir. Çünkü Şair, bu eserin müellifi olan Fahreddin Râzi için Safahat'ında hususen bir şiir yazmıştır. Bundan dolayı biz, her ne kadar tefsir yazılarında ismi zikredilmemiş bile olsa Safahat Şairi'nin bu büyük müfessirden nakillerde bulunduğunu ihtimal dahilinde görmekteyiz. Şair'in tefsirine kaynaklık yapan bu müfessirleri ayrı ayrı zikredip, örneklendirme yapmak istiyoruz:

2.2.1.1. Muhammed Abduh'tan Yaptığı Nakiller:

Akif'in tefsir ekollerinden en fazla etkisi altında kaldığı ekol şüphesiz Muhammed Abduh ekolüdür. İctimai tefsir ekolünün en mühim mümessili sayılan Abduh'un tefsire dair fikirleri Akif üzerinde etkili olmuştur. Bundan dolayıdır ki Abduh'un tefsir anlayışı Akif tarafından benimsenmiş ve tefsir yazılarında kullanılmıştır.

Şair, İslam ümmetini Kur'ân'dan hareket ederek ıslah etme hususunda Abduh ile benzer fikirleri paylaşmaktadır. Ancak genel temayüldeki bu benzerlik ayrıntıya inildiğinde farklılık arz edebilir. Nitekim Abduh'un açtığı bu tefsir çığırı, neş'et ettiği yer olan Mısır'da bile değişik süreçler takip etmiş, aynı Üstad'dan yola çıkan farklı

müellifler, geniş bir fikir yelpazesi teşkil etmişlerdir. Mesela bir tarafta sünî anlayış temsilcilerinden Hasan el-Benna, bir tarafta Kur'ân hakkındaki bazı telakkileri büyük tepki alan Emin el- Huli ve Muhammed Halefullah; öteki uçta Batılılaşma akımının aşırı temsilcilerinden Taha Hüseyin zikredilebilir.¹⁸⁵

Safahat Şairi, tefsirinin birçok yerinde Abdüh'tan alıntılar yapmış ve onun ismini 5 yerde sarahaten zikretmiştir. Bunların iki tanesini burada zikrederim:

Örnek-1: وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ (Duhâ, 93/10) âyeti kerimesindeki "السَّائِلَ" kelimesi ile alakalı olarak Üstad, şu izahı yapar:

Âyette bulunan "السَّائِلَ" kelimesini müfessirîn-i kiramdan çoğu "dilenci" manasına almış iken, merhum M.Abdüh doğrudan doğruya "bilmediğini soran" ibaresiyle tefsir ediyor, delil olarak da diyor ki: Eğer "السَّائِلَ" lafzı sadaka isteyen manasına olsaydı "وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى" (Duhâ, 93/7) kavli şerîfine mukabil îrad buyurulmazdı; belki "وَوَجَدَكَ" (Duhâ, 93/8) âyetine mütenazır olurdu. Bununla beraber bu ikinci ayete de mukabil olmak asla sahih olamaz. Zira Cenab-ı Peygamber "âil" yani fakir idi, lakin hiçbir zaman "sâil" olmamıştı.¹⁸⁶

Örnek-2: وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ (Bakara, 2/154) âyet-i kerîmesi ile ilgili olarak şöyle söylemektedir:

Şeyh M. Abdüh'a göre bu hayat, bir hayat-ı gaybiyedir ki ervah-ı şüheda ona mazhariyetle başka ruhlardan seçilecek; o hayat ile merzuk, o hayat ile mütenâ'im olacak. Ancak ne o hayatın hakikati, ne de o rızkın mahiyeti bilinmeyeceği için bahsedilemez. Bunlar âlem-i gayba ait o esrar-ı ilahiyedir ki vücuduna îman olunur, keyfiyeti ise Allah-u zü'l-Celâl'e bırakılır.¹⁸⁷

2.2.1.2. Zemahşerî'den Yaptığı Nakiller:

Şair, tefsir makalelerinin birçok yerinde Zemahşerî'den alıntılar yapmıştır. Zemahşerî, Akif'in ençok alıntı yaptığı müfessir durumundadır. Bu alıntılar Akif'in

¹⁸⁵ Yıldırım, *Mehmet Akif'in Kur'ân Anlayışı*, s.7.

¹⁸⁶ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 8 Mart 1328, c.8-1, ad. 185, s.33-34.

¹⁸⁷ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 10 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 194, s.213-214.

bir dil alimi olan Zemahşerî'ye verdiği önemi göstermektedir. Şair, isim tasrih ederek 6 yerde Zemahşerî'den nakilde bulunmuştur. Bunlardan ikisini vermek istiyoruz:

Örnek-1: Şair, İnşirah sûresinin tefsirini yaparken “إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا” (İnşirah, 94/6) âyet-i kerîmesinin tefsirinde şöyle buyuruyor: “إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا” kavli-i celîli, hâlıkın ne büyük bir kanununa, ne kat'î bir düstürüne tercüman oluyor! *Üsr'süz yüsr* olmayacak; lâkin üs'run yanında mutlaka yüsr bulunacak. Zemahşerî diyor ki: “Ayeti kerime'de (ma'a) kelimesi îrad buyurulmuş. Zira *yüsr, üsr'e* o kadar yakın ki: adeta aralarında hiç fasıla yok da ikisi beraber.”¹⁸⁸

Örnek-2: Hucurat Süresindeki إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (Hucurat, 49/10) âyetinin tefsirinde Akif, Zemahşerî'den bahsederek şöyle diyor:

Âyet-i celîle sûre-i Hucurat'a mensuptur. Zemahşeri diyor ki: “بين اخوتكم” yahut “بين اخوانكم” suretinde kıraatler olmakla beraber, kelime tesniye sîgasıyla da olsa kâfidir. Zira aralarında dargınlık zuhur eden kimseler en aşağı iki kişi olur. Azlığı barıştırmak lazım olunca, çokluğun arasını bulmak elbette daha ziyade lazımdır. Çünkü iki adamın bozuşması yüzünden husule gelecek fenalık hiçbir zaman cemaatin yekdiğerine darılmasından meydan alacak fesada benzemez.¹⁸⁹

2.2.1.3. Tefsir-i Celâleyn:

Şair'in en çok yararlandığı tefsir kaynaklarının başında şüphesiz Celâleyn tefsiri gelir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Akif, bu tefsiri 19 kez okumuştur. Safahat Şairi bu tefsir kitabını defalarca okumuş olmasına rağmen, tefsir yazılarında sadece bir yerde sarahaten bu eserin ismini zikretmiştir. Şimdi bu misali görelim:

Örnek-1: Şair, وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ (Fussilet(Secde), 41/34) âyetindeki “هِيَ أَحْسَنُ” kavliyle ilgili olarak Celâleyn'den şöyle bir alıntı yapmıştır:¹⁹⁰

¹⁸⁸ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 22 Mart 1328, c.8-1, ad. 187, s.73-74.

¹⁸⁹ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 7 Haziran 1328, c.8-1, ad. 198, s.293-294.

¹⁹⁰ Ayrıntı için bkz., Celeleddin el-Mahallî-Celeleddin es-Suyutî, *Tefsir-u Celaleyn*, s.156-157.

“Celâleyn’de ise “هِيَ أَحْسَنُ” kavli-i celîli, gazaba karşı sabır; cehle karşı ilim; fenalığa karşı afv ile tefsir olunmuştur.”¹⁹¹

2.2.1.4. İsmi Tasrih Edilmeyen Tefsir Kaynakları:

Şair, tefsir yazılarının çoğu yerinde isim zikretmeksizin “müfessirîn-i kirâmın bazıları” ya da sadece “bazıları” ifadelerini kullanarak nakillerde bulunmuş veya çoğunluğun görüşlerinin bu doğrultuda olduğunu belirtmiştir. Bu konuya dair iki örnek vermekle yetinelim:

Örnek-1: Mutaffifîn sûresi ile ilgili olarak müfessirlerin görüşleri zikredilirken, her hangi bir isim belirtilmeden şöyle denmiştir:

“Mutaffifîn sûresi mekkîdir. Bazıları medenîdir diyorlar. İkinci iddiada bulunanlar şöyle söylüyorlar: Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz, Medine’ye hicret buyurdıkları zaman şehrin ahali ölçüp tartmak hususunda pek insafsızca gidiyordu. Sûre bunlar, yani ehl-i Medine hakkında nâzil oldu.”¹⁹²

Örnek-2: Hucurat sûresindeki “ Ey insanlar! Bilmiş olunuz ki biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık” manasındaki يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى (Hucurat, 49/13) âyeti isim tasrih edilmeksizin şu şekilde tefsir edilmiştir:

“Erkekle kadından maksat Âdem ile Havva’dır; herkesin doğrudan doğruya kendi anası, babasıdır, diyen müfessirler de vardır.”¹⁹³

2.2.2. Hadis Kaynakları:

Şair, tefsir yazılarında ve Kur’ân’dan ilhamlı şiirlerinde birçok hadîs-i şerîfe yer vermiştir. Tefsir yazılarında en çok kullandığı yöntemlerden biri de âyetleri hadîsler ile tefsir etmektir. Ancak hadîslerin kaynakları hakkında bir malumat verilmemiştir.

¹⁹¹ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 9 Ağustos 1328, c.8-1, ad. 207, s.473.

¹⁹² Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 5 Nisan 1328, c.8-1, ad. 189, s.113-114.

¹⁹³ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 3 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 193, s.193-194.

Hadîslerin Hz. Peygambere aidiyetleri belirtilmiş, fakat her hangi bir hadîs eseri zikredilmemiştir.

Akif'in kendi şartları içersinde düşünülüp, tefsir yazma amacı dikkate alındığında bunu bir eksiklik olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Öncelikle onun tefsir yazıları akademik bir çalışmanın ürünü değillerdir. Onun maksadı hadîslerden istifade ederek âyetlerin izahlarına katkı sağlamaktır. Şair, bu şekilde kendi maksadına nail olduğu için, ayrıca kaynak gösterme ihtiyacı içersinde olmamıştır.

2.3. TEFSİR METODU

2.3.1. Rivayet Yönünden

2.3.1.1. Kur'ân'ı Kur'ân ile Tefsiri

Bir müfessir için Kur'ân'ın tefsirinde başvuracağı ilk dayanak yine Kur'ân'ın kendisidir. Bu bütün müfessirlerin ehemmiyet verdiği bir metottur. Zira Kur'ân'da bir yerde mücmel ve muhtasar olan âyetler, başka bir yerde tafsil ve îzah suretiyle açıklığa kavuşturulurlar. Bir yerde mutlak olarak geçen âyetler, başka bir yerde takyid edilmiş; mübhem ifadeler de beyan edilmiş olabilir.¹⁹⁴ Bundan dolayı müfessir öncelikle Kur'ân'ın tefsir edici özelliğini dikkate almak durumundadır.

Kur'ân'ı Hz. Peygambere indiren ve o kelamın sahibi bizzat Allah (c.c.) olduğu için, âyetlerden murad edilen mânayı da en iyi O'nun bilmesi pek tabidir. Bundan dolayı Kur'ân tefsirinin birinci merhalesi olan bu metot, İslam bilginlerince en güzel tefsir olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁵

Safahat Şairi, bu metodu tefsirlerinde nadiren de olsa kullanmıştır. Bunu da âyetlerin manalarını takviye edici ya da açıklayıcı bir tarzda yapmıştır. Bu metoda ait birkaç misal vermekle yetinmek istiyoruz:

¹⁹⁴ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefîr ve'l-Müfessirûn*, 1976 Mısır, I,37-38.

¹⁹⁵ Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1957 Mısır, II,173-174.

2.3.1.1.1. Âyet-i Tavzih Etmesi:

Örnek-1: Bakara sûresinin “Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyiniz. Bilakis onlar diridir. Lakin siz farkında değilsiniz” manasındaki وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ (Bakara,2/154) âyetini Al-i İmrân sûresindeki “Bilakis onlar diridir, nezd-i ilahîde merzuk oluyorlar” manasına gelen بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (Âl-i İmran, 3/169) âyeti ile tefsir etmiştir. Böylelikle ikinci âyet ile ilk âyete açıklayıcı bir nitelik kazandırılmaktadır.¹⁹⁶

2.3.1.1.2. Mübhem Bir Durumu Beyân Etmesi:

Örnek-1: A’raf sûresinde bulunan “Ey âdem oğulları! Her namaz yeri için temiz libasınızı giyiniz. Bir de yiyiniz, içiniz yalnız israf etmeyiniz. İyi biliniz ki Allah müsrifleri sevmez” manasındaki يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا وَلَا تُسْرِفُوا (A’raf, 7/31) âyetinde geçen “خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ” ifadesinde “mescid” kaydı olduğu için, bundan mescid haricinde libasa itina edilmeyecek gibi bir anlam çıkabilmektedir. Bu âyetin hemen devamında bulunan قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ (التّي) âyeti ile buradaki mübhem durum beyan edilmiştir.¹⁹⁷

2.3.1.1.3. Manayı Te’kit Etmek Suretiyle Yapılan Tefsir:

Örnek-1: Nâziat suresinde bulunan “Senden saatin irsâsını soruyorlar” manasındaki يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا (Nâziât, 79/42) âyetinde geçen “السَّاعَةِ” kelimesi “kıyâmet” olarak değerlendirilmiştir. Buna delil olarak da Lokman sûresindeki “Onun bilgisi Allah katındadır” anlamındaki إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ (Lokman, 31/34) âyeti gösterilmektedir. “Saat” kelimesinin bu âyetten başka birçok âyette “kıyâmet” anlamında kullanıldığı da ayrıca belirtilmektedir.¹⁹⁸

2.3.1.2. Kur’ân’ın Sünnet İle Tefsiri:

Müfessirlerin Kur’ân tefsirinde takip ettikleri ikinci yol Kur’ân’ın sünnet ile tefsir edilmesidir. Bilindiği gibi Kur’ân’dan sonra en güvenilir kaynak sünnettir. Sünnetin

¹⁹⁶ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 10 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 194, s.213.

¹⁹⁷ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 6 Eylül 1328, c.9-2, ad. 211, s.41-42

¹⁹⁸ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 29 Mart 1328, c.8-1, ad. 188, s.93-94.

Kur'ân'ı açıklayıcı ve şerh edici bir keyfiyeti bulunmaktadır. Hz. Peygamber kendisine vahy olunan âyetleri hem tebliğ hem de beyan ile görevlendirilmiştir.¹⁹⁹ Bundan dolayı Hz. Peygamber Kur'ân'ın ilk müfessiri kabul edilmektedir.²⁰⁰ Bu argümanlar doğrultusunda Hz. Peygamber'in Kur'ân âyetlerini tefsir ve beyanı, müfessirlerin ehemmiyet vermeleri gereken bir durum arz etmektedir.

Millî Şair, tefsir yazılarında bazen Hz. Peygamberin hadîslerini kullanmıştır. Şair, hadisleri genellikle âyetlerin manalarını te'kit için kullanmıştır. Bu tefsir yönteminden misaller vermek istiyoruz:

2.3.1.2.1. Mübhem Bir Kelimeyi Tefsir Etmesi:

Örnek-1: Şair, Al-i İmran sûresindeki “Hepiniz birden Allah’ın kitabına sımsıkı tutununuz; birbirinizden ayrılmayınız. Cenab-ı Hakk’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayınız” manasındaki (Âl-i İmran, 3/103) âyetinde geçen “hablullah” kavramını “Kur’ân” olarak tefsir etmiştir. Buna dayanak olarak da “Allah’ın kitabı gökten yere gönderilmiş bir ışık hüzmesi gibidir. O ışık hüzmesi Kur’ân’ın ta kendisidir” manasındaki *كتاب الله هو حبل الله الممدود* ²⁰¹ *من السماء الى الارض-حبل الله هو القرآن* hadîs-i şerîfini zikretmiştir. Daha sonra bu kavramı “İslam” olarak tefsir edenlerin de bulunduğunu belirterek İslam ile Kur’ân’ın ayrı şeyler olmadığını vurgulamıştır.²⁰²

2.3.1.2.2. Âyetin Manasını İzah Etmesi:

Örnek-1: Kasas sûresinde bulunan “dünyadan da nasibini unutma” anlamındaki *احرث لَدُنْيَاكَ كَانِكَ تَعِيشُ اَبَدًا وَاَحْرَثُ لَاخِرَتِكَ كَانِكَ تَمُوتُ* (Kasas, 28/77) âyeti; “Dünya için hiç ölmeyecek gibi; ahiret için de yarın ölecek gibi çalış” manasındaki *احرث لَدُنْيَاكَ كَانِكَ تَعِيشُ اَبَدًا وَاَحْرَثُ لَاخِرَتِكَ كَانِكَ تَمُوتُ* hadîs-i şerîfi ile tefsir edilmektedir. Bu hadîs ile âyetin manası hem açıklanmış, hem de pekiştirilmiştir.²⁰⁴

¹⁹⁹ Mâide, 5/67; Cin, 72/23.

²⁰⁰ Zerkeşî, *a.g.e.*, II,156-157.

²⁰¹ İbn Hibbân, *Sahîh*, Beyrut 1988, I,330; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Beyrut 1989, VI,176; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kâhire 1980, I,389.

²⁰² Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 13 Eylül 1328, c.9-2, ad. 212, s.62-63.

²⁰³ Suyûtî, *el-Câmi'u's-Sağîr*, I,156.

²⁰⁴ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 7 Şubat 1328, c.9-2, ad. 232, s.405-408.

2.3.1.2.3.Âyetin Manasını Te'kid Etmesi:

Örnek-1: Hucurat sûresinde “Mü'minler birbirlerinin kardeşlerinden başka bir şey değildir” manasındaki *إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ* (Hucurat, 49/10) âyeti, anlamının kuvvetlendirilmesi için “Bir mü'minin diğer mü'mine karşı vaziyeti yekpâre bir duvarı vücuda getiren perçinlenmiş kayaların birbirine karşı aldığı vaziyet gibidir” anlamındaki ²⁰⁵ *المؤمن للمؤمن كلبنيان يشد بعضه بعضا*²⁰⁶ hadîsi ile açıklanmıştır.²⁰⁶

2.3.1.3. Sahabe Kavliyle Yapılan Tefsir:

Sahabe kavli müfessirlerin Kur'ân tefsirinde kullandıkları yöntemlerden biridir. Şüphesiz âyetlerin nüzûlüne şahit oldukları, Hz. Peygamberin sohbetinde buldukları ve bizzat o âyetlerin ilk muhatapları oldukları için onların, âyetlerin tefsirine dâir açıklamaları müfessirler tarafından dikkate alınmış ve gerekli görülmüştür.²⁰⁷ Şimdi Akif'in âyetleri tefsirinde kullandığı sahabe sözlerine misal vermek istiyoruz:

Örnek-1: Sâff sûresinin “Allah o kimseleri sever ki parçaları birbirine kaynamış yekpâre binayı andırır” meâlindeki *إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَّرصُومٌ* (Saff, 61/4) âyetinin tefsiri, Hz. Peygamber'in ashâbından olan Huzeyfetü'l- Adevî (r.a.)'nin şu sözleriyle yapılmaktadır:

“Yermük vak'ası günü kimi zîruh yatan, kimi bîruh serilen ecsâd-ı müslimîn arasında amcamın oğlunu arıyordum. Yanımda azıcık su vardı. Şayet henüz ölmemişse hem bir iki yudum içiririm, hem de yüzünü gözünü silerim diyordum. Nihayet kendisini baygın bir halde buldum. “Su ister misin?” dedim. Gözleriyle “evet” cevabını verdi. Lâkin bu sırada öte taraftan bir inilti işitildi. Amcazâdem suyu ona götürmemi işaret etti. Gittim baktım ki Hişam b. el-Âs imiş. Tam ağzına bir iki yudum su vereceğim anda biraz arkadan bir inilti daha duyuldu. Bu sefer de Hişam suyu içmekten imtinâ ederek, gözleriyle “ona götür” dedi. Ben, o son nefesin geldiği yere gittim, lâkin

²⁰⁵ Buharî, Salat 88, Edeb 36; Müslim, Birr 65.

²⁰⁶ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 25 Teşrinsânî 1336, c.11, ad. 464, s.251-253.

²⁰⁷ Zehebî, *a.g.e.*, I,57-59.

biçareyi ölmüş buldum. Hemen koşarak Hişam'ın yanına geldim, baktım ki ölmüş; amcazademe koştum. O da ölmüş.”²⁰⁸

Örnek-2: Mescidlere girilirken kıyafetlere dikkat edilmesi ve bu hususa özen gösterilmesini ifade eden A'raf sûresinin “Ey âdemoğulları! Her namaz yeri için temiz libasınızı giyiniz. Bir de yiyiniz, içiniz yalnız israf etmeyiniz” manasındaki *يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا* (A'raf, 7/31) âyetinin tefsiri Hz. Ömer (r.a.)'den şöyle bir nakille yapılmıştır:

“Hz. Ömer günün birinde Medine'yi dolaşırken, sokağın kenarına çekilmiş bir adam gördü ki sırtına bililtizam gayet müstekreh bir paçavra yığını geçirmiş; zelil bir vaziyet ile boynunu yan tarafına eğmiş; mâsivayı görmekten mütezzî olacak gibi gözlerini de kapamış, duruyor! Halife bunu görür görmez “Böyle miskin tavırlarla dinimizi öldürme, hey Allah'ın kahrına uğrayası!” diyerek elindeki kırbacını herifin omuzuna indirdi.”²⁰⁹

2.3.1.4. Esbâb-ı Nüzûl İle Tefsiri:

Kur'ân toptan nâzil olmayıp parça parça indirilen bir kitaptır. Kur'ân'ın tamamı 23 senelik bir zaman zarfında nâzil olmuştur. Vahyin 23 senelik tenzil sürecinde âyetlerin kimisi bazı olaylar üzerine, kimisi Hz. Peygambere sorulan sorular üzerine, kimisi de muhtelif sebepler üzerine nâzil olmuştur. Âyetlerin bir kısmı da her hangi bir sebebe veya olaya bağlı olmaksızın indirilmiştir.²¹⁰

Âyetler ile nüzûl sebepleri arasında bu kadar sıkı bir bağ bulunduğundan, müfessirler âyetleri esbâb-ı nüzûlü dikkate alarak tefsir etmişlerdir. Bir âyetin sebebi nüzûlüne mâlik olmak, o âyetteki murad-ı ilâhiyi anlamaya yardımcı olan en büyük sebeplerden biridir. Bundan dolayı İslam bilginleri iyi bir tefsir için esbâb-ı nüzûl ilmini bilmeyi

²⁰⁸ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 24 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 196, s.253-254.

²⁰⁹ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 6 Eylül 1328, c.9-2, ad. 211, s.41-42.

²¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., Zerkeşi, *a.g.e.*, I,22-29; Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî, *Tercemetü'l-Fevzü'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*, 1960 Karaçi, s.27.

şart koşmuşlardır. Birçok müfessir manasını anlamada zorluk çektikleri âyetlerin sebebi nüzûllerini öğrendikten sonra müşküllerini gidermişlerdir.²¹¹

Safahat Şairi, esbâb-ı nüzûl ilminin değerini bildiğinden dolayı tefsir yazılarında âyetlerin sebebi nüzûllerine çokça yer vermiştir. Bazı âyetler hakkında vârid olan muhtelif sebebi nüzûlleri de zikretmiştir. Şair, âyet ve sünnet ile Kur’ân’ı tefsir etme metotlarında olduğu gibi, sebebi nüzûlleri de bir âyetin manasını îzah etmek, te’kid etmek ve bazı müşküllerini ortadan kaldırmak için kullanmıştır. Şimdi bu metoda ait örnekler vermek istiyoruz:

2.3.1.4.1. Değişik Rivâyetlerin Bir Noktada Birleştiğini Zikretmesi:

Örnek-1: Duhâ sûresinin “Rabbin seni bırakmadı. Senden muhabbetini kesmedi. Akıbet senin için evvelinden daha hayırlıdır” meâlindeki *مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ* (Duhâ, 93/3-4) âyetlerini sebebi nüzûlüne binâen şöyle tefsir ediyor:

“Muhtelif rivayetler şu noktada birleşiyorlar ki bu sûre-i şerîfenin nüzûlüne sebep aleyhisselâtu vesselâm Efendimiz’e inmekte olan vahyin bir aralık kesilmesidir. Bunun üzerine: “Allah, Muhammed’i bıraktı, gazabına uğrattı” zannedenler yahut öyle diyenler bulundu. Şimdi bizim için zan yahut inat sevki ile bu sözü söyleyenlerin kimler olduğunu tahkike lüzum yoktur. Muhakkak bir şey varsa o da sûre-i şerîfenin üslûb-u semâvisinden anlaşılan şu hakikattir ki: Cenâb-ı Hak birer birer saymış olduğu şu nimetleri bu sûretle te’kid ederek Nebiyyi Muhterem sallallahü aleyhi vesellem Efendimiz’in rûh-u müştâkına itmînân vermek; hakkında sebk eden o nimetlerin sırf fazl-ı ilâhî eseri olduğunu düşündürüp geçmişte kendisinden inâyetini esirgemeyen Kerîm-i Lâyezâl’in gelecekte de esirgemeyeceğini istidlâl ettirmek murat ediyor.²¹²

2.3.1.4.2. Sebeb-i Nüzûle Dâir Farklı Rivayetleri Belirtmesi:

Örnek-1: Kevser sûresinin üçüncü âyetinin tefsirinde de üç ayrı sebebi nüzûle değinilerek sûreyi bunlarla îzah etme yolu tercih ediliyor. “Asıl ebter sana buğz

²¹¹ Zerkeşî, *a.g.e.*, I,22.

²¹² Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 1 Mart 1328, c.8-1, ad. 184, s.17.

edenin kendisidir” manasındaki *إِنَّ شَانِيئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ* (Kevser, 108/3) âyetiyle ilgili olarak, şu sebebi nüzûller zikrediliyor:

1- Âs bin Vâil, Ukbe bin Ebî Muayt, Ebû Leheb gibi Kureyş müstehzîleri ne zaman aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz’in oğlunu irtihal etmiş görürlerse “Muhammed(s.a.v) ebter kaldı” yani nâmını andıracak bir evlat bırakamadı, derlerdi. Hem bunu Hz. Peygamber için büyük bir kusur sayarlardı da halkı şeriat-ı mutahharasına ittibâ eylemekten alıkoymak maksadıyla daima ileri sürerlerdi.

2- Müslümanların bidayetteki zaafı, fakrı, killeti de birer medâr-ı istihfaf idi. Bunları dinin hak olmadığına delil sayarlar; ilâhî bir din, servetlerin, kuvvetlerin sinesinden fişkırır, derlerdi.

3- Bu dedikodular Müslümanları, hususîyle dine yeni girenleri incitiyordu. Bu sûre-i celîle erbâb-ı imânı ferahlandırmak, ashâb-ı küfür ve tuğyânı mebhût bırakmak için nâzil oldu.²¹³

Örnek-2: Saff sûresindeki “Ey îman eden kimseler, yapamayacağınız bir şeyi niçin söylüyorsunuz.Sizin böyle yapamayacağınız işi söylemeniz indellah ne kadar çirkin oluyor!” anlamındaki *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبِرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ* (Saff, 61/2-3) âyetlerine müteallik olarak Akif bazı sebebi nüzûllerden bahsetmektedir:

1- Müslümanlar daha cihat farz olmazdan evvel, “Nezdi ilahide en makbul amel hangisidir? Bilsek de o uğurda malımızı canımızı feda ediversek” demişler. Yahut Cenâb-ı Hak şühedâ-yı Bedir’in nâil olduğu sevabı haber verince “Bir cihat olursa bizde olanca vüs’ümüzü sarf ederiz” ahdinde bulunmuşlar. Uhud Gazvesi’nde ise sözlerini yerine getirmediikleri için böyle bir itaba müstahak olmuşlar.

2- Adamın biri muharebede öldürmemiş, saplamamış, vurmamış, sebat göstermemiş iken “Öldürdüm, sapladım, vurdum, sebat ettim” dermiş. Binaenaleyh takdir ona râci imiş.

3- Süheyb’in öldürdüğü müşriğin katlini kendisine mal etmek isteyen adam hakkında; diğerlerinin re’yince de münafıklar hakkında inzal buyurulmuş.²¹⁴

²¹³ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 12 Nisan 1328, c.8-1, ad. 190, s.133-134.

2.3.1.4.3. Hz. Peygamber Dönemindeki Olayları Nakletmesi:

Örnek-1: Hucurat sûresinde “Ey insanlar bilmiş olunuz ki biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık, sonra, tanışabilmeniz için her birinizi asıllara, kabilelere ayırdık. Allah’tan en ziyade korkanınız kim ise, işte indellah en büyüğünüz odur. Allah sizin içinizi , dışınızı bilir” meâlindeki يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ (Hucurat, 49/13) âyetini şöyle bir sebebi nüzûl ile tefsir etmiştir:

“Beş vakit namazını aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz’in arkasında kılar, bu tertibi hiç bozmaz bir siyah köle varmış. Günün birinde Efendimiz bu köleyi mescitte göremeyerek, nerede olduğunu sahibinden sormuş. “Hummadan yatıyor” cevabını alınca yoklamak için yanına kadar gitmiş.

Aradan üç gün geçtikten sonra Resûl-i Muhterem sallallahü aleyhi vesellem Efendimiz, kölenin halini sordurup son nefese geldiğini öğrenince tekrar bulunduğu eve uğramış. Hastanın vefatını müteakip cenazesini kendileri yıkamış, kendileri defin buyurmuş.

Gerek Muhacirîn, gerek Ensar bu vak’ayı pek büyük bir şey olarak telakki etmişler. İşte onun üzerine sûre-i Hucurât’a mensup olan bu âyet-i kerîme nâzil olmuş.”²¹⁵

Örnek-2: Şair, “Yanına âmâ geldi diye yüzünü hem ekşitti, hem çevirdi. Nereden biliyorsun? O, belki salah bulacak Yahûdî senden işiteceğini düşünecek de , bu düşünmek kendisine fâide verecek. Kimin güvendiği var da ağır davranıyorsa yüzünü ona dönüyorsun; hâlbuki onun salah bulmamasında sence bir şey yok. Diğer taraftan kimin kalbinde Allah korkusu var da sana koşa koşa geliyorsa ona aldırmiyorsun” manasındaki عَبَسَ وَتَوَلَّىٰ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَىٰ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّىٰ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَىٰ أَمَّا مَنْ آمَنَ وَأَمَّا مَنْ كَفَرَ فَآبَىٰ فَآB

“Aleyhissalâtü vesselam Efendimiz, henüz Mekke’de idi. Bir gün Kureyş’in Utbe, Şeybe, Ebû Cehil, Abbas, Ümeyye, Velîd gibi ileri gelenleri huzur-i Peygamberî’de

²¹⁴ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 24 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 196, s.253-254.

²¹⁵ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 1 Mart 1328, c.8-1, ad. 193, s.193.

bulunuyor; o da bunları îmana getirmek için uğraşıp duruyordu. Çünkü bunlarla beraber birçok kişi daha Müslüman olur ümidini besliyordu. İşte Amr ibn-ü Kays Hz. Peygamber'in tam bunlarla meşgul olduğu bir sırada gelerek, Efendimiz'in sözünü kesmiş “Yâ Resûlellah Allah'ın sana öğrettiği şeylerden bana da öğret” demiş, hatta karşısındakinin meşguliyetinden haberi olmadığı için bu sözü birkaç kere söylemiş idi. Öyle bir zamanda sözünün kesilmesi aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'in hoşuna gitmediğinden mübarek yüzünde tabîî olarak infîâl eseri görüldü. Bundan başka Amr ibn-ü Kays'a arkasını da çevirdi. Âyetlerin sebebi nüzûlü bu vak'adır.”²¹⁶

Örnek-3: Nisâ sûresinin emanetlerle alakalı olan “Bilmiş olunuz ki Allah, emanetleri ehline vermenizi, bir de insanların beyninde hükmederken adl ile hükmetmenizi size emrediyor. Allah'ın size verdiği şu nasihat ne güzel nasihattır! Şüphemiz olmasın ki Allah hem işitir, hem görür” meâlindeki *إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا* (Nisâ, 4/58) âyeti şu olay Zemahşerî'den nakledilerek tefsir edilmektedir:

“Bu hitap bütün emanetler hakkında bütün insanlara vârid olan bir hitab-ı âmdir. Bir kavle göre Kâbe-i muazzamanın perdedârı Osman bin Talha için nâzil olmuştur. Şöyle ki: Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz fetih günü Mekke'ye girince Osman, Kâbe'nin kapısını kapadı; anahtarını vermek istemedi. “Muhammed'in gerçekten peygamber olduğunu bilseydim o zaman verirdim” dedi. Bunun üzerine Hz. Ali (r.a.) Osman'ın bileğini büküp anahtarı aldı; Kâbe'nin kapısını açtı. Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem Efendimiz içeri girip iki rekat namaz kıldı, çıktı. O zaman Abbas anahtarın kendisine verilmesini; sikâyet, sidânet yani sakalık, perdedarlık vazifelerinin kendi tarafından ifasına müsaade olunmasını istedi. İşte onun üzerine bu âyeti kerîme nâzil oldu. Artık aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz anahtarı Osman bin Talha'ya vermesini; bir de kendisinden özür dilemesini Hz. Ali'ye emretti. Ali, aldığı emri yerine getirince “Demin kolumu incittin; anahtarı zorla elimden aldın. Şimdi de gelmiş, gönlümü alacaksın, öyle mi? İtabına hedef oldu. Bu sözü işiten Ali: “Allah senin hakkında Kur'ân indirdi” diyerek, âyet-i celîleyi okudu. Osman kelâm-ı ilahîyi dinledikten sonra hemen îmana geldi. Bunun üzerine vazife-i sidânetin ilelebet evlâd-

²¹⁶ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 15 Mart 1328, c.8-1, ad. 186, s.53-54.

1 Osman'a verildiği Cenâb-ı Hak tarafından Hazreti Peygamber'e vahiy buyuruldu.²¹⁷

2.3.1.5. Âyetlerin Kıraat Vecihlerinden Bahsetmesi:

Kıraat İlmi, Kur'ân ilimlerinin en değerlilerinden biridir. Müfessirler âyetlerin tefsirleri esnasında mevcut olan kıraat vecihlerini de dikkate almak sûretiyle o âyetin anlaşılması hususunda daha sıhhatli bir yol takip etmiş olurlar. Bu durum müfessirlerin göz önünde bulundurmaları gereken bir husustur.

Kıraat, âyetlerdeki bazı kelimelerin medd, kasr, hareke, sükûn, nokta ve irab bakımından arz ettikleri değişikliğe denir.²¹⁸ Kıraatlar mütevâtir ve şâzz kıratlar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Mütevâtir kıratlar on tane olup, bunların yedi tanesi meşhur olmuştur ki, bunların her biri kıraatte imam olan kişilere dayanır. Her hangi bir tevatüre dayanmayan kıraate ise şâzz kıraat denir.²¹⁹

Şair'in tefsirlerinde kıraatlerle ilgili olarak pek az mâlumat bulunmaktadır. Bu konuyla alakalı olarak iki tane örnek bulabildiğimizi belirtmek istiyoruz. Bunların bir tanesi Akif'in tefsir makalelerinde, diğeri ise Safahat'ın altıncı kitabında bulunmaktadır. Şimdi bu örnekleri arz edelim:

Örnek-1: “Müslümanlar birbirinin kardeşinden başka bir şey değildir. Onun için iki kardeşinizin arasını bulunuz. Allah (c.c.)’tan da korkunuz ki rahmetine nâil olabilesiniz” manasındaki *إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ* (Hucurat, 49/10) âyeti ile ilgili olarak Zemahşerî’den şu iktibası yapılmıştır:

“Âyet-i celîle sûre-i Hucurat’a mensuptur. Zemahşerî diyor ki: “بين اخوتكم” yahut “بين اخوانكم” suretinde kıraatler olmakla beraber kelime tesniye sîgasıyla da olsa kâfidir. Zira aralarında dargınlık zuhur eden kimseler en aşağı iki kişi olur. Azlığı barıştırmak lâzım olunca, çokluğun arasını bulmak elbette daha ziyade lâzımdır. Çünkü iki

²¹⁷ Ersoy, *Tefsir-i Şerif*, Sebîlü'r-Reşad, 19 Temmuz 1328, c.8-1, ad. 204, s.413.

²¹⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.102.

²¹⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.106; Abdullah Aydemir, *Ebussuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, Ankara 1993, s.198-199.

adamın bozuşması yüzünden husule gelecek fenalık hiçbir zaman cemaatin yekdiğerine darılmasından meydan alacak fesada benzemez.”²²⁰

Örnek-2: Safahât'ta “لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ” ibaresi âyet numarası verilmeksizin mutlak olarak verilmektedir. Şair, “Onlara korku yoktur” manasındaki bu ibarenin “fâ'nın fethiyle” yakub kıraatine göre “لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ” şeklinde okunması gerektiğini belirtmektedir.²²¹

2.3.2. Dirayet Yönünden

2.3.2.1. Fıkhî Hükümlere Temas Etmesi:

Fıkıh ilmi İslamî ilimler arasında bulunan en önemli ilimlerden biridir. Fıkıh ilmi müstakil bir ilim olmakla beraber, İslamî ilimlerin birbirlerine olan giriftliği sebebiyle, bazı İslamî ilimler de Fıkıh ilmiyle alakalı konulara değinmiştir. Bu ilimlerden biri de Tefsir ilmidir.

Bütün İslamî ilimlerin ana kaynağı Kur'ân'dır. Bu sebebe binaen müfessirler, yeri geldikçe fikhî bilgiler vermişlerdir. Müfessirler tefsirlerinde fikhî âyetleri izah ederlerken, fikhî ile ilgili bir takım açıklamalarda bulunmuşlardır. Kimi müfessirler fikhî âyetlere çok fazla yer verip, ayrıntıya inerken; kimisi de fazla detaya girmeyi uygun bulmamıştır.

Akif de tefsir yazılarında yeri geldikçe fikhî değerlendirmelerde bulunmuştur. Akif'in fikhî değerlendirmeleri oldukça kısıtlı olmasına rağmen, biz bu açıklamaları birkaç örnekle vermeyi uygun bulduk:

Örnek-1: Şair, Hicr sûresinin “Cenab-ı Hakk'ın inâyetinden, kereminden ancak dalâlete düşenler ümidini kesebilir, ye'se düşebilir” manasındaki *قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةٍ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ* (Hicr, 15/56) âyeti ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Erbâb-ı îman için ye'se düşmek imkânı yoktur. Elhasıl nazar-ı İslam'da Allah'tan ümit kesmek haramdır. Haram da değil, küfürdür, şirktir. Ancak Mevla'nın merhametine bel bağlayarak emrettiği tariki tutmamak tabîi câiz olmaz. Allah'ın

²²⁰ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 7 Haziran 1328, c.8-1, ad. 198, s.293.

²²¹ Ersoy, *Safahat*, s.379.

değilsin” ifadesinin, *îman* ile *ikrahın* bir arada bulunamayacağına işaret ettiğini belirtmektedir. Akif, bu âyetin tefsirinden yola çıkarak şöyle bir fikhî neticeye varmıştır:

“Âyât-ı Kur’âniye’yi mensuh göstermeye pek hevesli olanlardan biri bu âyetin cihat âyetleriyle nesh edilmiş olduğunu söylüyor. Sanki Müslümanlıkta cihad insanları zorla mu’tekid yapmak için meşrû imiş. Bu sözü ileri süren adam düşünmüyor ki cebr ile, kahr ile *îman* elde edilemez. İkrahin dinde hiçbir mevki yoktur; sonra muharib ister Yahûdî, ister Nasranî, ister Mecûsî olsun, yine kendi dininde kalmak şartıyla haraç vermeye râzı olursa- *ekseriyetin re’yine göre- cihadın vucûbu kalmaz.*”²²⁴

2.3.2.2. Kalamî Meselelere Değinişmesi:

Müfessirlerin bilmesi gereken ilimlerden biri de şüphesiz “ Usûli’-d-Dîn”dir. Kalam ilmi ile mücehhez olmamış bir kimsenin âyetlerin tefsirinde hataya düşeceği muhtemeldir. Allah, nübüvvet, meâd gibi kalamî konulara vâkîf bir müfessirin, âyetlerin tefsiri hususunda, daha isabetli ve murad-ı ilahîye daha uygun izahatlar yapacağı muhakkaktır.

Şair, âyetlerin tefsirlerinde yeri geldikçe kalamî konulara da değinmiştir. Ancak kelamla ilgili konular oldukça küçük bir hacme sahiptir. Bu mevzû ile ilgili üç örnek vermek istiyoruz:

Örnek-1: Bakara sûresinin “Hem onlara “Allah ne göndermiş ise ona uyunuz” dendiği zaman, “Biz daha iyi, atalarımızı müdâvim bulduğumuz şeylere uyarız” derler. Pek â’lâ! Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş, doğru yolu seçememiş ise, yine mi uyacaklar?” meâlindeki *وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ بَاءَنَا أُولُو كَانَ آبَاؤُهُمْ* (Bakara, 2/170) âyetinin tefsirinde bugün Müslümanların da aynı hataya düştüklerini ifade etmektedir. Dinin körü körüne taklit edildiğini ve hurafelerle dolu bir dinî yaşantının bulunduğunu, bunun ise “batıl bir inanç” olduğunu belirtmektedir.²²⁵

²²⁴ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 24 Şubat 1327, c.8-1, ad. 183, s.5-6.

²²⁵ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 23 Ağustos 1328, c.9-2, ad. 209, s.4.

Şair, dinin bir görenek haline geldiğini ifade ederek, bu âyetlerin bir ibret vesikası olarak karşımızda durduğunu ifade etmektedir. Bu âyetin tefsirinde hurafe ve bid'at hususunda şunları söylemektedir:

“Tercüme ettiğimiz nazm-ı celîlin uslub-u hâkimine dikkat olunursa görülür ki; körü körüne taklit edenleri, yani görenek denilen o “akâid-i batıla hülasasının” kuyruğuna yapışıp gidenleri; Allah-ü zü'l-Celâl'in lisan-ı şerâitle, lisanı fitratla tebliğ eylediği hakikatlere karşı gözlerini yumup kulaklarını tıkayanları, Hallâk-ı azîm, velev 'itab ile olsun, hitabına layık görmüyor da onların halini hikaye sûretinde beyan buyuruyor.

Emr-i dini taklit ile kaim bilmenin seyyiesidir ki batından batına birer ikişer bid'at, üçer beşer hurafe miras ola ola bugün akaidimiz, tâatımız, muamelâtımız âdetâ hurafât mecmuası, bid'at yığını haline gelmiş! Dinin şekli sahihini kolay kolay tahattür bile edemiyoruz.

Bugün bir bid'at-ı seyyieyi dinden çıkarıp atmak dinin en büyük erkânından birini yıkmak demektir; belki ondan ziyade galeyanı mucip olur.”²²⁶

Örnek-2: Âl-i İmran sûresinin “Bir kere de azmettin mi, artık Allah'a mütevekkil ol” meâlindeki *فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ* (Âl-i İmran, 3/159) âyetinin tefsirinde Akif, Müslümanların tevekkül anlayışlarını, atâlet ile bezenmiş cebrî bir anlayış olarak nitelendirmektedir. Kur'ânî olmayan bu anlayışı M. Abduh'tan iktibas ederek şöyle açıklamaktadır:

“Görülüyor ki tevekkül ile atalet iki müntehadır. Zaten Cenâb-ı Hakk'ın emrettiği tevekkül de budur. Şeyh Muhammed Abduh'un dediği gibi kaza ve kader akidesi cebrîlik şenaatinden tecerrüd ederse azim, cür'et, istihkar-ı hayat, şecaat gibi secâyâyı fâzılânın kâffesi bu akidenin etrafında pervane gibi dönmeye başlar.”²²⁷

Örnek-3: “Deveye bakmıyorlar mı ki nasıl yaratılmıştır? Göğe bakmıyorlar mı ki nasıl kaldırılmıştır? Dağlara bakmıyorlar mı ki nasıl dikilmiştir? Yere bakmıyorlar mı ki nasıl döşenmiştir? Öyle ise hatırlarına getir. Sen yalnız ihtara memursun” manasına

²²⁶ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 23 Ağustos 1328, c.9-2, ad. 209, s.4.

²²⁷ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 8 Ağustos 1329, c.10, ad. 258, s.381.

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ
كَيْفَ سُطِحَتْ فَذَكَرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكَّرٌ (Gaşıye, 88/17-21) âyetlerinden hareketle bazı kelamî
neticelere varılıyor. Şair, deve, gök, yer ve dağları Allah'ın varlığının birer işaretleri
olarak değerlendirerek şu neticeye varıyor:

“Şimdi yukarıda söylediğimiz münkirlerle gafiller gözleri önünde duran bu şeylere
im'an ile baksalar; nasıl olmuş da her biri bulunduğu hali almış, azıcık düşünseler o
zaman anlardılar ki bir mûcid, bir muhafız olmadıkça meydanaiki san'atın icadına,
devamına imkân yoktur. O mucid, o muhafız ise Allah-ü zü'l-Celâl'dir. Bu kâinatı
yaratmaya, payidar etmeye, kavânîn-i hikmet üzere tertip eylemeye kadir olan, hiç
şüphe yoktur ki, insanları herkesin ceza-yı amelini göreceği bir muhasebe günü için
toplamaya da kadirdir.”²²⁸

“Öyle ise hatırlarına getir. Sen yalnız ihtara memursun” ayetinin açıklamasında
yaratıcı *bir varlığa inanma hissini* insanın fitratında bulunduğunu ancak bazen de
onu hatırlatacak bir mürşide ihtiyaç olduğundan bahisle şunları ifade etmektedir:

“Şimdi mademki iş bu kadar zahir, bu derecelerde bedihîdir, mademki ibret için bir
nazar-ı im'an kâfidir. Hatırlarına getir, sen yalnız ihtara memursun.

Fitrat bir sâni'-i kâdire inanmak hissine beşeri kendiliğinden sevk ettiği gibi yine o
fitrat aynı sâni'in insan için hüsrân çekilecek yahut safâ-yı sermedî içinde yaşanacak
ikinci bir hilkate kâdir olduğunu en belîğ bir lisan ile tebliğ edip duruyor. Ancak
gafletin tahakkümü, hevesâtın galebesi yüzünden çok zamanlar beşer doğruyu ihtar
eden, kendisini fitratının sevk edeceği tarafa çeviren bir mürşide muhtaç oluyor.
Onun için Allah-ü zü'l-Celâl istidlâlin bu suretini “tezkir” lafzıyla tavsif
buyuruyor.”²²⁹

2.3.2.3. Şiirle İstişhâd Etmesi:

Ashab-ı Kirâm döneminden itibaren Kur'ân'ın garip ve müşkillerini anlayabilmek
için, birçok Kur'ân ehli, eski Arap şiirinden faydalanmak sûretiyle, âyetleri

²²⁸ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 24 Şubat 1327, c.8-1, ad. 183, s.5-6.

²²⁹ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 24 Şubat 1327, c.8-1, ad. 183, s.5-6.

delillendirme yoluna başvurmuştur. Bununla beraber bazı kimseler de bu istiḥâd biçimini, şiiri Kur'ân'ın aslı kabul etmek olur düşüncesiyle reddetmişlerdir. Bu görüşlerini te'yid için de Kur'ân'ın şiiri zemmettiğini ifade etmişlerdir.²³⁰

İslam tefsir geleneğinde ister rivâyet, ister dirayet metoduyla yazılmış olsun, birçok müfessirin bu metodu sık sık kullandıklarını müşâhede etmekteyiz. Buna örnek olarak Taberî'nin, Zemahşerî'nin ve İbn-i Kesir'in tefsirlerini verebiliriz.²³¹

Bir şair olarak Akif de bazı âyetleri tefsir ederken şiire başvurmuştur. Şair bununla âyetlerin manalarını te'yid ve te'kid etmeyi amaçlamıştır. Bu konuda şu örnekleri verebiliriz:

Örnek-1: Şair, “Vay o eksik ölçenlerin, yanlış tartanların haline ki başkalarından alırken dolu dolu alırlar da vermek için ölçer, yahut tartarken aldatırlar” manasındaki *وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ* (Mutaffifin, 83/3) âyetinde iki tane harf-i cerin hazf edildiğini belirtmektedir. Âyette geçen “هُم” kelimeleri “لَهُمْ” takdirindedir. Buralardaki *و لَقَدْ جَنَيْتَ كِمَا و عَسَاقِلَا- و لَقَدْ نَهَيْتَ عَنْ بَنَاتِ* “ل” harf-i ceri hazf edilmiştir. Buna *بُنَاتِ* beytini örnek vererek, *و لَقَدْ جَنَيْتَ* ile *و لَقَدْ نَهَيْتَ* ifadelerinde “ل” harf-i cerinin hazfedildiklerini belirtmektedir. Buna göre ifadelerin aslı “ *جَنَيْتَ لَكَ* ” ile “ *نَهَيْتَ لَكَ* ” olmaktadır.²³²

Örnek-2: Millî Şair, Kevser sûresinin ilk âyetinde geçen “ *الْكَوْثَرُ* ” kelimesine “kesretten mübalağa sîgası ve çokluğun gayesine varan şey” anlamlarını vermiştir. Bu manaya uygun olarak da “Oğlu seferden gelen bir arap kadınına, çocuğun ne getirdi? demişler. Pek çok, demiş.” anlamına gelen şu beyti vermiştir: “ *قِيلَ لَاعَرَبِيَّةٍ رَجَعِ ابْنَهَا مِنْ* ”²³³ *السَّفَرِ بِمِ ابْنِكَ قَالَتْ بِكَوْثَرِ*

2.3.2.4. Kendi Tercihlerini Belirtmesi:

Müfessirler, âyetlerle ilgili olarak yapılan farklı tefsirleri zikrederken, ya bunlara ek olarak kendisi de bir fikir ileri sürer ya da mevcut yorumlardan birini tercih etmekle

²³⁰ Aydemir, *a.g.e.*, s.232-233.

²³¹ Aydemir, *a.g.e.*, s.233.

²³² Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 5 Nisan 1328, c.8-1, ad. 189, s.113-114.

²³³ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 12 Nisan 1328, c.8-1, ad. 190, s.133-134.

yetinir. Âyetlerin irab durumları, kıraat vecihleri, mensûh olup olmayışı, fikhî bir hüküm bildirmesi gibi durumlar farklılık arz ettiğinden dolayı müfessir, âyete verilen birkaç manadan birinin diğerlerine nazaran daha müreccah olduğunu ifade edebilir.

Müellif, yapmış olduğu tefsirlerde bu yöntemi oldukça fazla kullanmış ve kendi tercihlerini özellikle ifade etmiştir. Akif'in muhtelif konulara ait olan tercihlerini şu örneklerle inceleyebiliriz:

Örnek-1: Müellif, Duhâ sûresinin “ Soranı, isteyen reddetme” meâlindeki وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ (Duhâ, 93/10) âyetinde bulunan “السَّائِلَ” kelimesi hakkında müfessir-i kirâmın çoğunun bu kelimeyi “dilenci” manasında kullandıklarını belirtmiş ancak, bu mananın tercih edilmesinin doğru olmadığını ifade ederek bu kelimenin “bilmediğini soran” anlamına geldiğini daha uygun bulmuştur. Kendi tercihini ise M. Abduh'un görüşlerinden yana kullanarak, şu gerekçeleri ileri sürmüştür:

“Âyet-i kerîmedeki “sâil” kelimesini müfessir-i kirâmdan çoğu “dilenci” manasına almış iken, merhum Muhammed Abduh doğrudan doğruya “ bilmediğini soran” ibâresiyle tefsir ediyor, delil olarak da diyor ki: Eğer “sâil” lafzı sadaka isteyen manasına olsaydı “وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى” (Duhâ, 93/7) kavli-i şerîfine mukâbil îrad buyurulmazdı; belki “وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى” (Duhâ, 93/8) âyetine mütenâzır olurdu. Bununla beraber bu ikinci âyete de mukâbil olmak asla sahih olmaz. Zira cenâb-ı Peygamber “âil” yani fakir idi, lâkin hiçbir zaman “sâil” olmamıştı.”²³⁴

Örnek-2: Âl-i İmran sûresinin “Bilakis onlar diridir, nezd-i ilahîde merzûk oluyorlar” anlamına gelen بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (Âl-i İmran, 3/169) âyetinde bulunan “يُرْزَقُونَ” ifadesi ile ilgili birçok fikrin bulunduğunu belirtmektedir. Şuhedâ için geçerli olan, bu hayat ve rızkın nasıl olacağı hususunda da üstadım dediği M. Abduh'un görüşlerini tercih ederek, bu hayata “hayat-ı gaybiyedir” demiştir. Ayrıca bu hayatın nasıl bir hayat olacağını bilinemeyeceğini belirterek şunları ifade etmiştir:

“Bu hayat bir hayat-ı gaybiyedir ki ervâh-ı şühedâ ona mazhariyetle başka ruhlardan seçilecek; o hayat ile merzûk, o hayat ile mütenâ'im olacak. Ancak ne o hayatın hakikati, ne de o rızkın mahiyeti bilinemeyeceği için, bahsedilemez. Bunlar âlem-i

²³⁴ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 8 Mart 1328, c.8-1, ad. 185, s.34.

gayba ait o esrâr-ı ilahiyedendir ki vücuduna îman olunur, keyfiyeti Allâh-ü zü'l-Celâl'e bırakılır.”²³⁵

Örnek-3: “Öyle bir hakîm-i ezelfidir ki: İslam'ı bütün edyâna galip çıkarmak için, Peygamberini hem irşad, hem o din-i hakkı telkin vazifesiyle göndermiştir. Buna şâhid ise Allah kâfidir” meâlindeki هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظَاهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ (Fetih, 48/28) âyetine binâen Akif, va'd-i ilahînin Mekke'nin fethiyle tahakkuk etmiş olduğunu söyleyen bazı müfessirlerin bulunduğunu isim vermeksizin zikretmektedir. Bu müfessirleri bu kanaate vardırıran şeyin de âyetin sebab-i nüzûlü olduğunu belirtmektedir. Şair, bu düşünceye iştirakinin ancak İslam'ın batıla karşı kat'î ve kahir bir galebesini görmekle mümkün olacağını ifade ederek, kendi tercihini farklı bir şekilde ortaya koymuştur.²³⁶

İslam'ın böyle açık bir galibiyetinin olmamasından hareket ederek, va'd-i ilahînin henüz tahakkuk etmemiş olduğu kanaatine sahiptir. Yine bu fikre dayanarak İslam'ın geleceğinin, mazisinden çok daha parlak olacağına inanmaktadır.

2.3.2.5. Belâgat ve İ'câz Nüktelerine Değînmesi:

Kur'ân-ı Kerîm yüzyıllar boyunca Arap dilinin en veciz ve beliğ bir şaheseri olarak günümüze kadar gelmiştir. Fesahat ve belagat bakımından, Kur'ân'ın benzeri bir eserin meydana getirilemediği bilinen bir gerçektir.

Kur'ân'ın i'câzı hususunda İslam bilginleri müstakil eserler yazdıkları gibi, bazı müfessirler bu konuya tefsirlerinde oldukça geniş yer ayırmışlardır. Zemahşerî, Beydavî ve Ebussuûd gibi müfessirler, tefsirlerinde Kur'ân'ın i'câz ve belagatıyla ilgili olarak yeri geldikçe bilgi vermişlerdir.²³⁷

Bir şair olarak Akif de tefsir makalelerinde Kur'ân'ın bu özelliklerine vurgu yapmıştır. Bu konuyu birkaç örnekle detaylandırabiliriz:

²³⁵ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 10 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 194, s.213.

²³⁶ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 15 Ağustos 1329, c.10, ad. 259, s.397.

²³⁷ Aydemir, *a.g.e.*, s.237.

Örnek-1: “Deveye bakmıyorlar mı ki nasıl yaratılmıştır? Göğe bakmıyorlar mı ki nasıl kaldırılmıştır? Dağlara bakmıyorlar mı ki nasıl dikilmiştir? Yere bakmıyorlar mı ki nasıl döşenmiştir?” manasındaki *أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ* (Gaşiye, 88/17-20) âyetlerinde deve, gök, dağ ve yerin birlikte zikredilmesinin pek belîğ ve çok vecîz ifadeler olduğu bildirilerek bu mevzûda Akif şunları söylemiştir:

“Devenin gökler, dağlar, yerler ile birlikte zikrolunması pek belîğdir; zira bunların hepsi Arabın hilkate ait olmak üzere çölde, ovada her gün, her zaman gördüğü manzaralardır. Göz önünden sıra ile geçen levhaların hatırdan da böyle sıra ile geçirilmesi ne kadar güzeldir.”²³⁸

Yine bu âyetlerde bütün hayvanât içersinden sadece devenin zikredilmesinde de bir incelik vardır. Zira deve Arapların kullandıkları en verimli ve faydalı bir hayvandır. Onun yaratılışı da harikulâde bir hilkattir. İşte bu hilkati Safahat Şairi, şöyle açıklıyor:

“...Çünkü o kadar şiddetiyle, kuvvetiyle beraber aciz bir varlığa râm olur; küçük çocuğun arkasından bile gider. Sonra bünyesi ağır yükleri kaldırıp uzak memleketlere taşıyacak surette tertip edilmiştir. Bundan başka yükleyenlere kolaylık olsun diye yere çöker; sırtına istedikleri kadar yük vurulduktan sonra kalkar; açlığa susuzluğa dayanmak şartıyla uzun uzun mesafelere gider. Kanaati o derecededir ki başka hayvanların yemeyeceği dikenlerle aylarca yaşar.”²³⁹

Örnek-2: “ Öyle ise bilmiş ol ki güçlüğün yanında kolaylık var. Evet, güçlüğün yanında şüphesiz kolaylık var” meâlindeki *إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا* (İnşirah, 94/6) âyetinin veciz bir mana içerdiğine, Zemahşerî’den iktibas ederek dikkat çekmektedir:

“Evet, güçlkle beraber kolaylık vardır” kavli celîli hâlikın ne büyük bir kanununa, ne kat’î bir düstûruna tercüman oluyor! “Usr”süz “yüs” olmayacak; lâkin “usr”ün yanında mutlaka “yüs” bulunacak. Zemahşerî diyor ki: “Âyet-i kerîmede “ma’a” kelimesi îrad buyurulmuş. Zira “yüs”, “usr”e o kadar yakın ki adeta aralarında hiç fasıla yok da ikisi beraber.”²⁴⁰

²³⁸ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 24 Şubat 1327, c.8-1, ad. 183, s.6.

²³⁹ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 24 Şubat 1327, c.8-1, ad. 183, s.6.

²⁴⁰ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 22 Mart 1328, c.8-1, ad. 187, s.73-74.

Bu âyetin devamında gelen “فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ” (İnşirah, 94/7) âyetinde de bir incelik bulunmaktadır. Bu incelik şöyle ifade etmektedir: “Allah-ü zü’l-Celâl Resûl-i Güzînine diyor ki: Madem “usr”un sonu “yüsr”dür; gerek kendine gerek ümmetine müfid olacak ibâdâtından, mücâhedâtından birini bitirince diğerine atıl, bu uğurda yorul. Zira bu yorgunluk ayn-ı rahattır.”²⁴¹

Örnek-3: Asr sûresi müellife göre başlı başına bir i’câz âbidesidir. Kur’ân âyetleri i’câz ve belâgat açısından birbirinden farklılık gösterdikleri bilinen bir durumdur. İşte Asr sûresi hem mahiyet, hem de üslup olarak eşsiz bir sûredir. Akif bu sûrenin i’câzı hususunda, İmam-ı Şâfi’ye atfen şöyle demektedir:

“İşte Asr sûresi de hem îcâz, hem i’câz itibariyle en ileri gelen bir harika-i nazımdır. İmam-ı Şâfi’: “Kur’ân namına yalnız bu sûre nâzil olsaydı bizim için kâfi idi. Evet insanlar bu sûreyi ihata edebilselerdi, başkasına hacet kalmazdı” dermiş.”²⁴²

2.3.2.6. Siyak ve Sibaka Temas Etmesi:

Kur’ân-ı Kerim’de bazı âyetler kendinden önceki ve sonraki âyetler ile irtibatlı bir durum arz eder. Bu durum her âyetin müstakil olmaktan ziyade kendinden önceki ve sonraki âyetlerin ışığında ele alınmasını gerekli kılar. Bundan dolayı müfessirler, âyetlerin tefsirlerini yaparken, bu durumu dikkate almışlardır. Böylelikle murâd-ı ilahîye daha uygun olarak âyetlere mana verme imkanına sahip olmuşlardır.

Şair de tefsir yazılarının birkaç noktasında bu duruma işaret ederek, âyetleri izah etmiştir. Bu mevzuda bazı örnekler verelim:

Örnek-1: “İyilikle kötülük bir olamaz; kötülüğü, en büyük iyilik hangisi ise onunla def’et. Böyle yaparsan aranızda düşmanlık bulunan adam âdeti sadık dost olur” manasındaki وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ (Fussilet, 41/34) âyetini Akif, bir sonraki وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا دُونَ حَظِّ عَظِيمٍ (Fussilet, 41/35) âyeti ile Celâleyn’dan iktibas ederek şöyle tefsir etmiştir:

²⁴¹ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 22 Mart 1328, c.8-1, ad. 187, s.74.

²⁴² Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 5 Temmuz 1328, c.8-1, ad. 202, s.373.

“Celâleyn’de ise “هِيَ أَحْسَنُ” kavlı celîli gazaba karşı sabır; cehle karşı hilim; fenalığa karşı afv ile tefsir olunmuştur. Zaten bunu takip eden âyeti kerîmede fenâlığı affettikten başka fazla olarak bir de iyilikte bulunmak büyüklüğü, ancak sabır denilen seciye-yi mübârekeden geniş mikyasta nasip alanlarla insanlıktan hazz-ı azîmi bulunanların kârı olduğu musarrahtır.”²⁴³

Örnek-2: Enfâl sûresinin “Bir de belânın öylesinden sakınınız ki o hiçbir zaman yalnız içinizden zâlimlere isabet etmez. Sonra bilmiş olunuz ki Allah’ın azabı yamandır” meâlindeki وَأَنْقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (Enfal, 8/25) âyetinin tefsirini Akif, hemen üzerinde bulunan “Ey mü’minler! Allah ile Peygamber’in size hayat verecek olan da’vetine icâbet ediniz” anlamındaki يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ يُحْشَرُونَ (Enfal, 8/24) âyeti ile ilişkilendirerek tefsir etmektedir.²⁴⁴

Örnek-3: Mutaffifîn sûresinin “Vay o eksik ölçenlerin, yanlış tartanların haline” manasındaki وَيَلِّ لِلْمُطَفِّينَ (Mutaffifîn, 83/1) âyetinde bulunan “لِلْمُطَفِّينَ” lafzı hemen devamında gelen “...ki başkalarından alırken dolu dolu alırlar da vermek için ölçer, yahut tartarken aldatırlar” meâlindeki وَإِذَا كَالُواهُمْ أَوْ وَزَنُواهُمْ وَالَّذِينَ إِذَا كَتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُواهُمْ أَوْ وَزَنُواهُمْ وَالَّذِينَ إِذَا كَتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ (Mutaffifîn, 83/2-3) âyetleri ile tefsir edilmektedir.²⁴⁵

2.3.2.7. Umum-Husus Bildiren Âyetlere İşaret Etmesi:

Bilindiği gibi Kur’ân’da bulunan bazı âyetler umumî ve husûsî olması açısından farklılık gösterir. Müfessirler tefsirlerinde bu duruma ehemmiyet vererek âyetlerin umumî ya da hususî olup olmadıkları hususunda fikir serdetmişlerdir.

Şair, tefsir makalelerinde bu konuya nadiren değinerek, bazı âyetlerin umum, bazılarının da husus bildirdiğini ifade etmiştir. Bunlara dair birkaç örnek verelim:

Örnek-1: Şuarâ sûresinde “...bir de zulüm gördükten sonra intikam alanlar için söz yoktur” manasına gelen وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا (Şuarâ, 26/27) âyetindeki “انْتَصَرُوا”

²⁴³ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 9 Ağustos 1328, c.8-1, ad. 207, s.473.

²⁴⁴ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 20 Eylül 1328, c.9-2, ad. 213, s.81.

²⁴⁵ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 5 Nisan 1328, c.8-1, ad. 189, s.113-114.

kelimesini hem hususî, hem de umumî olarak ifade etmiştir. Âyette şâirlerden bahsedildiği için şâir, hem kendi şahsını hem de, zulüm gören milletini müdâfaa edebilecektir. Genel anlamda zulüm görenler de kendi haklarını arayabileceklerdir.²⁴⁶

Örnek-2: Emanetler hakkında nâzil olan “Bilmiş olunuz ki, Allah emanetleri sahiplerine vermenizi, bir de insanların beyninde hükmederken adl ile hükmetmenizi size emrediyor; Allah’ın size verdiği şu nasihat ne güzel bir nasihattir! Şüphemiz olmasın ki Allah hem işitir, hem görür” anlamına gelen إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا (Nisâ, 4/58) âyetindeki hitabı, bütün insanlara vârid olan bir hitab-ı âm olarak değerlendirmektedir.²⁴⁷

Bu hitabı sebab-i nüzûlüne binâen, Kâbe’nin perdedârı Osman bin Talha’ya tahsis edenler olduğu gibi; vazifelerini hakkıyla edâ etmeleri için iş başında bulunanlara hasr edenler de bulunmuştur.

Örnek-3: İslamî tebliğ metodunu en belîğ bir biçimde ifade eden “Tanrı’nın yoluna insanları hikmetle, güzel güzel nasihatle da’vet et, bir de onlarla mübâhase ederken en iyi tarîk hangisi ise onu tut. Senin Tanrın yok mu? işte o yolundan sapanı da bilir, hidayeti kabul edenleri de bilir” manasındaki ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ (Nahl, 16/125) âyetindeki hitabın umumî olduğunu belirtmektedir. Bu hususta şunları söylemektedir:

“Şüphe yok ki aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz’e teveccüh eden bu hitab-ı sübhânî o Peygamber-i Güzînin ümmetine de teveccüh eder.”²⁴⁸

2.3.2.8. Sarf Konularına Temas Etmesi:

Arap dilinin kelime yapısını inceleyen ve çeşitli gramer kâideleri koyan ilim dalına *sarf ilmi* denir. Arap dili çekimli diller grubuna dahil olduğu için, kelimelerin belli

²⁴⁶ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 14 Haziran 1328, c.8-1, ad. 199, s.314.

²⁴⁷ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 19 Temmuz 1328, c.8-1, ad. 204, s.413.

²⁴⁸ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 2 Ağustos 1328, c.8-1, ad. 206, s.453.

kurallar ve kalıplar içersinde çekimli hale getirilebilir. İşte bu alan sarf ilminin sahasıdır.

Arap diline ve gramer yapısına son derece hâkim olan Akif, tefsir yazılarında bazı kelimeleri sarf açısından tahlil etmiştir. Bu konuya şu örneklerle açıklık getirmek istiyoruz:

Örnek-1: Hucurat sûresinin “Ey insanlar, bilmiş olunuz ki biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık, sonra, tanışabilmeniz için her birinizi asıllara, kabilelere ayırdık” meâlindeki يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا (Hucurat, 49/13) âyette geçen “شُعُوبًا” kelimesini Şair, Türkçe karşılığı “kütük” olan, “şa’b” kelimesinin çoğulu olarak açıklamıştır.²⁴⁹

Örnek-2: “Sizin böyle yapamayacağınız işi söylemeniz indellah ne kadar çirkin oluyor” manasındaki كَبْرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ (Saf, 61/3) âyetinin tefsirini yaparken “كَبْرَ مَقْتًا” ifadesindeki “مَقْتًا” kelimesinin lafzen taaccüb sîgası olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Zemahşeri’nin bu konudaki görüşünün manen, yani sîgası üzere gelmemek şartıyla fi’ili taaccüb olduğunu nakletmiştir.²⁵⁰

Örnek-3: Âl-i İmran sûresindeki “Ey îman eden kimseler, sebat gösteriniz, hem düşmanlarınızdan fazla bir sebat gösteriniz. Daima da muharebeye hazır bulununuz. Bununla beraber, Allah’tan her zaman korkunuz ki felah bulasınız” meâlindeki يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (Âl-i İmran, 3/200) âyetinde geçen “رَابِطُوا” kelimesinin emir sîgasında olduğunu ifade etmiştir.²⁵¹

2.3.2.9.Nahiv Konularına Değınmesi:

Nahiv ilmi, cümle bilgisi anlamına gelmektedir. Nahiv, Arap dilinde cümle yapısını inceleyen, i’rab durumlarını açıklayan, cümledeki hareke ve durum değışikliklerini sebepleriyle birlikte ortaya koyan gramer bilgisidir. Sarf ve nahiv gibi dil ilimlerinin özellikle dirayet metodunu takip eden müfessirler bakımından önemi büyüktür. Dilin

²⁴⁹ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 3 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 193, s.193-194.

²⁵⁰ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 24 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 196, s.253-254.

²⁵¹ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 6 Kânunevvel 1328, c.9-2, ad. 223, s.261-262.

inceliklerini bilmeyen, i'raba göre değişen farklı durumlara aşına olmayan, gramer bilgisinden yoksun kimselerin, Kur'ân âyetlerini tefsir edebilmeleri söz konusu değildir. Bu ilimlere sahip olmayan kişilerin âyetlerden mana ve hüküm çıkarmaları haramdır.²⁵²

Daha önce de söylediğimiz gibi Şair, yüksek bir Arapça bilgisine sahiptir. Tefsir yazılarında da bu durum açıkça görülebilmektedir. Akif her ne kadar tefsirlerinde Arapçanın dil özelliklerinden ve gramer yapısından çokça bahsetmese de, kısmen de olsa nahiv ilmini ilgilendiren bazı açıklamalara yer vermiştir. Şimdi bu konuya ait örnekleri görelim:

Örnek-1: Nâzi'at sûresinde “Onlar kıyameti gördükleri zaman, dünyada bir sabah, yahut bir akşam kalmışlar, sanacaklar” anlamındaki كَانَتْهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا (Nâziât, 79/46) âyetinde geçen “ضُحَاهَا” kelimesinde bulunan “هَا” zamirini “عَشِيَّةً” kelimesine ircâ etmektedir. Bundan maksadın ise; ayrı ayrı zaman dilimleri olan, akşam ile sabahın aynı güne ait olduklarını göstermek olarak açıklamaktadır.²⁵³

Örnek-2: Ankebut sûresinde bulunan “O kimseler ki bizim uğrumuzda çalışmışlardır, elbette kendilerine yollarımızı göstereceğiz. Zaten hiç şüphe yok ki Allah iyilerle beraberdir” meâlindeki وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ (Ankebut, 29/69) âyetinde geçen “لَنَهْدِيَنَّهُمْ” kelimesinde, va'di ilahînin te'kit ve kat'iyyet ifade ettiğini bildirmektedir.

Ayetin sonunda bulunan “لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ” ibaresi de te'kid ifade etmektedir. Allah, iyilerle beraber olacağını kat'î bir surette ifade etmektedir.²⁵⁴

“O kimseler ki bizim uğrumuzda çalışmışlardır” ibaresindeki “جَاهَدُوا” kelimesi mutlak anlamda zikredilmiştir. Allah bu âyeti her hangi bir mef'ûl ile mukayyed kılmamıştır.

Örnek-3: “İyi biliniz ki, Allah ile O'nun Peygamber'ine karşı gelenler yok mu, işte onlar en zelîl varlıklar sırasındadır. Ben de, Peygamberim de mutlak onları mağlup edeceğiz, diye Allah ezelde yazdı. Allah ise muradından kabil değil, döndürülemeyen bir Kadîr-i zü'l-Celâl'dir” meâlindeki إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ فِي الْأَذْلَى كَتَبَ اللَّهُ

²⁵² Aydemir, *a.g.e.*, s.178.

²⁵³ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 29 Mart 1328, c.8-1, ad. 188, s.94.

²⁵⁴ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 26 Nisan 1328, c.8-1, ad. 192, s.173-174.

”لَأَعْلَيْنَ“ ifadesi (Mücadele, 58/20-21) âyette bulunan ”لَأَعْلَيْنَ“ ifadesi ”mutlaka mağlûp edeceğiz“ anlamına gelen bir te’kidir.²⁵⁵

2.3.2.10. Lügat Konularına Temas Etmesi:

Müfessirler, âyetlerin tefsirlerinde kelimelerin lügat manalarından istifade ederler. Kur’ân, Arap dilinin en şaheser bir örneği olduğu için onu tefsire kalkışan kimselerin, Arap dilindeki mevcut lafızların mana ve medlullerini bilmesi bir zorunluluktur.

Müellifimiz de bazı lafızların lügat açısından değerlendirmelerini tefsirinde yapmıştır. Bu hususa ait üç örnek vermek istiyoruz:

Örnek-1: İnşirah sûresinin ”biz senin göğsünü genişletmedik mi?” meâlindeki ”لَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ“ (İnşirah, 94/1) âyetinde bulunan ”نَشْرَحُ“ ifadesini ”açmak” ve ”genişletmek” olarak tefsir edilmiştir.²⁵⁶

Örnek-2: Enfâl sûresinde ”Hem Allah’a, hem onun Peygamber’ine mûfî olunuz; birbirinizle uğraşmayınız, yoksa korkaklaşır, kuvvetten düşersiniz; bir de sabrediniz, zîra şüphe yoktur ki Allah, sabredenlerle beraberdir” manasındaki ”وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا“ (Enfal, 8/46) ayetinde geçen ”تَنَازَعُوا“ lafzını, ”birbiriyle uğraşmak; tefrikalar, ihtilaflar içinde çalkanmak” şeklinde tefsir etmiştir.²⁵⁷

Aynı âyette geçen ”رِيحُكُمْ“ ifadesi ise ”kuvvet, devlet, azâmet” kelimeleri ile tefsir edilmiştir.

Örnek-3: Nâzi’at sûresinin ”senden kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar anlamındaki ”إِرْسَاءَ“ (Nâzi’at, 79/42) âyetinde bulunan ”إِرْسَاءَ“ kelimesinin ”ikâmet, istikrar, husûl, vuku” manalarına geldiği belirtilmiştir.²⁵⁸

²⁵⁵ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 27 Eylül 1328, c.9-2, ad. 214, s.101.

²⁵⁶ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 22 Mart 1328, c.8-1, ad. 187, s.73.

²⁵⁷ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 17 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 195, s.233-234.

²⁵⁸ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 29 Mart 1328, c.8-1, ad. 188, s.94.

2.3.2.11. Âyetlerden Prensipler Çıkarması:

Şair için tefsirde önemli olan, Kur'ân ile toplumu karşılaştırarak bir takım dersler çıkarmaktır. Bu bağlamda o, toplumun ahlakî dejenerasyonunu ortaya koyarak, bu sosyal dejenerasyona Kur'ânî çareler üretmiştir. Bu noktada bazı âyetlerden hareket ederek bir takım prensiplere ulaşmıştır. Âyetlerden çıkarmış olduğu bu prensipleri örneklerle göstermeye çalışalım:

Örnek-1: Abese sûresindeki “Yanına a'mâ geldi diye yüzünü hem ekşitti, hem çevirdi. Nereden biliyorsun? O, belki salah bulacak yahut senden işiteceğini düşünecek de bu düşünmek kendisine fâide verecek. Kimin güvendiği var da ağır davranıyorsa yüzünü ona dönüyorsun; hâlbuki onun salah bulmamasında sence bir şey yok. Diğer taraftan, kimin kalbinde Allah korkusu var da sana koşa koşa geliyorsa ona aldırılmıyorsun” manalarına gelen *عَبَسَ وَتَوَلَّىٰ أَن جَاءَهُ الْأَعْمَىٰ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّىٰ أَوْ يَذَّكَّرُ* manalarına gelen *فَتَنفَعَهُ الذِّكْرَىٰ أَمَّا مَن اسْتَعْنَىٰ فَآنتَ لَهُ تَصَدَّىٰ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ وَأَمَّا مَن جَاءَكَ يَسْعَىٰ وَهُوَ يَخْشَىٰ فَآنتَ تَنفَعَهُ الذِّكْرَىٰ أَمَّا مَن اسْتَعْنَىٰ فَآنتَ لَهُ تَصَدَّىٰ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ* (Abese, 80/1-10) âyetlerinden Akif, *insanlara maddî konumuna, mevkesine göre muâmele edilmemesi gerektiğine ve edebe sarılan milletlerin terakkî sağlayacakları* ilkesine ulaşmaktadır.²⁵⁹

Örnek-2: Ankebut sûresinde geçen “O kimseler ki bizim uğrumuzda çalışmışlardır. Elbette kendilerine yollarımızı göstereceğiz. Zaten hiç şüphe yoktur ki Allah iyilerle beraberdir” meâlindeki *وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ* (Ankebut, 29/69) âyetinden kendi ifadeleriyle şöyle bir ilkeye ulaşmıştır:

“Hayatı mücâhede içinde geçenler için mev'ûd olmadık nimet; manasız bir tevekkül ile âtil yaşayanların ise mahkûm olmayacağı zillet yoktur. Fâtır-ı Hâkim'in kavânin-i ebedîdir, asla değişmez. Allah, o kanunların hiç birinin hiçbir noktasını, hiçbir mü'minin keyfî, hatta bütün Müslümanların hatır-ı şerifi için ta'dil edemez.”²⁶⁰

Örnek-3: “Müslümanlar birbirinin kardeşinden başka bir şey değildir; onun için iki kardeşinizin arasını bulunuz, Allah'tan da korkunuz ki rahmetine nâil olabilesiniz” manasına gelen *إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَأَقْبُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ* (Hucurat, 49/10) âyetinden hareketle Akif, Müslümanların kardeşliğini zedeleyecek her türlü ayrıştırıcı

²⁵⁹ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 15 Mart 1328, c.8-1, ad. 186, s.53-54.

²⁶⁰ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 26 Nisan 1328, c.8-1, ad. 192, s.173-174.

özelliklerin, onların hüsrana sebep olacağı neticesine varmaktadır. Özellikle kavmiyet ve ırk ayrımının Müslümanları güçsüz ve perişan bir vaziyete sokacağını ifade ederek, *Müslümanların birlik ve beraberlik içinde olması gerektiği* ilkesine ulaşmıştır.²⁶¹

2.3.2.12. Bazı Âlim Zatların Sözlerine Yer Vermesi:

Akif, bazı âyetlerin tefsirinde, meşhur kişilerin sözlerine de yer vermiştir. Bunu yaparak âyetlerin anlaşılmasına ve izahına katkı sağlamıştır. Bu konuya ait bazı örnekler görebiliriz:

Örnek-1: Hucurat sûresinin “Allah’tan en ziyade korkanınız kim ise, işte indellah en büyüğünüz odur. Allah sizin içinizi, dışınızı bilir” manasındaki *إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ* (Hucurat, 49/13) âyetinin tefsirinde ulemâdan olan Kınalızâde Ali Efendi’nin şu sözlerini nakleder:

“İnsan, hatta Peygamber sülalesinden olsa, asalet da’vasıyla meydan-ı tefâhura atılmamalıdır. Zîra bu da’vayı isbat edebildiği takdirde bir şey kazanamayacak; çünkü bütün şan ve şeref cedd-i muhteremine ait olup kendi yabancı mevkiinde kalacak. Asaletini ispat edemediği sûrette ise fazla olarak bir de yalancılık rezilesini yüklenecek.”²⁶²

Şair, aynı âyetin tefsirinde bir başka alıntıyı Mevlana Şah Nakşibend’e atfen nakleder:

“Ekâbir-i ümmetten Mevlana Şah Nakşibend’e “Silsile-i nesebiniz nereye varır?” demişler. “Silsile-i nesebiyle kimse bir yere varamaz” cevabını almışlar.”²⁶³

Örnek-2: Saff sûresinde “Ey îman eden kimseler, yapamayacağınız bir şeyi niçin söylüyorsunuz? Sizin böyle yapamayacağınız işi söylemeniz indellah ne kadar çirkin oluyor!” anlamına gelen *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبِرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ* (Saff, 61/2-3) âyetlerini Akif, Firdevsî’nin şu sözüyle teyid etmektedir.

²⁶¹ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 7 Haziran 1328, c.8-1, ad. 198, s.293-294.

²⁶² Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 3 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 193, s.193-194.

²⁶³ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 3 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 193, s.193-194.

“İki yüz laf yarım işin yerini tutmaz.”²⁶⁴

Örnek-3: Enfâl sûresinin “Bir de, belânın öylesinden sakınınız ki: o hiçbir zaman yalnız içinizden zâlimlere isabet etmez. Sonra bilmiş olunuz ki Allah’ın azabı yamandır” anlamındaki *وَأَتَقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ* (Enfâl, 8/25) âyetini Ziya Paşa’nın şu beytiyle teyit etmektedir:

Bir mülkü bir harîs-i sitemkâr için yıkar;

Bir kavmi bir münâfık ile târumâr eder.²⁶⁵

2.3.2.13. Yeminlere Temas Etmesi:

Şair, tefsir yazılarının iki yerinde yeminler ile alakalı olarak görüş bildirmiştir. Şimdi bu örnekleri görelim:

Örnek-1: Duhâ sûresinde “Gündüze de, durgun geceye de yemin ederim ki...” meâlindeki *وَالضُّحَىٰ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ* (Duhâ, 93/1-2) âyetlerinin tefsirinde Akif, yeminlerin önemini ve keyfiyetini şu şekilde beyan etmektedir:

“Âlem-i hilkatte eşyadan yahut şuûn-ı kâinattan birine yemin etmek Kur’ân’da cari olan âdet-i ilahiye muktezasıdır. Bundaki maksat o namına kase olunana şeye ezelde mevdu’ olan hikmeti ihtar etmek; insanlar onda bir nevi şer tevehhüm etmişlerse hata eylemekte olduklarını, zira fenalığın, şerrin o gibi şeylerde olmayıp onları kullananların yahut o surette inananların kendilerinde olduğunu anlatmaktır.”²⁶⁶

Örnek-2: Asr sûresinin tefsirinde de “وَالْعَصْرِ” lafzındaki “و”ın vâv-ı kase olduğunu belirtmiş ve yeminlerle ilgili olarak yukarıda kendisinden naklettiğimiz açıklamalara benzer açıklamalar yapmıştır.²⁶⁷

²⁶⁴ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 24 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 196, s.253-254.

²⁶⁵ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 20 Eylül 1328, c.9-2, ad. 213, s.81.

²⁶⁶ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 1 Mart 1328, c.8-1, ad. 184, s.18.

²⁶⁷ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 5 Temmuz 1328, c.8-1, ad. 202, s.373-374.

2.3.3. İlmî-Fennî Tefsir Yönünden:

İlmî tefsir; âyetler ile fen ilimleri arasındaki uygunluğu ortaya koyma mahiyeti arz eden tefsir çeşidine denmektedir. Âyetlerdeki ilmî ıstılahları tefsir etmek ve bu doğrultuda âyetlerden bir takım ilmî ve felsefî görüşleri istihrac etmektir.²⁶⁸ Bu tefsir çeşidini benimseyen müfessirler, bazı âyetlerin bilimsel gerçeklere uygun bir nitelik taşıdığını ve aralarında paralellikler bulunduğunu ortaya koyma çabası içersindedir. Bu tefsir tarzı İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren tefsir kitaplarında kendini hissettirmiştir.²⁶⁹ Ancak bu tefsir çeşidini sistematik olarak ele alan ilk düşünür Gazzâlî (v. 1111)'dir.²⁷⁰ Gazzâlî bu konu ile alakalı olarak Cevâhiru'l- Kur'ân adlı bir eser kaleme almıştır. Daha sonra Fahrüddin er-Râzî (v. 1209), Muhammed b. Ebi'l-Fadl el-Mursî (v. 1257) ile es-Suyutî (v. 1505) bu hareketi canlı tutarak devam ettirmişlerdir.²⁷¹

Akif, hem dinî ilimlerle, hem de fennî ilimlerle olan münasebeti sebebiyle, bu tefsir tarzına kısmen yer vermiştir. Akif'in bu tarzdaki tefsirlerine iki misal vererek yetinmek istiyoruz:

Örnek-1: Gaşiye sûresinde bulunan “Göğe bakmıyorlar mı ki nasıl kaldırılmıştır?” meâlindeki *وَالِى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ* (Gaşiye, 88/18) âyetinde, göklerin yükseltilmesi pozitif ilimlere paralel olarak şöyle tefsir edilmiştir:

“Göklerin kaldırılması üzeremizde görünen güneşler, aylar, yıldızlardan her birinin seyrini şaşırılmamak, tâbi olduğu nizamdan ayrılmamak şartıyla, kendi medarında durması demektir.”²⁷²

Örnek-: İnşirah sûresinin “Biz senin göğsünü genişletmedik mi?” anlamındaki *أَلَمْ نُشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ* (İnşirah, 94/1) âyetini Akif, iki şekilde tefsir etmiştir. Birincisinde insanın vücut sistemine işaret edilerek âyetteki “göğsün genişletilmesi” hakikî manada kullanılmıştır. Bu hususta Akif, âyete şöyle bir izah getirmiştir:

²⁶⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.303.

²⁶⁹ Aydüz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, s.95

²⁷⁰ Demirci, *a.g.e.*, s.278.

²⁷¹ Aydüz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, s.95-96.

²⁷² Ersoy, *Tefsir-i Şerîf, Sebîlü'r-Reşad*, 24 Şubat 1327, c.8-1, ad. 183, s.5-6.

“Malumdur ki şerh, açmak genişletmek manasınadır. Göğsün büyüklüğü vücudun kuvvetini gösterdiği için, Araplarca pek makbûl idi. Hakikat, geniş göğüs kalp ile ciğerin rahat rahat işlemlerini temin ederek vücudu kuvvetli tutar. Kavi ise kendisine hücum edenleri ezeceği için huzur içinde yaşar. O sebepten sadrın inşirahı meserret, inbisat olur.”²⁷³

İkinci tefsirde ise psikolojik bir hususa vurgu vardır. Efendimiz (s.a.s.) kavmini dalâlet içinde gördüğü için onları nasıl irşat edeceğini düşünürdü. Bu Hz. Peygamber’in sıkılmasına ve daralmasına sebep oluyordu. Allah (c.c.), elçisine âyetlerle aradığı yolu gösterince, birden bire ferahlayarak göğsü genişledi.²⁷⁴

2.3.4. İcmâlî Tefsir Yönünden:

İcmâlî tefsir, âyetlerin fazla ayrıntıya inilmeden kısaca açıklanması demektir. Bu bakımdan tercümeyle benzerdir.²⁷⁵ Bu tefsir tarzında âyetler, meâllerine oranla biraz daha genişletilerek ve bazı mübhem durumlar izah edilerek açıklanmaktadır. Öncelikle âyetlerdeki garip kelimeler açıklanarak, âyetlerin hedefi gösterilir ve bu doğrultuda murâd-ı ilahî ortaya koymaya çalışılır.

Akif’in tefsir yazılarında icmâlî anlamda yazdığı âyet tefsirlerini görmekteyiz. Akif, âyetlerin icmâlî manasını, daha çok vaaz olarak sunup, sonradan bu vaazlarının makaleler halinde yayımlandığı yazılarında kullanmaktadır. Bu mevzûyu açıklaması sadedinde aşağıdaki örnekleri vermekle yetinmek istiyoruz:

Örnek-1: “Ey imân eden kimseler, Allah ile Peygamber’in size hayat verecek davetine icâbet ediniz; hem iyi biliniz ki Allah insanın kendisi ile kalbi arasına girer; şu da mâlumunuz olsun ki sizler onun huzurunda toplanacaksınız. Bir de belanın öylesinden sakınınız ki, o hiçbir zaman yalnız içinizden zâlimlere isabet etmez. Sonra bilmiş olunuz ki Allah’ın azabı yamandır” meâlindeki يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (Enfâl, 8/24) âyetlerini şu şekilde tefsir etmiştir:

²⁷³ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 22 Mart 1328, c.8-1, ad. 187, s.73-74.

²⁷⁴ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü’r-Reşad, 22 Mart 1328, c.8-1, ad. 187, s.73-74.

²⁷⁵ Aydüz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, s.74.

”اَسْتَجِيبُوا“ Ey cemaat-i müslimîn, ey Allah’ın dinine imân edenler! icâbet ediniz: ”لِلّٰهِ“ Allah’a, Allah’ın davetine; ”وَلِلرَّسُولِ“ Allah’ın resûlüne, o resûl-i muhteremin davetine ”اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ“ Evet, onların sizler için hayat-ı mahz olan davetine, Allah’ın resûlünün sizin hakkınızda mahz-ı hayat olacak birçok evâmiri var. Onları îfa ederseniz gerek bugünkü “ hayat-ı faniyenizde, gerek yarınki hayat-ı sermediyenizde mes’ud olur, rahatla saadette yaşarsınız. ”وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ“ ”وَقَلْبِهِ“ sonra bilmiş olunuz ki Cenâb-ı Hak, insanın kalbi ile kendi arasına girer; yani mahlukunun bütün esrarına muttalî olur. ”وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ“ Şunu da biliniz ki merciiniz Allah-ü zü’l-Celâl’dir.

”وَأَتَوْا فِتْنَةً“ O musibetten, o fitneden, o felaketten sakınınız ki ”لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ“ o belâ, o felaket hiçbir zaman içinizden yalnız suçlu olanlara gelmez, belki umumunuza birden müstevlî olur. ”وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ“ Bir de gözlerinizi açınız, iyi biliniz ki Allah’ın ikâbı şedîddir, müthiştir.²⁷⁶

Örnek-2: Ankebut suresinde “O kimseler ki bizim uğrumuzda çalışmışlardır, elbette kendilerine yollarımızı göstereceğiz. Zaten hiç şüphe yoktur ki Allah iyilerle beraberdir” manasına gelen ”وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ“ (Ankebut, 29/69) âyeti icmâlî olarak şöyle tefsir edilmiştir:

Allah (c.c.) buyuruyor ki: ”وَالَّذِينَ“ o kimseler ki ”جَاهَدُوا“ mücâhede ederler, çalışırlar, çabalarlar ”فِينَا“ bizim uğrumuzda. Allah-ü zü’l-Celâl öyle söylüyor: Benim uğrumda çalışanlar, benim için çalışan, çabalayan, mücâhede bulunanlar... Ne olacak? ”لَنَهْدِيَنَّهُمْ“ Biz onları mutlaka mazhar-ı hidayet edeceğiz; hiç şüphe yok edeceğiz. ”سُبُلَنَا“ kendi sübül-ü ilahîmize, kendi yollarımıza. Yani benim için çalışanları, benim uğrumda mücâhede edenleri ben mutlaka mazhar-ı tevfiik edeceğim. Hem ”لَنَهْدِيَنَّهُمْ“ sîgası te’kiddir: Mutlak edeceğim, şüphe yok. O mücâhid kullarımı hiçbir zaman mahrumiyet içinde öldürmeyeceğim. ”وَإِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ“ Ey Müslümanlar bunu bilmiş olunuz ki Allah iyilerle beraberdir. “Muhsin” yalnız ihsan eden, para veren demek değildir; iyi demektir, iyilik eden demektir. Yani “musî”in zıddıdır.²⁷⁷

²⁷⁶ Ersoy, *Hutbe ve Mevâ’iz*, Sebîlü’r-Reşad, 24 Kânunsânî 1328, c.9-2, ad. 230, s.373.

²⁷⁷ Ersoy, *Hutbe ve Mevâ’iz*, Sebîlü’r-Reşad, 7 Şubat 1328, c.9-2, ad. 232, s.405.

Örnek-3: Âl-i İmran sûresindeki “Ey İman edenler! Siz Müslümanlardan başkasını sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size şer ve fesat çıkarmada ellerinden geleni bırakmazlar. Daima sizin sıkıntıya düşmenizi isterler. Size olan düşmanlıkları, zaten ağızlarından taşıyıp meydana çıkmıştır. Kalplerinin gizlediği düşmanlık ise daha fazladır. Âyetlerimizi size iyice açıkladık. Eğer akıllarınızı kullanırsanız, onlardan yararlanırsınız” meâlindeki مَا وَدُّوا مَا تُخْفِي يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا تُخْفِي يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا (Âl-i İmran, 3/118) âyeti şöyle tefsir edilmiştir:

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” Ey imân etmiş olanlar, ey Müslümanlar, içinizden olmayanlardan, size yabancı milletlerden dost ittihaz etmeyiniz. Âyet-i celîledeki “بطانة” içli dışlı görüşülen, kendisine her türlü esrar tevdi edilen samimi dost, yar-ı can, arkadaş, mahremi esrar manalarıdır. Öyle bitane ki “لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا” sizlere karşı mazarrat İka’ etmekten aranızda fitneler, fesatlar sokmaktan hiçbir vakit geri durmazlar. Ellerinden gelen fenalıkların hiç birini sizden esirgemezler.

“وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ” sizin sıkıntılara, musibetlere, felaketlere uğramanızı isterler. “قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ” Görmüyor musunuz, hakkınızda besledikleri düşmanlık ağızlarından taşıyıp dökülüyor. “وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ” Bununla beraber yüreklerinde, sinelerinde gizlemekte oldukları kinler, garazlar, husumetler öbür türlü zabt edemeyip de ağızlarından kaçırmakta oldukları buğz ve adavetten çok büyüktür, çok şiddetlidir. “قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ” Bizler size her biri ayn-ı hikmet, mahz-ı ibret olan âyetlerimizi böyle sarîh bir sûrette bildirdik. Eğer sizler akı karadan, iyiyi kötüden seçer; hayrını, şerrini düşünür akli başında adamlarsanız bu hikmetlerin, bu ibretlerin muktezasınca hareket ederek hem dünyada hem ukbada felahı bulursunuz.²⁷⁸

²⁷⁸ Ersoy, *Nasrullah Kürsüsünde*, Sebîlü’r-Reşad, 25 Teşrinsânî 1336, c.11, ad. 464, s.249.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKİF'İN KUR'ÂN'DAN İLHAMLI ŞİİRLERİ

Akif'in Kur'ân'dan ilham alarak yazdığı tefsir mahiyetindeki şiirlerini iki ana başlık altında incelemeyi uygun gördük. Safahat'taki bu şiirlerin ilk bölümünü *Serbest-Manzum Tefsir*; ikinci kısmını ise *Telmihi Âyetlerin Manzum Yorumları* olarak değerlendirmeyi uygun bulduk. Şimdi Akif'in bu şiirlerini tefsir ilmiyle olan bağlantılarını ortaya koyarak vermeye çalışalım:

3.1. SERBEST-MANZUM TEFSİRLER

Bu bölüm, Akif'in baş eseri Safahat'ta bulunan, âyetlerin tefsirinin manzum olarak yazıldığı şiirleri içermektedir. Şair, Kur'ân aşığı bir şâir olarak fikirlerini ve hislerini âyetlerden ilham alarak nazm etmiştir. Bundan maksadı daha etkili anlatım biçimi olan şiir ile Kur'ân'ı tefsir etmek; kendi sanat anlayışına uygun olarak, topluma uyarılarda bulunarak, onları aydınlatmaktır. Millî Şair, bu eserlerinde Kur'ân ile şiirin buluşmasını mükemmel bir şekilde başarmış ve “serbest-manzum tefsir” diyebileceğimiz bir tarz ortaya koymuştur. Yaptığımız araştırmalar neticesinde bu nevi çalışmaların olmadığını gördüğümüzden dolayı, Akif'in bu şiirlerini orijinal bir tarza yazdığını söyleyebiliriz.

Safahat'ta özellikle üçüncü kitap olan *Hakkın Sesleri*, beşinci kitap olan *Hatıralar* ile yedinci kitap olan *Gölgeler*'de çok sayıda serbest-manzum tefsir bulunmaktadır. Hakkın Sesleri kitabında sekiz tane, Hatıralar kitabında dört tane, Gölgeler kitabında üç tane, Fatih kürsüsünde kitabında bir tane olmak üzere toplam on altı manzum eser, âyetlerin manzum olarak tefsiri mahiyetinde olduğundan, biz bunları çalışmamıza dahil ettik. Bunun yanı sıra Akif'in kaleminden çıkmış olmakla beraber, Safahat'a almadığı şiirsel tefsirler de bizim inceleme alanımıza girmektedir. Bu şiirler de iki tane olup, üzerinde çalışacağımız şiir sayısı on sekiz olmaktadır.

Şair, tefsir mahiyetindeki bu şiirleri önce âyetlerin Arapçasını vererek, daha sonra da meâllerini yazarak kaleme almıştır. Şiirler tefsir ilimlerine hemen hemen hiç temas edilmeden sade bir şekilde yazılmıştır. Şiirlerde, Akif'in diğer makalelerine uygun

olarak çoğunlukla sosyal ve ahlakî meselelere değinilmiş, îman, azim, atâlet, tevekkül, ilim, cehâlet, fesad ve vahdet gibi kavramlar işlenmiştir.

Biz bu çalışmamızda önce Safahat'ı tarayarak, buradaki manzum âyet tefsirlerinin tümünü bir araya getirdik. Şiirleri Safahat'taki sırasına göre yazarak âyetlere verilen mealleri tahlil etmeye çaba gösterdik. Safahat dışında kalmış iki şiiri en sona bırakmayı uygun gördük. Âyette geçen temel kavramları belirleyerek, bu kavramların şiirde nasıl kullanıldığını ve şiirde genelde hangi kavramlar üzerinde durulduğunu belirtmeye çalıştık. Şiire konu olan âyet ile şiir arasındaki ilişkiyi ve uygunluğu belirterek, âyet ile şiirin bütünlüğüne dikkat çektik. Âyetlerin doğrudan kapsamında olmayıp, şiire konu edilen diğer kavramların da âyetler ile bağlantısını göstermeye çalıştık. Âyetlerin meâllerini verirken, bizzat Akif'in âyetlere verdiği meâlleri aynen vermeyi uygun gördük. Şimdi bu manzum biçimde yazılmış tefsirleri görelim:

3.1.1. Âl-i İmran Sûresi 26. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ

مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ

مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ²⁷⁹

TERCÜMESİ

"Yâ Muhammed, de ki: Ey mülkün sâhibi olan Allah'ım, sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediğinin elinden alırsın; sen dilediğini azîz edersin; sen dilediğini zelîl edersin; hayır yalnız senin elindedir; sen, hiç şüphe yok ki, her şeye kâdirsin. "

İlâhî, emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem;

Meşîyyet sende, herşey sende... Hiçbir şey değil âdem!

²⁷⁹ Âl-i İmran, 3/26.

Fakat, hâlâ vücûd isbât eder, kendince, hey sersem!
Bugün, üç beş karış toprakta varlıktan vururken dem;
Yarın toprak kesilmiş varlığından fişkırır mâtem!

İlâhî, "Mâlike'l-mülk'üm" diyorsun... Doğru, âmennâ.
Hakîkî bir tasarruf var mıdır insân için? Aslâ!
Eğer almışsa bir millet, edip bir mülkü istîlâ;
Eğer vermişse bir millet bütün bir mülkü bî pervâ;
Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünyâ.

İlâhî, en asîl akvâmı alçaltırsın istersen;
Dilersen en zelîl eşhâsa izzetler verirsin sen!
Bu haybetler, bu hüsrânlar bütün senden, bütün senden!
Nasıl tâ Arş'a yükselmez ki me'yûsâne bin şîven?
Ne yerler dinliyor yâ Rab, ne gökler, rûhum inlerken!

Şu sessiz kubbenin altında insandan eser yokmuş!
Diyorduk: "Bir buçuk milyar!" Meğer tek bir nefer yokmuş!
Bu hissiz toprağın üstünde mazlûmîne yer yokmuş!
Adâlet şöyle dursun, böyle birşeyden haber yokmuş!
Bütün boşlukmuş insanlık; Ne istersen, meğer yokmuş!

İlâhî, altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı...
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı.
Ne ma'sûm ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
Ne bîkes hânümanlar işte, yangın verdiler, yandı!
Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan, birer candı!

Sabâhü'l-hayr-ı hürriyyet, İlâhî, leyl-gûn oldu;
Karanlık bir hezîmet her taraftan rû-nümûn oldu!
Şehâmet gitti; gayret söndü; kudretler zebûn oldu.
O mevcâ-mevc sancaklar ne müdhiş ser-nigûn oldu!
Sukûtun dehşetinden kalb-i rahmet, belki, hûn oldu:

Ezanlar sustu... Çanlar inletip durmakta âfâkı.
Yazık: Şark'ın semâsından Hilâl'in geçti işrâkı!
Zaman artık Salîb'in devr-i istîlâsı, ilhâkı.
Fakat, yerlerde kalmış hakların ferdâ-yı ihkâkı,
Ne doğmaz günmüş ey âcizlerin kudretli Hallâk'ı!

İlâhî, şer'-i ma'sûmun şu topraklardı son yurdu...
Nasıl te'yîd-i kahrın en rezîl akvâma vurdurdu?
Evet, milletlerin en kahbesinden, üç leîm ordu,
Gelip tâ sînemizden vurdu, seyret hem, nasıl vurdu:
Ki istikbâl için çarpan yürekler ansızın durdu!

Tecellî etmedin bir kerre, Allâh'ım, cemâlinle!
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün celâlinle!
Oturmuş eğlenirlerken senin - hâşâ - zevâlinle,
Nedir ilhâdı imhâlin o sâmit infiâlinle?
Nedir İslam'ı tenkîlin bu müsta'cel nekâlinle?

Sus ey dîvâne! Durnaz kâinâtın seyr-i mu'tâdı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.
Cihan kanûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkadı!
Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â" vardı!..²⁸⁰

²⁸⁰ Ersoy, *Safahat*, s.175-177.

3.1.1.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzun Tefsirin Değerlendirilmesi:

Şiirin ana kavramı âyette geçen “mülk” kavramıdır. Şiirin tamamına bakıldığı zaman, manzumenin bu kavram üzerine oturtulduğu hemen fark edilmektedir. Âyette geçen “mülk” kavramının karşılığı olarak ilk kıtada bulunan “âlem” kelimesi geçmektedir. Akif’in âlemi *Allah (c.c.)’in emrinin avare bir mahkûmu* olarak görmesi, “mülk”ün tasarrufunun Allah (c.c.)’a ait olmasından dolayıdır. İnsanın ise mülkün tasarrufunda hiçbir dahli olmadığı “hiçbir şey değil âdem” mısrasıyla ifade edilmektedir.

İkinci kıtada, Allah (c.c.)’ın “mâlikü’l- mülk” olduğuna vurgu yapılarak, insanın gerçek bir kuvvet sahibi olmadığı belirtilmektedir. Burada ise “mülk” kavramı istilâ edilebilen bir mefhum olarak değerlendirilmiştir. Mülk kavramı “millet” kelimesiyle ilişkilendirilip, “millete ait varlıkların yekûnü” olarak ifade edilmiştir.

Âyette bulunan “izzet” ve “zillet” kavramları da şiirde öne çıkan kavramlardandır. Üçüncü kıtadaki;

“İlâhî, en asîl akvâmı alçaltırsın istersen;

Dilersen en zelîl eşhâsa izzetler verirsin sen!

Bu haybetler, bu hüsrânlar bütün senden, bütün senden!”

dizeleriyle “Sen dilediğini azîz edersin; sen dilediğini zelîl edersin” manasındaki âyete işaret edilmektedir.

Şiirin diğer kıtaları âyetin tefsiriyle dolaylı yönden irtibatlı olup, Osmanlı devletinin şahsında İslam medeniyetinin çöküşü ve hezimetini dile getirilmektedir. Bu kıtalarda Allah (c.c.)’a hem serzenişte bulunmuş, hem de onun nusreti beklenmiştir.

3.1.2. Naml Sûresi 52. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا²⁸¹

²⁸¹ Naml, 27/52, (âyetin ilk kısmı).

TERCÜMESİ

"İşte sana onların kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurtları!.. "

Geçenler varsa İslam'ın şu çiğnenmiş diyârından;
Şu yüz binlerce yurdun kanlı, zâirsiz mezârından;
Yürekler parçalar bir nevha dinler reh-güzârından.
Bu mâtem, kim bilir, kaç münkesir kalbin gubârından
Hurûş etmekte, son ümmîdinin son inkisârından?

Evet, son inkisârından ki yoktur cebrin imkânı:
Batıp gitmiş nazarlar beklemekten fecr-i nâzanı!
Nasıl, ey yolcu, bin lâ'net gelip ezmez ki vicdânı;
Dudaklar, çâk çâk olmuş, içerken zehr-i hüsrânı,
Uzaktan baktı - koşmak nerde! - milyonlarca yârânı!

Bu ıssız âşîyanlar bir zaman candan muazzezdi;
Bu damlar böyle baykuş seslerinden çın çın ötmezdi;
Şu kurbağlar seken vâdîde, ceylânlar koşup gezdi;
Şu coşmuş, ağlayan ırmak ne handân gölgeler sezdi;
Bütün mâzîyi bir tûfan, fakat, hep boğdu, hep ezdi!

Vefâsız yurd! Öz evlâdın için olsun, vefâ yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziyâ yok mu?
İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?
Vatansız, hânümansız bir garîbim... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir "Yok!" der sadâ yok mu?

Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım:
Elemim bir yüreğin kân değil, paylaşalım:
Ne yapıp ye'simi kahreliyeyim, bilmem ki?
Öyle dehşetli muhîtimde dönen mâtem ki!..
Ah! Karşımda vatan nâmına bir kabristan
Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan?
Şu mezarlar ki uzanmış gidiyor, ey yolcu,
Nereden başladı yükselmeye, bak nerde ucu!
Bu ne hicrân-ı müebbed bu ne hüsrân-ı mübin...
Ezilir rûh-i semâ, parçalanır kalb-i zemin!
Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar:
Dipçik altında ezilmiş, paralanmış kafalar!
Bereden reng-i hüviyyetleri uçmuş yüzler!
Kim bilir hangi çenâatle oyulmuş gözler!
"Medeniyet" denilen vahşete lâ'netler eder,
Nice yekpâre kesilmiş de sırtmış dişler!
Süngülenmiş, kanı donmuş nice binlerle beden!
Nice başlar, nice kollar ki cüdâ cisminden!
Beşiğinden alınıp parçalanan mahlûkat;
Sonra, nâmûsuna kurbân edilen bunca hayat!
Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler!
Göğsü baltayla kırılmış memesiz vâlideler!
Teki binlerce kesik gövdeye âid kümeler:
Saç, kulak, el, çene, parmak...Bütün enkâz-ı beşer!
Bakalım, yavrusu uğrar mı, deyip, karnından,
Canavarlar gibi şişlerde kızarmış nice can!
İşte bunlar o felâket-zedelerdir ki, düşün,
Kurumuş ot gibi doğrandı bıçaklarla bütün!
Müslümanlıkları bîçârelerin öyle büyük
Bir cinâyet ki: Cezâlar ona nisbetle küçük!

Ey, bu toprakta birer na'ş-ı perîşan bırakıp,
Yükselen mevkib-i ervâh! Sakın arza bakıp;
Sanmayın: Şevk-ı şehâdetle coşan bir kan var...
Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş can var!
Bakmayın, hem tükürün çehre-i murdârımıza!
Tükürün: Belki biraz duygu gelir ârımıza!
Tükürün cebhe-i lâkaydına Şark'ın, tükürün!
Kuşkulansın, görelim, gayreti halkın, tükürün!
Tükürün milleti alçakça vuran darbelere!
Tükürün onlara alkış dağıtan kahbelere!
Tükürün Ehl-i Salîb'in o hayâsız yüzüne!
Tükürün onların aslâ güvenilmez sözüne!
Medeniyet denilen maskara mahlûku görün:
Tükürün maskeli vicdânına asrın, tükürün!

Hele i'lânı zamanında şu mel'un harbin,
"Bize efkâr-ı umûmiyesi lâzım Garb'in;
O da Allah'ı bırakmakla olur" herzesini,
Halka îman gibi telkîn ile, dînin sesini
Susturan aptalın idrâkine bol bol tükürün!..

Yine hicrân ile çılgınlığım üstümde bugün...
Bana vahdet gibi bir yâr-ı müsâid lâzım!
Artık ey yolcu bırak... Ben, yalnız ağlayayım!²⁸²

²⁸² Ersoy, *Safahat*, s.178-180.

3.1.2.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Şiir, “zulüm” kavramı üzerinde durarak, batı medeniyetinin medeniyet adına yaptığı zulümleri anlatmaktadır. Âyetin tercümesinde “ظلمو” ibaresi, “kendi yolsuzlukları” ifadesi ile karşılanmıştır. “خاوية” kelimesi de “ıpıssız” olarak çevrilmiştir.

Şair, kendi yurdunun viraneliğinden bahsederek, üzüntüsünü ve matemini dile getirmektedir. Vatanının sessiz, sedasız ve buruk bir durumda olması onu kahretmektedir. Batının medeniyet dediği şeyin aslında bir vahşetten ibaret olduğu ifade edilerek, sözde medenî insanların, Müslümanlara yaptıkları işkence ve eziyetlerden üzüntüyle bahsedilmektedir. Müslümanların, Müslüman olmakla en büyük suçu işledikleri belirtilen şiirde, bunun cezasının ise bu suça göre daha az olduğu belirtilmektedir. Safahat Şairi, Müslüman olmanın bedelinin bu asırda ağır olduğunu ifade etmektedir.

Balkan savaşlarının cereyan ettiği bir ortamda yazılan bu şiir, Osmanlı'nın Balkanlar'daki varlığını büyük oranda yitirmesi sebebiyle hüznü bir tarzda kaleme alınmıştır. Bu büyük kayıplardan dolayı vatanın ve milletin içinde buldukları meçhul durum Akif'i derinden sarsmıştır. Vatanın bu acıklı manzarasına rağmen, bazı insanların hâlâ hissiz hissiz dolaştığı vurgulanan şiirde, bu kişilerin ve onların vazgeçemedikleri kahpe haçlıların yüzlerine tükürülmesi gerektiği belirtilmektedir. Batının bu ikiyüzlü tavrının eleştirildiği şiirde, “garbın bize efkârı umumiyesi lazım; o da Allah (c.c.)'ı bırakmakla olur” diyenlerin de yüzlerine tükürülmesi gerektiği belirtilmektedir.

3.1.3. Yûsuf Sûresi 87. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَبْئَسُوا

مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَبْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ²⁸³

²⁸³ Yûsuf, 12/87.

TERCÜMESİ

"Oğullarım! Gidiniz de Yûsufla kardeşini araştırınız; hem sakın Allah'ın inâyetinden ümîdinizi kesmeyiniz. Zîrâ, kâfirlerden başkası Alah'ın inâyetinden ümîdini kesmez."

Âtîyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.
Dünyâda inanmam, hani, görsem de gözümle:
Îmânı olan kimse gebermez bu ölümle.
Ey dipdiri meyyit! "İki el bir baş içindir"
Davransana... Eller de senin, baş da senindir!
His yok hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?
Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.
Kurtulmaya azmin, niye bilmem ki, süreksiz?
Kendin mi senin, yoksa, ümîdin mi yüreksiz?
Âtîyi karanlık görüvermekle apıştın?
Esbâbı elinden atarak ye'se yapıştın!
Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan,
Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.
Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!
Herkes gibi dünyâda henüz hakk-ı hayâtın,
Varken, hani herkes gibi azminde sebâtın?
Ye's öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun.
Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!
Azmiyle, ümîdiyle yaşar hep yaşayanlar;
Me'yûs olanın rûhunu, vicdânını bağlar,
Lâ'netleme bir ukde-i hâtır ki: Çözülmez...
En korkulu cânî gibi ye'sin yüzü gülmez!
Mâdâm ki alçaklığı bir, ye's ile şirkin;
Mâdâm ki ondan daha mel'un, daha çirkin

Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-i îman,
Nevmîd olarak rahmet-i mev'ûd-i Hudâ'dan,
Hüsrâna rızâ verme... Çalış... Azmi bırakma;
Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!

Evler tünek olmuş, ötüyor bir sürü baykuş...
Sesler de: "Vatan tehlikedeymiş... Batıyormuş!"
Lâkin, hani, milyonları örten şu yığından,
Tek kol da "Yapışsam... " demiyor bir tarafından!
Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.
Feryâdı bırak kendine gel, çünkü zaman dar...
Uğraş ki: Telâfi edecek bunca zarar var.
Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!
Yok yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!
"İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!" deme; yılma.
Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.²⁸⁴

3.1.3.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest- Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Şiir âyet-i kerîmede geçen “ye’s” kavramı üzerine inşâ edilmiştir. Bu kavram, şiirin her kıtasında kendini hissettirmektedir. Şair, âyetin tercümesinde bu kavramı “ümit kesmek” olarak tercüme etmektedir. Şiirin birkaç yerinde ise bu kavramı “azmi bırakmak, yılmak” kelimelerini kullanarak ifade etmektedir. Azmi bırakmayı şiirde “alçak bir ölüm” olarak değerlendirip; azmi bırakan kişiyi de “dip diri meyyit” olarak nitelendirmiştir.

Millî Şair, ye'se düşmeyip, azme sarılmayı İslam âleminin kurtuluşuna yapılacak en büyük katkı olarak görmektedir. Bir ziyanın, bir ışığın halk edilmesi gerektiğinden

²⁸⁴ Ersoy, *Safahat*, s.185-186.

bahseden Akif, ye'si, düşenin boğulacağı bir bataklığa benzetiyor. Azmin ve ümidin ise insanı yaşatan, ona can varen temel unsurlardan biri olarak kabul etmektedir.

Şiirde ye'sin kişiye ve topluma verdiği zararı ifade etmek için, ye's ile şirkin alçaklığı bir görülmüştür. Şair bu kavramı o kadar zararlı bir kavram olarak görmüştür ki, Allah (c.c.)'ın affetmeyeceğini açıkça beyan ettiği günah olan şirk ile ye'si eşdeğer görmüştür. Bunun sebebini ye's ile şirkin, *îmanın unsurlarını yok eden, mel'un bir seyyie* olarak açıklamaktadır.

3.1.4. A'raf Sûresi 155. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أُهْلِكْنَا بِمَا فَعَلَّ السُّقَهَاءُ مِنَّا²⁸⁵

TERCÜMESİ

"İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helâk eder misin, Allah'ım?.."

Yâ Râb, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?
Mahşerde mi bîçârelerin, yoksa felâhı!
Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
" Yandık!" diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!
Esmezse eğer bir ezeli nefha, yakında,
Yâ Rab, o cehennemle bu tûfân arasında,
Toprak kesilip, kum kesilip âlem-i İslam;
Hep fişkırarak yerlerin altındaki esnâm!
Bîzâr edecek, korkuyorum, Cedd-i Hüseyin'i,
En sonra, salîb ormanı görmek Harameyn'i!..
Bin üç yüz otuz beş senedir, arz-ı Hicâz'ın,
Âteşli muhîtindeki sûzişli niyâzın,
Emvâcî hurûş-âver olurken melekûta;

²⁸⁵ A'raf, 7/155, (âyetin bir bölümü).

Çan sesleri boğsun da, gömülsün mü sükûta?
Sönsün de, İlâhî, şu yanan meş'al-i vahdet,
Teslîs ile çöksün mü bütün âleme zulmet?
Üç yüz bu kadar milyonu canlandıran îman,
Olsun mu beş on sersem in ilhâdına kurban?
Enfâs-ı habîsiyle beş on rûh-i leîmin,
Solsun mu o parlak yüzü Kur'ân-ı Hakîm'in?
İslam ayak altında sürünsün mü nihâyet?
Yâ Rab, bu ne hüsrandır, İlâhî, bu ne zillet?
Mazlûmu nedir ezmede, ezdirmede ma'nâ?
Zâlimleri adlin, hani, öldürmedi hâlâ!
Cânî geziyor dipdiri... Can vermede ma'sûm!
Suç başkasınıdır da niçin başkası mahkûm?
Lâ yüs'el'e binlerce suâl olsa da kurban;
İnsan bu muammâlara dehşetle nige-h-ban!

Eyvâh! Beş on kâfirin îmânına kandık;
Bir uykuya daldık ki: Cehennemde uyandık!
Mâdâm ki, ey adl-i İlâhî, yakacaktın...
Yaksaydın a mel'unları... Tuttun bizi yaktın!
Küfrün o sefil elleri âyâtını sildi:
Binlerce cevâmi' yıkılıp hâke serildi!
Kalmışsa eğer bir iki ma'bed, o da mürted:
Göğsündeki haç, küfrüne fetvâ-yı müeyyed!
Dul kaldı kadınlar, babasız kaldı çocuklar;
Bir giryede bin âilenin mâtemi çağlar!
En kanlı şenâ'atle kovulmuş vatanından,
Milyonla hayâtın yüreğinden gidiyor kan!
İslam'ı elinden tutacak kaldıracak yok...
Nâ-hak yere feryâd ediyor. Âcize hak yok!

Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî?
Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhî!²⁸⁶

3.1.4.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Millî Şair, bu âyeti kendi tefsir anlayışına uygun olarak, kendi devrine iniyormuş gibi telakki etmiştir. Şiirlerini Batı medeniyeti ile İslam medeniyeti arasındaki çatışmanın hem fikrî hem de fiilî manada yoğun olarak yaşandığı bir dönemde yazdığından, bu temayı sürekli kullanmıştır.

Şair, âyetten esinlenerek şiirini “helâk” kavramı üzerinde yoğunlaştırmıştır. Akif’in helak edilmemesini niyaz ettiği toplum İslam toplumdur. O, Batı medeniyetinin topyekün saldırıları karşısında, İslam medeniyetinin son bulacağı endişesini taşımaktadır. Kur'ân'ın ayaklar altına alınması, mabetlerin yıkılması endişesi ile Müslümanların zilleti, şiirin temel konusunu teşkil etmektedir.

Batı medeniyetinin fikrî anlamdaki saldırı ve dejenerasyonlarını bazı Türk ve Arap aydınları da desteklediği için Safahat Şairi, bu kişileri “süfehâ” olarak nitelendirmektedir. Şiirde geçen,

“Olsun mu beş on sersemin ilhâdına kurban?

Enfâs-ı habîsiyle beş on rûh-i leîmin”

mısralarıyla işaret edilen husus budur.

3.1.5. Zümer Sûresi 9. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ²⁸⁷

²⁸⁶ Ersoy, *Safahat*, s.187-188.

²⁸⁷ Zümer, 39/9.

TERCÜMESİ

"Hiç, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"

Olmaz ya... Tabî... Biri insan, biri hayvan!
Öyleyse, "cehâlet" denilen yüz karasından,
Kurtulmaya azmetmeli baştan başa millet.
Kâfi mi değil yoksa, bu son ders-i felâket?
Son ders-i felâket neye mâl oldu? Düşünsen:
Beynin eriyip yaş gibi damları gözünden!
"Son ders-i felâket" ne demektir? Şu demektir:
Gelmezse eğer kendine millet, gidecektir!
Zira, yeni bir sadmeye artık dayanılmaz;
Zîrâ, bu sefer uyku ölümdür: Uyanılmaz!

Coşkun, koca bir sel gibi, dâim beşeriyet,
Müstakbele koşmakta verip seyrine şiddet.
Dağlar, uçurumlar ona yol vermemek ister...
Lâkin, o, ne yüksek ne de alçak demez örter!
Akvâm o büyük nehre katılmış birer ırmak...
Elbet katılır... Hangisi ister geri kalmak!
Bizler ki bu müdhiş, bu muazzam cereyanla,
Uğraşmadayız... Bak ne kadar çılgınız, anla!
Uğraş bakalım, yoksa işin, hey gidi şaşkın!
Kurşun gibi sür'atli, denizler gibi taşkın,
Bir çağlayanın menba'ı dehhâşına doğru,
Tırmanmaya benzer, yüzerek başka değil bu!
Ey katre-i âvâre, bu cûşun, bu hurûşun,
Ahengine uymazsan, emîn ol, boğulursun!

Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,
Silkin de: Muhîtindeki zulmetleri yak yık!

Bir baksana: Gökler uyanık yer uyanıktır;
Dünyâ uyanıkken uyumak maskaralıktır!
Eyvâh! Bu zilletlere sensin yine illet...
Ey derd-i cehâlet, sana düşmekle bu millet,
Bir hâle getirdin ki: Ne din kaldı, ne nâmûs!
Ey sîne-i İslam'a çöken kapkara kâbûs,
Ey hasm-ı hakîkî, seni öldürmeli evvel:
Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el!

Ey millet uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslam'ı da "batsın!" diye tutmuş, yediyorsun!
Allah'tan utan! Bâri bırak dini elinden...
Gir leş gibi topraklara kendin, gireceksen!
Lâkin, ne demek bizleri Allah ile iskât?
Allah'tan utanmak da olur ilim ile... Heyhât!²⁸⁸

3.1.5.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Şiirde izahı yapılan âyet-i kerimeye dayanılarak ele alınan iki temel kavram bulunmaktadır. Bunlar iki zıt kavram olan *ilim* ve *cehâlet* kavramlarıdır. Âyete bakıldığı zaman dikkatleri çeken tema da “ilim ile cehâlet”in yani bilenlerle bilmeyenlerin bir olmadığıdır.

Millî Şair, şiirin hemen baş tarafında “Olmaz ya... Tabî... Biri insan biri hayvan!” diyerek ilmin insana ait bir meleke olduğunu vurgulamıştır. Burada bilmeyen kişileri “hayvan” olarak nitelendirmesi ise; hayvanların bilme melekesine sahip olmadıkları gerçeğinden neşet eden bir teşbihten ibarettir. Bu gerçeğe işaret edilmesi ise insanlara hakaret maksatlı olmayıp, onları uyarı niteliği taşımaktadır. Çünkü Akif, cehaleti insanların kurtulmaları gereken bir yüzkarası olarak görmektedir.

²⁸⁸ Ersoy, *Safahat*, s.189-190.

Şair, cehaleti İslam toplumunun sonunu getiren en büyük sebep olarak algılamaktadır. Milletın kurtuluşu ise ilme değer vererek ona sarılmasına bağlıdır. Beşeriyetin ilme sarılarak ilerlemekte ve bu uğurda önüne gelen engelleri aşmaya çalışmaktadır. İlim sahasındaki bu yarışa İslam milleti ayak uyduramazsa kendi sonunu hazırlamış demektir.

Şiirde “cehâlet” uykuya benzetilerek, İslam toplumunun asırlarca bir uykuda olduklarına vurgu yapılmıştır. Aynı şekilde “ilim” kavramı da uyanmaya benzetilerek yerin, göğün uyumadığı, Müslüman’ın ise uyumasının maskaralık olduğu ifade edilmektedir. “Silkin de: Muhitindeki zulmetleri yak, yık!” mısrasında “cehalet”, “zulmet” kelimesiyle “ilim” ise “silkinme ve zulmetin yok edilmesi” ile ifade edilmiştir.

Batı medeniyetinin İslam medeniyetine üstün gelmesinin yegâne sebebi de “cehalet” olarak gösterilmektedir. Cehalet, İslam dünyasına çöken bir kâbusa benzetilerek, millette ne din, ne de namus bıraktığı vurgulanmaktadır. İslam milletinin gerçek düşmanının cehalet olduğu ve onun yok edilmesinin gerekliliği şiirin neredeyse tamamına hâkim olan unsurdur.

3.1.6. Âl-i İmran Sûresi 110. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ

وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ²⁸⁹

TERCÜMESİ

“Siz iyiliği emr eyler, kötülükten nehy eder, Allah’a inanır olduğunuzdan, insanların hayrı için meydana çıkarılmış hayırlı bir milletsiniz.”

Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:

²⁸⁹ Âl-i İmran, 3/110, (âyetin bir bölümü)

Gelmişiz, dünyaya milliyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkkken bütün afakı insaniyyetin,
Nur olup fıskırmışız ta sinesinden zulmetin;
Yarmışız edvar-ı fetretten kalan yeldaları;
Fikr-i ferda doğmadan yağdırmışız ferdaları!
Öyle ferdalar ki: Kaldırmış serapa alemi;
Dideler bir cavidani fecrin olmuş mahremi.
Yirmi beş yıl, yirmi beş bin yıl kadar feyyaz imiş!
Bak ne ani bir tekâmül! Bak ki: Hala mündehiş
Yad-ı fevka'l-ı i'tiyadından onun tarihler;
Görmemiş benzer o müdhiş seyre, hem görmez beşer,
Bir taraftan dinimiz, ahlakımız, irfanımız;
Bir taraftan seyfe makrun adlimiz, ihsanımız;
Yükselip akvamı almış fevc fevc ağışuna;
Hepsi dalmış vahdetin aheng-i cuşâcuşuna,
Emr-i bi'l ma'ruf imiş ihvan-ı İslam'ın işi;
Nehy edermiş, bir fenalık görse, kardeş kardeşi.
Kimse haksızlıktan etmezmiş tegafül ihtiyar;
Ferde raci' sadmeden efrad olurmuş lerzedar.

Biz, neyiz? Seyreyle artık; bir de fikr et, neymişiz?
Din de kürkün aynı olmuş: Ters çevirmiş giymişiz!
Nehy-i ma'rûf emr-i münkerdir gezen meydanda bak!
En metîn ahlâkımız, yâhud, görüp aldirmamak!
Yıktı bin mel'un kalem nâmûsu, bizler uymadık:
"Susmak evlâdır" deyip sustuk... Sanırsın duymadık!
Kustu bin murdar ağız şer'in bütün ahkâmına;
Âh, bir ses bâri yükselseydi nefret nâmına!
Altı yüz bin can gider; milyonla îmân eksilir;

Kimseler görmez! Gören sersem de Allah'tan bilir!
Sonra, şâyet, sahsının incinse, hattâ, bir tüyü:
Yer yıkılmış zanneder seyr eyleyen gümbürtüyü!
Kırkın aylıktan biraz, yâhud geciksin vermeyin;
Fodla çiy kalsın, "pilâv bitmiş" deyin, göstermeyin;
Fes, külâh, kalpak, sarık vermiş bakarsın el ele;
Mi'delerden fışkırır tâ Arş'a aç bir velvele!
Ortalık altüst olurken ses çıkarmazdım, hani,
Öyle bir dernekte seyret gel de artık sen beni!
Göster, Allah'ım, bu millet kurtulur, tek mu'cize:
Bir "utanmak hissi" ver gâib hazînenden bize!²⁹⁰

3.1.6.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Âyet-i kerîmede beyan edilen *iyiliği emrederek, kötülüğü nehyeden ümmet* kuşkusuz Muhammed (s.a.s.) ümmetidir. Şair, âyetteki ümmet kavramını hem şiirde, hem de meâlde "millet" kelimesiyle ifade etmektedir. Akif'in "millet" kavramıyla anlatmak istediğinin, bir kavimden ya da bir ırktan teşekkül eden topluluk olmadığı mâlumdür. Onun "millet" kavramına yüklediği anlam, "İslam bağı ile birbirine bağlı farklı kavimlerden oluşan topluluk manasındadır." Bu tespitimizden de anlaşılacağı gibi, Akif'in "milliyet" anlayışının ana unsuru "İslam"dır.

Şiirin ilk bölümü Müslümanların özelliklerinden bahsetmektedir. Müslümanların ilk dönemlerinden itibaren, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkaran, insanlığın kurtuluşu için fikirler ortaya koyan bir ümmet oldukları belirtilmektedir. Tarihe bakıldığı takdirde Müslümanların çok az bir zaman dilimi içerisinde, büyük mesafeler katettiği görülmektedir. Bu müthiş ilerleme tarihin hiçbir döneminde benzeri olmayan bir ilerlemedir. Müslümanlar bu süreç içinde, insanlığa medeniyeti öğretmişlerdir.

²⁹⁰ Ersoy, *Safahat*, s.191-192.

Toplumun dinî, ahlakî, irfânî, adlî ve ihsanî alanlardaki ilerlemesinin temel sâiki ise, Müslümanların *iyiliği emredip, kötülüğü yasaklamalarıdır*.

Şair, bu izahatlardan sonra sözü günümüze getirerek, Müslümanların gerilemesinin sebeplerine değinmiştir. Müslümanların önce ne halde olduklarına bakmaları, sonra da tarihlerine dönerek nasıl bir millet olduklarını düşünmeleri gerekmektedir. Bu noktada Hz. Ali (r.a.)'nin sözü dile getirilerek, Müslümanların iyiliği nehy ettikleri, kötülüğü ise emrettikleri ya da Müslümanların kötülükler karşısında sustukları belirtilmektedir.

3.1.7. Bakara Sûresi 11-12. Âyetlerin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ

لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا يَتَذَكَّرُونَ²⁹¹

TERCÜMESİ

"Onlara: "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiği zaman,
"Biz ıslahtan başka bir şey yapmıyoruz" derler. Gözünü aç, iyi
bil ki: Onlar yok mu, işte asıl müfsid onlardır, lâkin farkında
değiller."

Bir yığın kundakçıdan yangın görenler milleti,
Şimdi inmiş zanneder mutlak şu müdhiş ayeti!
Ey vatansız derbederler, ey denî kundakçılar!
Milletin, az çok duran bir dîni, bir nâmûsu var.
Şimdi nevbet onların... Yansın da onlar, öyle mi?
Târumâr olsun bütün bir Müslümanlık âlemi!

²⁹¹ Bakara, 2/11-12.

Ey hayâ nâmında bir hissin vücûdundan bile,
Pek haberdâr olmayan yüzünüz, hayâsız! Bak hele!
Arkasından taklak attın en denî bir şöhretin;
Düştü takken, çıktı cascavlak o kel mâhiyyetin!
Bir külâh kapmaksâ şayet bunca hırsın gâyesi;
Kendi nâmûsun olur er geç onun sermâyesi.
Yoksa, nâmûsuyle, vicdaniyle halkın oynama....
Sonra kat kat nâsiyenden sarkacak birçok yama!
Bir kızarmaz çehre bulmuşsun ya, ey cânî, bürün;
Hem bütün dünyâyı ifsâd eyle, hem muslih görün!
Kendi ırzından cömert olmaksâ mu`tâdın eğer;
Kendi mâlindir senin, hakkın tasarruf, kim ne der?
Milletin, lâkin henüz ma'sûm olan evlâdına,
Verme bir mel'un temâyül mübtezel mu'tâdına!

Biz ki her mevcûdu yıktık gâyesiz bir fikr ile;
Yıkmadık bir şey bıraktık... Sâde bir şey: Âile.
Hangi bir bünyânı mahvettik de ıslâh eyledik?
İşte vîran memleket! Her yer delik her yer deşik!
Bunların ta'miri kâbil... Olsa ciddiyet, sebât;
Lâkin, Allah etmesin, bir düşse şâyet âilât,
En kavî kollarla hattâ kalkamaz imkânı yok.
Kim ki kalkar der, onun hayvan kadar iz'anı yok!
"Ailî bir inkılâb olsun!" diyen me'yûs olur;
Başka hiçbir şey kazanmaz, sâde bir ... olur.
Çünkü "çıplak" inkılâbâtın rezâlettir sonu...
Ey denî kundakçılar, biz sizde çok gördük onu!
Bir de halkın dîni var, sık sık ta'arruzlar gören.
Hâle bak: Millette hissiyyâtı oymuş öldüren!
Dîni kurbân etmeliymiş, mülkü kurtarmak için!..
Tut da, hey sersem, bu idrâkinle sen âlim geçin!

Her cemâatten beş on dinsiz zuhûr eyler, bu hâl
Pek tabîdir. Fakat ilhâdı bir kavmin muhâl.
Hangi millettir ki efrâdında yoktur hiss-i din?
En büyük akvâma bir bak: Dîni her şeyden metin.

Düşme ey avare millet, bunların hızlanına;
Vakıfız biz hepsinin pek muhtasar irfânına:
Şark'a bakmaz, Garb'ı bilmez, görgüden yok vâyesi;
Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermayesi!²⁹²

3.1.7.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Şiirin bütününe hâkim olan iki kavram bulunmaktadır: *Fesad ve Islah*. Bakara sûresinin 11-12. âyetlerinin tefsir edildiği bu şiir, şâirin kendi dönemine kurgulanarak kaleme alınmıştır. Şair, âyetin kendi dönemindeki olaylarla birebir örtüştüğünü ifade etmek için “Şimdi inmiş zanneder mutlak şu müdhiş ayeti!” mısrasını kullanmaktadır. Şair, kendi dönemimde bazı insanların fesat çıkarmayı kendilerine vazife edindiklerini ve bunu da toplumu ıslah etme adına yaptıklarını belirtmektedir. Bu ikiyüzlü insanların hiç sıkılmadan, utanmadan dünyayı fesada uğratmaya çalıştıkları, hem de ıslah edici gibi göründüklerini ifade etmektedir. Aslında bu ifsatçılar geniş bir bilgiye malik değillerdir. Ne tam anlamıyla batıyı bilmekte, ne de şarktan haberdardırlar.

İfsada uğramayan tek şeyin “aile” kurumu olduğu belirtilen şiirde, ailede yapılacak bir inkılâbın ise rezalet olacağı ifade edilmektedir. Toplumda bozgunculuk yapan bu kişiler, dini hissiyatı öldüren bir unsur olarak görüp; mülkü kurtarmak için dinin feda edilmesini öngörmektedirler. Oysaki din, en büyük milletlerin bile kendisine değer verdiği güçlü bir mefhumdur.

²⁹² Ersoy, *Safahat*, s.193-194.

3.1.8. Rum Sûresi 50. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَانظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ

مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ²⁹³

TERCÜMESİ

"Allah'ın âsâr-ı rahmetine bir baksana! Toprağı, öldükten sonra, tekrar nasıl diriltiyor? İşte o Allah, bütün ölüleri muhakkak diriltecek. Hem o, her şeye kâdirdir. "

Çık da bir seyret bahârın cûş-i rengâ-rengini;
Nefh-i Sûr'un dinle mevcâ-mevc olan âhengini!
Bir yeşil kan, bir yeşil can yağdırıp, kudret, yere:
Yemyeşil olmuş, fezâ, gömgök kesilmiş dağ, dere.
En kısır toprak doğurmuş, emzirir birçok nebat;
Fıskırır bir damlacık ottan, tutup sıksan, hayat!
Dün, kemikten külçe hâlindeydi her çıplak fidan;
Bak: Ne sağlam kan, bugün, dolgun yüzünden damlayan!
Dün, kudurmaktaydı ormandan cahîmî bin zefîr;
Âşiyân tutmuş, bugün, her dalda perran bir safir!
Dün, nîgeh-bânyıdı milyarlarca zî-rûhun sübât;
Silkinip çıkmış o mahbesten, bugün, bir kâinât.
Dün, ne mâtemdeydi âlem! Yer hazin, gökler hazin;
Sûr-i fitrattır bugün: Fıtrat bugün sahrâ-güzin!
İşlemiş kırlarda yer yer kudretin feyyâz eli,
Öyle yapraklar ki sun'undan: Gidip bir görmeli!

Öyle amma, gördüğüm elvâh-ı şevkin rağmine,
Bende hâlâ zevke benzer duygu yok, hâlâ yine!

²⁹³ Rûm, 30/50.

Bir değil, yüz bin bahâr indirse hattâ âsüman;
Hiç kımıldanmaz benim rûhumda kök salmış hazan!
Dem çeker bülbül... Benim beynimde baykuşlar öter!
Sonra, karşımdan geçer bir bir, yıkılmış lâneler!
Âşinâlık yok hayâlin konsa en bildik yere,
Yâd ayaklar çiğniyor: Düşmüş vatan yâd ellere!
Başka ses bilmem, muhîtimden enîn eyler huruş;
Beklerim dinsin bu mâtem, beklerim, olmaz hamûş!
Âh! Tek bir âşiyandan bin yetîmin nâlesi,
Yükselirken, dinleyen insan mıdır bülbül sesi?

Duygusuz olmak kadar dünyâda lâkin derd yok;
Öyle salgınmış ki mel'un: Kurtulan bir ferd yok!
Kendi sağlam... Hissi ölmüş, rûhu ölmüş milletin!
İşte en korkuncu hüsrânın, helâkin, haybetin!
Ey, ölüm renginde topraktan hayat i'lâ eden,
Bir yığın toprak da olsak sâde çiğnenmek neden?
Başka tıynetler mi hep şâyân ola ihsânına?
Âh, yükselsem de, bir düşsem senin dâmânına!
Bir nesî ister kımıldanmak için canlar bugün;
Bir nesîm olsun, İlâhî... Canlanır kanlar bütün.
Nev-bahârın rûhu etsin bir de bizlerden zuhûr...
Yoksa, artık Sûr-i İsrâfil'e kalmıştır nüşûr!²⁹⁴

3.1.8.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Şiirin temelini oluşturan ana kavramlar, âyette geçen ölüm anlamına gelen “mevt” ile hayat anlamına gelen “hayy” kavramlarıdır. Rûm sûresinin 50. âyetinin tefsirinin yapıldığı bu şiirde tabiatın bahar ile yeniden canlanması, Allah'ın rahmetinin bir

²⁹⁴ Ersoy, *Safahat*, s.195-196.

göstergesi olarak değerlendirmektedir. Allah ölü toprağı bahar ile dirilttiğı gibi, insanı da yeniden diriltecektir. Şiirde vurgulanan ana tema *yeniden dirilişin bir hakikat* olmasıdır.

Şair, yeşilin, yaprakların, çiçeklerin tabiatın ruhu ve duygusu olduğunu ifade edip, insanların da duygularının olması gerektiğini vurgulamaktadır. Hissiz, duygusuz ve ruhsuz insanlardan teşekkül eden bir milletin hüsrânının mukadder olduğunu bildirmektedir. Şiir *ölü toprağa can veren Allah (c.c.)'tan, İslam milletine de can vermesi* dileğiyle bitirilmiştir.

3.1.9. A'raf Sûresi 185. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ²⁹⁵

MEÂLİ

“Onlar, Allah’ın göklerdeki ve yerdeki kudret ve hâkimiyetini görmüyorlar mı?”

VÂİZ KÜRSÜDE²⁹⁶

Tutun da "zerre"lerinden, çıkın "sehâbiyye"

Denen yığın yığın eşbâh-i âsümânîye;

Hülâsa, âlem-i imkânı devredin; o zaman

Şühûda bağlı bir îmanla hükmeder vicdan:

Ki hilkatın ne kadar şekli varsa: Ulvîsi,

Kesîfi, müdriki, uzvîsi, gayr-ı uzvîsi,

Kesîfi, müdriki, uzvîsi, gayr-ı uzvîsi,

Kemâl-i şevk ile mahkûmu aynı kânûnun...

Bütün şu'ûn-i avâlim tecelliyâtı onun.

Nedir ki etmededir fitratın bu kânûnu,

Fezâyı, gökleri, deryâyı, deşti, hâmûnu,

²⁹⁵ A'raf, 7/185, (âyetin baş tarafı).

²⁹⁶ Bu şiir kırk beş sayfalık uzun bir şiir olduğundan, biz şiirin sadece âyetin tefsiri mahiyetinde gördüğümüz ilk on sayfalık bölümünü almayı uygun gördük.

- Adımlarında zekâdan serî' olup hattâ -
Esîri kaplıyacak füşhatiyle istîlâ?
Evet, soruldu mu idrâke ansızın bu suâl,
Lisân-ı hâli şu düstûru haykırır derhâl:
"Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki bekâ sa'y olursa hakkedilir."

Konulsa rahle-i tedkîke hangi bir mevcûd;
Olur tekâsüfü bir sa y-i dâimin meşhûd.
Ademle karşılaşan zıd vücûd olur, demeyin;
Onun mukâbil olan kutbu sa'ydir. Sa'yin
Gezip dolaştığı ıssız, çorak fezâ-yı adem;
Bakarsınız ki: Çıkarmış vücûda bir âlem.
Tevakkuf ettiği hestî-serây-ı dûra-dûr,
Görürsünüz ki: Ademdir... Ne bir ziyâ, ne de nûr!
Kulak verin de neler söylüyor bakın idrâk:
Bu, lücce lücce tekâsüf, bu sa'y-i dehşet-nâk
Belîğ sa'yidir ummân-ı kudretin, ezeli;
Hurûş-i feyz-i ezel her kutayresinde celî.
Mükevvenâtı ezelden halâs edip ebede
Sürükleyen; onu hayret fezâ hüviyyette
Tekallübât ile bir müntehâya doğru süren;
Hem istikameti dâim o müntehâya veren,
Îrâde hep ezeli sa'yidir, bakılsa, onun;
Kimin? O kudret-i mahzın, o sırr-ı meknûnun!
Ne dinlenir, ne de âtıl kalır, velev bir an,
Şu'ûn-i hilkatı teksîf edip yaratmaktan.

Tasavvur eyleyelim şimdi başka bir kudret,
Ki hep kuvâyı doğurmuş, esâsı madde... Evet

Nedir bu? Başka değil, aynı cilvenin işidir:
Bütün ezeldaki sa'yin tekâsûf etmişidir.
Şu madde yok mu ki almakta birçok eşkâli,
Onun da varmadadır sa'ye asl-ı seyyâli.
Neden mi? Çünkü bütün kudretin tekâsûfüdür.
Zaman da sa'ye çıkar: Çünkü hep onunla yürür.
Mekân da sa'ye varır: Sa'yi sıfıra indiriniz,
Mekân tasavvur edilmez, muhâl olur hayyiz.

Ulûm-i şâhikadan fişkırın sûtûn-i ziyâ
Dayandı göklere; lâkin yetişmiyor hâlâ,
Bülend nüsha-i îcâdın ilk sahîfesine.
Bu ilk sahîfe müebbed zalâm içinde yine!
Görünmüyor ki, okunsun sevâd-nâme-i gayb;
Yakîne sed çekiyor her satırda yüz bin reyb.
Ziyâyâ doğru yüzüp gitmek istedikçe hayâl,
Sürüklüyor onu girdâba dalga dalga leyâl!
Meâl-i hilkate imkânı yok yetişmemizin;
Fakat, o nüsha-i tekvîn-i hayret-engîzin
Başında pek iri bir hatla parlıyor, yalnız
Şu cümleler ki, eğer görmemişseniz, alınız:
"Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki bekâ sa'y olursa hakkedilir."

Kamer çalışmadadır, gökle yer çalışmadadır
Güneş çalışmada, seyyâreler çalışmadadır.
Didinmeden geri durmaz nücûm-i gîsû-dâr;
Bütün alın teridir durmayıp yağın envâr!
Yabancı sanmayınız seyredip de ecrâmı...
Bir eski âiledir, gökyüzünde ârâmı.

Şu var ki, merkezi tâ âsümanda olsa bile,
Gelip gelip bizi besler kemâl-i minnetle.
Fakat bu âile hiç benzemez bizimkilere;
Bozuşmamış onun efrâdı belki bir kerre.
Lisân-ı hâl-i tabîat, lisandır onlara da,
Bir ihtisâs teâtîsidir dönen arada.
Bir ihtisâs ki pek incedir... Fakat keskin...
Ne hasbihâl-i semâvî! Nasıl belâğ-i mübîn'
Görün şu âile efrâdının sevişmesini;
Küçük, büyüklerinin rûhu, kurretü'l-ayni;
Büyük küçükler için dâyedir, mürebbîdir...
Gider, hayâtını tanzîm eder, görürgözetir.
Güneş, ki âilenin mihriban reîsi odur.
Serîr-i muhteşeminden süzüp fezâyı vakûr
Nazarlarıyla arar her tarafta mevkibini;
Nasıl ararsa bir âvâre yâr-ı gâibini.
Bulunca hepsini artık o nâzenin sîne,
Alır birer birer âgûş-i hâr-ı şefkatine.
Bu hânümânı tutan hep onun himâyesidir;
Üzerlerinde gezen sâye kendi sâyesidir;
O sâyedir ki: Yayıldıkça nûru eb'âda,
Hayât ışıkları başlar sarây-ı mînâda.
Evet, bu âile efrâdı durmuyor... El ele
Verip, ezelde çizilmiş bir istikâmetle,
Kemâl-i mümkinini idrâke doğru hep koşuyor;
Fezâda fûshati gördükçe büsbütün coşuyor!
Bu azm-i kâhiri nevmîd eder mi bir hâil?
Yolun uzunluğu zîra, vazîfesinde değil!

Ne ittîrâd-ı müebbed! Ne muntazam hareket!
Ya ellerindeki bernâmec, etseniz dikkat,

Bir incelikle mesâîyi münkasimdir ki:
Ne inceliktir o, kâbil değildir idrâki.
Görülüyor birinin istirâhat eylediği...
Onun tevakkufu, zîrâ, bütün bir âileyi
Dakîkasında perîşân eder, ezer, bitirir.
Demek ki: İstese bir zerre bin cihan devirir!
Fakat o zerre için nerededir atâlete meyl?
Bakın durur mu Süreyyâ, bakın durur mu Süheyl?
Görüp Süheyl'ini Şi'râ da her zaman çalışır;
Bakar uzaktaki Ayyûk'a, Ferkadân çalışır.
Karârı yok hele Râmih'le A'zel'in bir an.
Hülâsa, his ile yâhud nazarla fark olunan
Nücûm-i nâ-mütenâhî bütün çalışmakta...
Sükûn tasavvuru kâbil mi bu'd-i mutlakta?²⁹⁷

3.1.9.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Allah (c.c.) âyette yerin ve göklerin hükümrânlığı hususunda insanları düşünmeye sevk etmektedir. Akif, bu noktadan hareket ederek, âlemde bulunan her şeyin Allah (c.c.)'a işaret ettiğini ayrıntılı bir şekilde ifade etmektedir. Öyle ki âlemin zerrelere tutun da, fezadaki en uzak yıldızlara varıncaya kadar her varlık bizleri Allah(c.c.)'a îmana götürmektedir. Bu bağlamda şiirin ana teması da “îman” mefhumudur.

Şiirdeki en önemli vurgulardan birisi de *şuhûda bağı bir düşünüşün insanı îmana ulaştıracağıdır*. Çünkü hilkatın hangi çeşidi olursa olsun her biri Allah (c.c.)'ın tecelliyâtından başka bir şey değildir. Bu Allah (c.c.)'ın evrendeki ilahî kanunudur. İşte bu kanun insanların gözleri önüne serilmiş, onları kuşatan ve düşünen insan için bir şahit niteliğindedir.

²⁹⁷ Ersoy, *Safahat*, s.215-225.

Sa'y kavramı da şiirde âyetle ilişkilendirilmiş kavramlardan bir diğeridir. Akif, varlıkların mahiyetinden hareket ederek onların sürekli bir hareket içerisinde olduklarını belirtmektedir. Mükevvenatın bir hareketlilik içinde olması insan için ibret arz eden bir durumdur. Bunun yanında yaratıcının da mükevvenatı bir müntehasa doğru sürüklemesi, bir an dinlenmemesi ve âtil kalmaması Allah (c.c.)'ın *ezelî sa'y*inden dolayıdır. Allah (c.c.)'ın ve O'nun yarattığı mükevvenatın sürekli sa'y içinde olmaları Müslümanlara gösterilerek, onları bu hususta uyarmak şiirin gayelerinden biri olarak görülmektedir.

Bu âyet-i kerime, büyük ölçüde Akif'in varlık tasavvurunu da şekillendirmiştir. *Zaman, mekân, madde* gibi ontolojik kavramlar şiirde konu edinilmiş, bu kavramların varlıklarının göstergesi olarak da *sa'y* gösterilmiştir. Maddenin birçok şekil alması, kudret ve sa'yin tekâsüfü olarak değerlendirilmiştir. Zamanda onunla anlaşılır ve onunla anlam kazanır. Çünkü sa'yin olmadığı bir durumda zaman kavranabilecek bir mefhum değildir. Mekân içinde aynı kanun geçerlidir. Safahat Şairi, *sa'yin sıfıra indirildiği bir durumda; yani sa'yin yokluğunda, mekânın da tasavvur edilemeyeceğini* öngörmektedir.

Güneş, ay, gezegenler ve yıldızlar gibi varlıklar ahenk içinde çalışan bir aile olarak zikredilmektedir. Bu aile o kadar uyum içerisinde çalışmaktadır ki, her hangi bir bozukluk söz konusu değildir. Bu gök cisimlerinin uyum, ahenk ve muhabbet içinde olması Müslümanların ibret almaları gereken bir durum arz etmektedir. Bu kadar ahenk ve düzen içinde olan âlem bir kanuna göre tanzim edilmiştir. İşte bu ahenk ve insicam Allah (c.c.)'ın varlığı hususunda, insan idrakine sunulmuş bir istişâddir.

Âlemdeki bu muazzam birlik, uyum ve hareketlilik, insan idrakinin fevkinde bir inceliğe sahiptir. Bu incelik mükevvenatı oluşturan her bir ferdin istirahat etmiyor olmasıdır. Zira bu düzen içerisindeki ailenin bir ferdinin görevini aksatması ya da tevakkuf etmesi, âlemin düzeninin bozulmasına yeterli olacaktır. Şair, bu noktadan hareketle, insanın azmetmesi durumunda, çok büyük işler başarabileceğini söylemektedir.

Tabiatta bulunan mu'tad düzene bakıldığında, göze çarpan asıl unsur *çalışmaktır*. Hararetin olmaması durumunda mevsimlerin oluşmayacağı, suyun buharlaşp

bulutları oluşturmayacağı bilinen bir gerçektir. Denizlerin dalgalanması, akarsuların sürekli akması, gökyüzünün gürlemesi bir hareketliliğin neticesidir. Bahar, hazan, bitkiler, ağaçlar ve hayvanlar da sürekli hareket halindedirler. İnsan, bu hakikatleri dikkate alarak ve bunlara nazar-ı ibretle bakarak yaşamını sürdürmelidir.

3.1.10. Bakara Sûresi 268. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَلَا تُحْمَلْنَ مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ²⁹⁸

MEÂL-İ CELÎLE

“Tâkat getiremeyeceğimiz yükü bize yükleme, Allah'ım...”

Ey bunca zamandır bizi te'dîb eden Allah;
Ey âlem-i İslam'ı ezen, inleyen Allah!
Bizler ki senin va'd-i İlâhîne inandık;
Bizler ki bin üç yüz bu kadar yıl seni andık;
Bizler ki beşer bir sürü ma'bûda taparken,
Yıktık o yaman şirki, devirdik ebediyyen;
Bizler ki birer hamlede evhâmı bitirdik
Ma'bedlere Ma'bûd-i Hakîkî'yi getirdik;
Bizler ki senin ismini dünyâya tanıttık...
Gördükse mükâfâtını, yâ Rab, yeter artık!
Çektirmediğin hangi elem, hangi ezâdır,
Her ânı hayâtın bize bir rûz-i cezâdır!
Ecdâdımızın kanları seller gibi akmış...
Maksadları dîninle beraber yaşamakmış.
Evlâdı da kurbân olacakmış bu uğurda...
Olsun yine, lâkin bu ışık yoksulu yurda,
Bir nûr-i nazar yok mu ki baksın bacasından?

²⁹⁸ Bakara, 2/268, (âyetin bir bölümü).

Bir yıldız, İlâhî! Bu ne zulmet, bu ne zindan!
Hâlâ mı semâımızda gezen leyle-i memdûd?
Hâlâ mı görünmez o seher pâre-i mev'ûd?
Ömrün daha en canlı, harâretli çağında,
Çalkanmadayız ye's ile hirman batağında!
Kâm adlı cihan, biz yine ferdâlara kaldık...
Artık bize göster ki o ferdâyı: Bunaldık!
Bir emrine ecdâdı da, ahfâdı da kurban...
Olmaz mı bu millet daha te'yîdine şâyan?
Hüsran yine bîçârenin âmâlini sardı;
Âtîsi nigâhında karardıkça karardı.
Balkan'daki yangın daha kül bağlamamışken,
Bir başka cehennem çıkıversin... Bu ne erken!

Lâkin bu cehennem onu yıldırıldı mı? Asla!
İ'lâya seğirtip duruyor nâmını hâlâ.
Kum dalgalarından geçiyor öyle şitâban:
Gûyâ o sabâ, geçtiği çöller de hıyâban.
Kar kütlelerinden iniyor öyle yaman ki:
Bir çağlayan akmakta yarıp taşları sanki.
Kızgın günün altında beyâbânı dolaştı;
Yalçın buzun üstünde sekip dağları aştı.
Artık gidiyor Hakk'a varan bir yolu tutmuş,
Allâh'a bakan gözleri dünyâyı unutmuş.
Cûş eyleyedursun geriden nevha-i hüsran...
Yâdında onun şimdi ne mâtem, ne de hicran!
Yâdında değil lânesinin hüzn-i elîmi,
Yâdında değil yavrusunun tavr-ı yetîmi;
Yâdında değil doğduğu, ter döktüğü toprak;
Yadında kalan hatıra bir şey, o da ancak:
Gökten ona "yüksel!" diyen ecdad-ı şehidi!
Artık o da yükseldi, fakat yerde ümidi:

Bir böyle şehidin ki mükafatı zaferdir,
Vermezsen, İlâhî, dökülen hûnu hederdir!²⁹⁹

3.1.10.1. Şiirdeki Kur’ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Millî Şair, şiirine Müslümanların içinde buldukları zorluklar sebebiyle Allah’a serzenişle başlamıştır. Hatta bu siteminde Akif, o kadar ileri gitmiştir ki “Ey âlem-i İslam’ı ezen, inleten Allah!” mısrasını söylemekten geri kalmamıştır. Onun bu serzenişi, Allah (c.c.)’a isyan niteliğinde olmayıp, ona olan muhabbetinden kaynaklanmaktadır. O, bu serzenişiyle bir anlamda Allah (c.c.)’tan nusretini dilemektedir. Bu sitemkar tutum aslında Akif’in kendini Allah (c.c.)’a ne kadar yakın hissettiğinin bir işaretidir. Çünkü onun davası nefsi bir nitelik taşımamakla beraber bilakis; Allah (c.c.)’ın kendi davasıdır.

Millî Şair, İslam’ın ilk günlerinden beri Müslümanların din uğrunda mücadelelerini ve dine olan hizmetlerini dile getirerek, bu zor günlerinde Allah (c.c.)’tan yardım beklediklerini ifade etmektedir. Şiir tam bu noktada âyette ifade edilen gerçeğe uygun olarak “tâkat” kavramı çerçevesinde akışını sürdürmektedir. Akif’in içinde bulunduğu savaş ortamları da düşünüldüğünde İslam dünyasının ne kadar zor bir süreçten geçtiği daha iyi anlaşılmaktadır. Şair’in İslam’ın son kalesi olarak gördüğü Anadolu’nun fiili olarak savaş içinde olduğu düşünüldüğünde bu dizeler milletin sabrının ve gücünün bitmek üzere olduğunu ortaya koymasından önemlidir. O, âyet-i kerimenin ışığında kaleme aldığı bu şiirine Allah’tan zafer dileyerek son vermektedir.

3.1.11. Âl-i İmran Sûresi 102. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ³⁰⁰

²⁹⁹ Ersoy, *Safahat*, s.263-264.

³⁰⁰ Âl-i İmran, 3/102.

MEÂL-İ CELÎLE

“Ey Müslümanlar, Allah'tan nasıl korkmak lâzımsa öylece korkunuz...”

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır;
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân'ın...
Ne irfânın kalır te'sîri kat'iyyen, ne vicdânın.
Hayat artık behîmîdir... Hayır ondan da alçaktır;
Ya hayvan bağıdır fitratla, insan hürri mutlaktır.
Behâim çıkmaz amma hilkatın sâbit hudûdundan,
Beşer hâlâ habersiz böyle bir kaydın vücûdundan!
Meğer kalbinde Mevlâ'dan tehâşî hissi yer tutsun...
O yer tutmazsa hiç ma'nâsı yoktur kayd-ı nâmûsun.
Hem efrâdın, hem akvâmın bu histir, varsa, vicdânı;
Onun ta'tîli: İnsâniyyetin tevkî-i hüsrânı!
Budur hilkatte cârî en büyük kanûnu Hallâk'ın:
O yüzden başlar izmihlâli milletlerde ahlâkın.
Fakat, ahlâkın izmihlâli en müdhiş bir izmihlâl;
Ne millet kurtulur, zîrâ, ne milliyyet, ne istiklâl.
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-i millî, rûh-i millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür. Mevt-i küllîdir.
Olur cem'iyyet artık çâresiz pââmâl-i istîlâ;
Meğer kaldırmış olsun, rûh-î sâni indirip, Mevlâ.
Evet bir ba'sü ba'de'l-mevte imkân vardır elbette...
Bunun te'mîni, lâkin, bir yığın edvâra vâbeste!

O cem'iyyet ki vicdânında hâkim havf ı Yezdan'dır;
Bütün dünyâya sâhiptir, bütün akvâma sultandır.
Fakat, efrâdı Allah korkusundan bî-haber millet,
Çeker, milletlerin menfuru, kıbtîler kadar zillet;
Meâlî meyli hiç kalmaz, şehâmet büsbütün kalkar;

Ne hâkimlik tanır artık ne mahkûm olmadan korkar.
Şeref hırsıyla istihkar-ı mevt etmişken ecdâdı,
Bırakmaz öyle bir pâkîze neslin şimdi ahfâdı,
Hayât uğrunda istihfâfa şâyan görmedik hüsrân!
Gebersin tekmeler altında râzı... Çıkmasın, tek can!
Yüreklere en mülevves, en sefil âmâl için çarpar;
Sinirler en muhâl endîşeden titrer durur par par!
Olur cem'iyet efrâdınca şahsî menfa'at "ma'bûd!"
Sorarsan kimse bilmez var mı "hak" nâmında bir mevcûd.

O, doymak bilmeyen ma'bûda kurbandır hayâ hissi,
Hamîyyet, âdemîyyet hissi, ulvî hislerin hepsi!
Bu hissizlikle cem'iyet yaşar derlerse pek yanlıştır.
Bir ümmet göster, ölmüş ma'neviyyâtıyla, sağ kalmış?³⁰¹

3.1.11.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Millî Şair, âyetin tercümesinde “حَقُّ نَفَاتِهِ” ifadesini “nasıl korkmak lazımsa öylece korkunuz” şeklinde tercüme etmiştir. Şiirin temel kavramı olan “takva” kavramını da “Allah (c.c.) korkusu” olarak tercüme etmiştir. İnsanlarda bulunan “fazilet” hissini kaynağını ise *Allah (c.c.) korkusu* olarak açıklamıştır. İnsanlardan Allah (c.c.) korkusunun alındığı düşünüldüğünde, ne vicdanın, ne de irfanın hiçbir değerinin kalmayacağı belirtilmektedir.

Allah (c.c.) korkusunun yokluğu, milletlerde ahlaki erozyona sebep olan ve onları hüsrana uğratan en temel etken olarak görülmektedir. Ahlakın yokluğu milletin ve bağımsızlığın yok olmasına sebep olmaktadır. Çünkü ahlakı çökmüş bir millet istilâ edilmeye müsait hale gelmiş durumdadır. Bir toplumun vicdanında “Allah (c.c.) korkusu” varsa o toplum bütün dünya milletleri arasında en yüksek konuma sahip olur.

³⁰¹ Ersoy, *Safahat*, s.267-268.

3.1.12. İsrâ Sûresi 72. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ

أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا³⁰²

MEÂL-İ CELÎLE

“Kimin bu dünyada gözü kapalı ise âhirette de kapalı, hatta oradaki şaşkınlığı daha ziyade.”

Nihâyet neyse idrâk ettiğin şey ömr-i fânîden;
Onun bir aynıdır mutlak nasîbin ömr-i sânîden.
Hatâdır âhiretten beklemek dünyâda her hayn:
Öbür dünya bu dünyâdan değil, hem hiç değil, ayrı.
Sen ey sersem ki "üç günlük hayâtın hükmü yok" der de,
Sanırsın umduğun âmâdedir ferdâyı mahşerde;
Ne ekmiştin ki mahsûl istiyorsun bir de ferdâdan?
Senin meşru' olan hakkın: Bugün hüsrân, yarın hüsrân!
Eğer maksûdu ancak âhiret olsaydı Yezdân'ın;
Ne hikmet vardı ibdâında hiç yoktan bu dünyânın?
"Ezel"den ayrılan rûhun nişîmen-gâh-ı bâkîsi:
"Ebed"ken, yolda eşbâhın niçin olsun mülâkîsî?
"Elest"in arkasından gelmesin Cennet, Cehennem de,
Neden ervâha tekrar imtihân olsun bu âlemde?
Demek: Dünyâ değil pek öyle istihfâfa şâyeste;
Demek: Bir feyz-i bâkî var, bu fânî ömre vâbeste!
Diyorlar: "Kâinâtın aslı yoktur, çünkü fânîdir. "
Evet, fânîdir amma, bir nazardan câvidânîdir.
Süreksizmiş hayat... Olsun! Müebbed zevki, hüsrânı;
Onun bir sermediyettir bu haysiyyetle her ânı.

³⁰² İsrâ, 17/72.

"Cihânın aslı yoktur, çünkü fânîdir" diyen sersem,
Ne der "Öyleyse hilkat pek abes bir şey çıkar" dersem?
Nedir dünyâya gelmekten garaz, gitmek midir ancak?
Velev bir anlamak hırsıyla olsun yok mu uğraşmak?
Ganîmettir hayâtın, iğtinâm et, durma erkenden,
Yarın milyonla feryâd olmasın enfâs-ı ma'dûden!
Bu âlem imtihan meydânıdır ervâh için mādâm,
Demek: İnsan değilsin eylemezsen durmayıp ikdâm.
Neden geçsin sefâletlerle, haybetlerle, ezmânın?
Neden azmin süreksiz, yok mudur Allah'a îmânın?
Çalış, dünyâda insân ol, elindeyken henüz dünya;
Öbür dünyâda insanlık değilmiş yağma, gördün ya!
Dilinden âhiret hiç düşmüyor ey Müslüman, lâkin,
Onun hakkında âtil bir heves mahsûlü idrâkin!
Bu mecnûnâne vehminden şifâyâb olmadan, şâyed
Gidersen böyle sıfru'l-yed, kalırsın sonra sıfnı'l-yed!
Hayâlât arkasından koştüğün yetmez mi hey şaşkın?
Senin hâlâ hakîkatten nedir iğmâz için hakkın?
Bu âlem şöyle bir rü'yâ imiş, yâhud muvakkatmış...
Evet ukbâda anlarsın ne müdhiş bir hakîkatmiş!³⁰³

3.1.12.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Âyetin ifade ettiği kapsama uygun olarak şiirde ele alınan tema dünya ve ahiret hayatıdır. Dünya hayatı ömr-i fânî; ahiret hayatı ise ömr-i sâni olarak ifade edilmiştir. Bunun yanında ikinci bir husus olarak “dalâlet” kelimesi dikkatleri celp etmektedir. Âyette geçen “أضلُّ” kelimesi “şaşkınlık” olarak tercüme edilmiştir. “أعمى” kelimesi de hakikî anlamda olmayıp, mecaz ifade etmektedir. Yani dünyanın hakikatlerini

³⁰³ Ersoy, *Safahat*, s.271-272.

göremeyen, ahiretteki hakikatleri de göremeyecektir. Çünkü o kimse “dünyanın aslı yoktur” safsatasıyla zihnini göremez bir hale getirmiştir.

Şiirde dünya hayatını lüzumsuz görenlerin durumları konu edinir. Dünyayı terk ederek sadece ahiretten beklentisi olanların bir yanılgı içinde oldukları belirtilmektedir. Hele ahiret hayatının ebediyetine güvenerek, bu dünya hayatını fâni görenlerin ahirette umduklarına nail olamayacakları, bilakis ahiretin dünyada kazanılacağı gerçeği ifade edilmektedir. Safahat Şairi, bu anlayışta olanlara şu soruyu sormaktadır:

“Eğer maksûdu ancak âhiret olsaydı Yezdân'ın;
Ne hikmet vardı ibdânda hiç yoktan bu dünyânın?”

Ahiretin kazanılmasının, bu dünyanın kazanılmasına bağlanması, dünya hayatına Müslümanlar tarafından yeterince önem verilmemesinden kaynaklanmaktadır. Oysaki Allah (c.c.) “وَلَا تُؤْسَ تَصِيْبَكَ مِنَ الدُّنْيَا” (Kasas, 28/77) buyurmaktadır. O halde Müslüman çalışmak, uğraşmak ve hayatının önemini bilmek zorundadır. Aksi takdirde insan hem dünyasını, hem de ahiretini zillet içinde geçirmek durumundadır.

3.1.13. Âl-i İmran Sûresi 173. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ

فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ³⁰⁴

MEÂL-İ CELÎLE

”O mü'minlere indellah ecr-i azîm var ki, birtakım kimseler kendilerine: "Düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar; onlardan korkmalısınız" dedikleri zaman, bu haber îmanlarını artırır da: "Allah'ın nusreti bize kâfidir o ne güzel muhâfızdır!" derler.”

³⁰⁴ Âl-i İmran, 3/173.

Şehâmet dîni, gayret dîni ancak Müslümanlıktır;
Hakîki Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.
Cebânet, meskenet, dünyâda, sığmaz rûh-i İslam'a...
Kitâbullâh'ı işhâd eyledim - gördün ya - da'vâma.
Görürsün, hissedersin varsa vicdânınla îmânın:
Ne müdhiş bir hamâset çarpıyor göğsünde Kur'ân'ın!
O vicdan nerdedir, lâkin? O îman kimde var? Heyhât!
Ne olmuş, ben de bilmem, pek karanlık şimdi hissiyyât!
O îmandan velev pek az nasîb olsaydı millette,
Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!
O îman ittihâd isterdi bizden, vahdet isterdi...
Nasıl "bünyân-ı mersûs" olmamız lâzımsa gösterdi.
Peki! Bizler ne yaptık? Kol kol olduk târumâr olduk...
Nihâyet bir denî sadmeyle düştük, hâk-sâr olduk!
O îman kuvvet ihzârıyla emretmişti... Lâkin, biz
" Tevekkelnâ" deyip yattık da kaldık böyle en âciz!
O îman, farz-ı kat'îdir diyor tahsîli irfânın...
Ne câhil kavmiyiz biz Müslümanlar, şimdi, dünyânın!
O îman hüsn-i hulkun en büyük hâmîsi olmuşken...
Nemiz vardır fezâilden, nemiz eksik rezâilden?

Demek: İslam'ın ancak nâmı kalmış Müslümanlarda;
Bu yüzdenmiş, demek hüsrân-ı millî son zamanlarda.
Eğer çiğnenmemek isterseler seylâb-ı eyyâma;
Rücû' etsinler artık Müslümanlar Sadr-ı İslam'a.
O devrin yâd-ı nûrânûru bî pâyân şehâmettir;
Mefâhir onlan târîhidir ümmet o ümmettir.
Ki bir yandan celâdetler saçıp dünyâyı titretmiş;
Öbür yandan da insanlık nedir dünyâyı öğretmiş.
Değilmiş böyle mahkûmiyyetin timsâl-i pâmâli!
Şevâhikten tenezzül eylemezmiş arş-ı iclâli.
" Tevekkül" vasfı ancak onların hakkında ma'nîdâr:

Ki etmiş hepsi dünyâlar kadar âlâmı istihkâr.
Çekinmezmiş şedâid yağsa, aslâ, iktihâmından;
Zeminlerden ölüm fişkırta dönmezmiş merâmından.
"Hakîkî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır"
Demiştim... İşte da'vâm onların hakkında sâdiktir.³⁰⁵

3.1.13.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Âyet-i kerîmede bulunan “حَسْبُنَا اللَّهُ” ibaresi “Allah (c.c.)’ın nusreti bize kâfidir” şeklinde; “وَنِعْمَ الْوَكِيلُ” ifadesi de “o ne güzel muhafızdır” şeklinde tercüme edilmiştir. Şiirde mü'minlerin Allah (c.c.)’ın koruyuculuğuna ve yardımına olan îmanlarına vurgu yapılarak, bu îman ve güvenin Müslümanlarda bulunmadığına dikkat çekilmektedir.

Şiirde üzerinde yoğunlaşarak durulan konu “îman” konusudur. Âyetin genel mahiyetine uygun olarak şiirde, Müslümanların parça parça bir halde olmaları ve onların imanlarının zayıflığı tasvir edilerek, bir özeleştirme yapılmaktadır. Hakikî Müslümanların ölümden bile çekinmeyecek cesarete sahip oldukları belirtilirken, kendi dönemindeki Müslümanlarda böyle bir özelliğin kalmadığı arz edilmektedir.

İslam’ın ilk dönemlerinde olduğu gibi bu dönemde de Müslümanlık kahramanlık gerektiren bir dindir. İslam tembelliğe, miskinliğe geçit vermeyen azim ve gayret dinidir. Şair, Âl-i İmrân sûresinin 173. âyetini bu tespitlerine şahit olarak getirmektedir. Eğer âyette bahsedilen îmandan millette bulunsaydı, İslam dünyası içinde bulunduğu zilletten çok çabuk çıkardı. Millette ise ne böyle bir îman var, ne de îmanlarının bir neticesi olarak vahdet var.

Şair, Müslümanlarda İslam’ın sadece namının kaldığını ifade ederek, bir çözüm olarak “sadr-ı İslam’ı”; yani İslam’ın özüne dönmeyi göstermiştir. Yine bir çözüm olarak ilim tahsil etmeyi göstermektedir.

³⁰⁵ Ersoy, *Safahat*, s.275-276.

3.1.14. Enfâl Sûresi 46. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ³⁰⁶

MEÂLÎ

"Birbirinize de girmeyin ki, ma'neviyâtınız sarsılmasın,
devletiniz gitmesin."

HÂLÂ MI BOĞUŞMAK?

Sen! Ben! Desin efrâd, aradan vahdeti kaldır;
Milletler için işte kıyâmet o zamandır.
Mâzilere in, mahşer-i edvârı bütün gez:
Kânûn-i İlâhî, göreceksin ki, değişmez:

Târih, o bizim eştîğimiz kanlı harâbe,
Saklar sayısız lâhd ile milyonla kitâbe,
Taşlar ki biner parçadır üstünde zemînin,
Ma'nâ-yı perîşânı birer nakş-ı cebînin!
Eczâsını birleştirebildinse elinle.
Gel, şimdi o elfâz-ı perâkendeyi dinle.
"Her hufre bir ümmet, şu yatanlar bütün akvâm;
Encâma bu âhengi veren aynı serencâm!"

Ey zâir-i âvâre, işittin ya! Demek ki:
Birmiş bütün ümmetlerin esbâb-ı helâki.

Lâkin, bilemem, doğru mudur eylemek işhâd
Mâzîleri, mâzîdeki milletleri? Heyhât!
Bir nesle ki eyyâmı asırlarca vekâyi ;
Etmek ne demek vaktini târîh ile zâyî"?
Boştur, hele ibret diye a'mâkı tecessüs,

³⁰⁶ Enfâl, 8/46, (âyetin bir kısmı).

Âyât-ı İlâhî dolu âfâk ile enfüs.
Bunlarda tecellî eden esrâra bakanlar,
Ümmetler için rûh-i bekâ nerededir, anlar.
Bilmem neye bel bağıyarak hayr umuyorduk
Bizler ki o âyâta bütün göz yumuyorduk?
Dünyâda nasîhat mi olur Şark'a müessir?
Binlerce musîbet,' yine hâib, yine hâsir!

Ey millet-i merhûme, güneş battı... Uyansan!
Hâlâ mı, hükûmetleri, dünyâları sarsan,
Seylâbelerin sesleri, âfâkın enîni,
A'sâra süren uykun için gelmede ninni?
Efrâdı hemen milyar olur bir sürü akvâm,
Te'mîmin-i bekâ nâmına eyler durur ikdâm.
Bambaşka iken her birinin ırkı, lisânı,
Ahlâkı, telâkkîleri, iklimi, cihânı,
Yekpâre kesilmiş tutulan gâye için de,
Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!
Post üstüne hem kavgaların hepsi nihâyet,
Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezâlet!

"Hürriyeti aldık!" dediler, gaybe inandık;
"Eyvah, bu bâzîçede bizler yine yandık!"
Cem'iyete bir fırka dedik, tefrika çıktı;
Sapsağlam iken milletin erkanını yıktı.
"Turan İli" namıyla bir efsane edindik;
"Efsane, fakat gâye!" deyip az mı didindik?
Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!³⁰⁷

³⁰⁷ Ersoy, *Safahat*, s.418-420.

3.1.14.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Âyet-i kerîmeye uygun olarak şiirde birlik ve beraberlik konusu üzerinde durulmuştur. Âyetin tercümesinde “تَنَازَعُوا” ibaresi “birbirinize girmeyin” şeklinde; “فَنَفَّسُوا” ibaresi “maneviyâtınız sarsılmasın” olarak; “وَتَذَهَبَ رِيحُكُمْ” ifadesi de “devletiniz gitmesin” şeklinde tercüme edilmiştir. Akif, aynı âyetin tefsirini yaptığı bir makalesinde ise, “تَنَازَعُوا” ibaresini “birbirinizle uğraşmayınız”; “فَنَفَّسُوا” ibaresini “yoksa korkaklaşır”; “وَتَذَهَبَ رِيحُكُمْ” ifadesini ise “kuvvetten düşersiniz” manalarını vererek tercüme etmiştir.³⁰⁸

Toplumda vahdetin olmaması, şiirde milletin birbirine düşmesinin başlıca sebebi olarak görülmektedir. Şiirde tarih ilminden yararlanılarak, nice milletlerin kendi içlerindeki çekişmeler sebebiyle yok oldukları anlatılmaktadır. Sayısızca milletten geriye sadece harabeler ve kitabeler kaldığı belirtilerek, bütün İslam âlemi birliğe çağırılmaktadır. Millet bu gibi olgulardan ders alarak kendi birliklerini yitirmemeli, aksi halde Allah (c.c.)’ın diğer milletler için geçerli olan kanunu Müslümanlar için de geçerli olacaktır. Çünkü Akif, milletlerin çoğunun varlığını sürdürememesini, birbirlerine girmelerine bağlamıştır.

Şair, bu âyetten hareket ederek milletin dikkatlerini birlik olmaya çekmektedir. Şark toplumlarının özelliklerinden bahsederek binlerce musibete uğramalarına rağmen yine de kendi çekişmelerini bırakamadıklarını söylüyor. Âyetin anlamına da uygun olarak şiirin başlığının “Hâlâ mı Boğuşmak” olarak konulması pek mânidardır.

Millî Şair, bu çekişmeler ve iktidar mücadeleleri yüzünden nice yurtların düşman eline geçtiğini kalanın ise kıymetinin bilinmediğini anlatmaktadır. Ayrıca Batı medeniyetinin çok farklı ırk, renk ve kültürden teşekkül etmesine rağmen onların vahdeti yakaladıklarından bahsetmektedir.

3.1.15. Hicr Sûresi 56. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

³⁰⁸ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 17 Mayıs 1328, c.8-1, ad. 195, s.233-234.

قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ³⁰⁹

MEÂLÎ

"Dalâle düşmüşlerden başka kim Tanrı'sının rahmetinden ümidini keser?"

YEİS YOK!

Lâkin, hani bir nefhası yok sende ümîdin!
"Ölmüş" mü dedin? Ah onu öldürmeli miydin?
Hakkın ezeli fecri boğulmazdı, a zâlim,
Ferdâların artık göreceksin ki ne muzlim!
Onsuz yürürüm dersin, emîn ol ki yürünmez.
Yıllarca bakınsan, bir ufak lem'a görünmez.
Beyninde uğuldar durur emvâcî leyâlin;
Girdâba vurur alnını, koştukça hayâlin!
Hüsran sarar âfâkını, yırtıp geçemezsin.
Arkanda mı, karşında mı sâhil seçemezsin.
Ey, yolda kalan, yolcusu yeldâ-yı hayâtın!
Göklerde değil, yerde değil, sende necâtın:
Ölmüş dediğin rûhu alevlendiriver de,
Bir parça açılsın şu muhîtindeki perde.
Bir parça açılsın, diyorum, çünkü bunaldın;
Nevmîd olarak nûr-i ezelden donakaldın!
Ey, Hakk'a taparken şaşırın, kalb-i muvâhhid!
Bir sîne emelsiz yaşar ancak o da: Mülhid.
Birleşmesi kâbil mi ya tevhîd ile ye'sin
Hâşâ! Bunun imkânı yok elbette bilirsin.
Öyleyse neden boynunu bükmüş, duruyorsun?
Hiç merhametin yok mudur evlâdına olsun?

Doğduk, "Yaşamak yok size!" derlerdi beşikten;
Dünyâyı mezarlık bilerek indik eşikten!

³⁰⁹ Hicr, 15/56, (âyetin bir bölümü)

Telkîn-i hayât etmedi aslâ bize bir ses;
Yurdun ezeli yaşçısı baykuş gibi herkes,
Ye'sin bulanık rûhunu zerk etmeye baktı;
Mel'un aşî bir nesli uyuşturdu, bıraktı!
"Devlet batacak!" çığılığı beyninde öter de,
Millette bekâ hissi ezilmez mi? Nerde!
"Devlet batacak!" İşte bu öldürdü şebâbı;
Git yokla da bak var mı kımıldanmaya tâbî?
Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik
Batmazdı, hayır batmadı, hem batmayacaktır;
Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır:
Kâfi ona can vermeye bir nefha-i îman;
Davransın ümidîn; bu ne haybet, bu ne hirman?
Mâzîdeki hicranları susturmaya başla;
Evlâdına sağlam bir emel mâyesi aşla,
Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.³¹⁰

3.1.15.1. Şiirdeki Kur'ânî kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Âyetin tercümesinde “يَقْنَطُ” kelimesine “ümit kesmek” manası verilmiştir. Şiirin geneli âyet-i kerîmenin mahiyetine uygun tarzda “ye's ve îman” konusuna hasredilmiştir. Şair, şirin tamamında millete içinde buldukları ümitsizlik halinden kurtulmalarını tavsiye etmektedir.

Safahat Şairi, âyette geçen “dalâl” kavramını işleyerek, milletin şaşkınlık içinde olduğunu şu dizeleriyle tasvir etmektedir:

³¹⁰ Ersoy, *Safahat*, s.421-422.

Girdâba vurur alnını, koştukça hayâlin!
Hüsran sarar âfâkını, yırtıp geçemezsin.
Arkanda mı, karşında mı sâhil seçemezsin.

Toplumun kurtuluşunu, yeniden silkinerek ölmüş denilen ruhunu canlandırmasında bulan Akif, kurtuluşun adresi olarak da insanın kendini göstermektedir. Hiçbir Müslüman'ın ümitsiz yaşayamayacağını ifade edildiği şiirde, muvahhidin Allah (c.c.)'a ibadetlerinde bile ümitsizlikten dolayı şaşkınlık içinde oldukları belirtilmektedir. Çünkü bir kalpte ya îman olur, ya da ye's; ikisi bir arada bulunamaz.

Akif, ümitsizliği toplumu uyuşturmak için yapılan bir aşı olarak değerlendirmektedir. Millet o kadar ye'se sevk edilmiştir ki toplumda kurtuluş adına hiçbir ümit kalmamıştır. O, ye'sin panzehiri olarak îmanı görmektedir. Ona göre bir nefes îman ümitsizliğin zâil olmasına yeterlidir. Milletin kurtuluşu da bu îmanı kazanmaktan geçmektedir. Millî Şair, bu kurtuluşu şu şekilde formüle etmiştir:

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.

3.1.16. Âl-i İmran Sûresi 159. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ³¹¹

MEÂLİ

"Bir kerre de azmettin mi, artık Allah'a dayan..."

AZİMDEN SONRA TEVEKKÜL

- "Allah'a dayanmak mı? Asırlarca dayandık!
Düştükse bu hüsrâna, onun nârına yandık!
Yetmez mi çocukluktaki efsâneye hürmet?
Dersen ki: Ufuklarda bir aydınlık uyanısın;
Mâzîyi ateş vermeli, baştan başa yansın!

³¹¹ Âl-i İmran, 3/159, (âyetin bir bölümü).

Şaşkınlık olur köhne telâkkîleri ihyâ;
Şeydâ-yı terakkî, koşuyor, baksana dünyâ.
Elverdi masal dinlediğim bunca zamandır;
Ben kanmıyorum, git de sen aptalları kandır!"

-Allah'a değil, taptığın evhâma dayandın;
Yandınsa eğer, hakk-ı sarîhindi ki yandın.
Meflûc ederek azmini bir felc-i irâdî,
Yattın, kötürümler gibi, yattın mütemâdî!
Mâdem ki didinmez, edemez, uğraşamazsın;
İksîr-i bekâ içsen, emîn ol, yaşamazsın.
Mevcûd ise bir hakk-ı hayat ortada, şâyed,
Mutlak değil elbette, vazîfeyle mukayyed.
Takyîd-i İlâhî ki: Bilâ-kayd ona münkâd,
Kalbinde cihanlar darabân eyliyen eb'âd.
Lâ-kayd olamazdın, biraz insâfın olaydı,
Duydukça bütün sîne-i hilkatten o kaydı.

"Allah'a dayandım!" diye sen çıkma yataktan...
Ma'nâ yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!
Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;
Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?
Üç kıt'ada, yer yer, kanayan izleri şâhid:
Dinlenmedi bir gün o büyük nesl-i mücâhid.
Âlemde "tevekkül" demek olsaydı "atâlet";
Mîrâs-ı diyânetle yaşar mıydı bu millet?
Çoktan kürenin meş'al-i tevhîdî sönerdi;
Kur'ân duramaz, nezd-i İlâhîye dönerdi.

"Dünya koşuyor" söz mü? Berâber koşacaktın;
Heyhât, bütün azmi sen arkanda bıraktın!
Mâdem ki uyandın o medîd uykularından,

Bir parçacık olsun, hadi, hiç yoksa, kımıldan.
Ensendekiler "leş" diye çiğner seni sonra;
Ba'sin de kalır ta gelecek nefha-i Sûr'a!
Çiğner ya, tabî'î, ne düşünsün de bıraksın?
Bir parça kımıldan, diyorum, mahvolacaksın!
Dünya koşuyorken yolun sütünde yatılmaz;
Davranmayacak kimse bu meydana atılmaz.
Müstakbeli bul, sen de koşanlarla bir ol da.
Maziyi, fakat yıkmaya kalkma bu yolda.
Ahlâfa döner; korkarım, eslafa hücumu:
Mâzîsi yıkık milletin âtîsi olur mu?

Ey yolcu, uyan! Yoksa çıkarsın ki sabaha:
Bir kupkuru çöl var; ne ışık var, ne de vâha!³¹²

3.1.16.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Âyet-i kerîmede iki kavram üzerinde durulmaktadır: *Azim ve tevekkül*. Âyetin çevirisinde bu iki kavramdan “azim”, “azmetmek, karar vermek” kelimeleriyle; “tevekkül” ise “dayanmak” olarak tercüme edilmiştir.

Şiirde özellikle tevekkül kavramı üzerinde durulup, toplumda bu kavrama dair yanlış algılama eleştiri konusu yapılmıştır. Öyle ki İslam milletin bu sefil ve acıklı duruma düşmesine, bu yanlış algılama sebep olarak gösterilmektedir. Müslümanların geçmişteki başarılarının, bu iki mefhumla sınırlı kalmaları sayesinde olduğu belirtilmektedir. Bu anlamda ümmetin hâlâ olgunlaşamadığına dikkat çekilerek, tevekkül kavramının gerçek mahiyeti aktarılmaya çalışılmıştır.

Şair, tevekkül ile azim kavramlarının birbirlerinden ayrı düşünülmemeyeceğine vurgu yaparak, bu iki kelimenin birlikte oldukları zaman bir anlam kazanacağına işaret

³¹² Ersoy, *Safahat*, s.423-425.

etmektedir. Tevekkülsüz azmin, azimsiz de tevekkülün topluma bir şey kazandırmayacağı dikkatlere sunulmuştur. Akif, Âl-i İmran sûresinin 159. âyetini tefsir ettiği bir makalesinde tevekkül ile azmi İslam'ın iki büyük rüknü olarak görmüştür.³¹³

Şiirde vurgu yapılan konulardan biri de tevekkül ile atalet arasındaki münasebettir. Müslümanların yanlış bir anlayışla, her şeyi Allah'a (c.c.) havale etmeleri ve bunun için gerekli olan çabayı sarf etmemeleri onların tembelleştiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Müslümanların tevekkül anlayışlarının, kendilerini atalete ve meskenete getirmeleri sebebiyle, gerçek manada bir tevekkül olmayacağı, dayandıkları varlığın da Allah (c.c.) değil olsa olsa kendi evhamları olabileceği ifade edilmektedir. Toplumda tevekkülün çığırından çıkarak nasıl bir anlam kaymasına uğradığını göstermesi bakımından, şu dizeler pek veciz bir mahiyet arz eder:

Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden,
Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,
Birer birer oku teknil edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür. Vazîfesidir...
Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk, çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...
Hudâ vekîl-i umûrun değil mi? Keyfine bak!
Onun hazîne-i in'âmı kendi veznendir!
Havâle et ne kadar masrafın olursa... Verir!
Silâhı kullanan Allah, hudûdu bekleyen O;
Levâzımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!
Çekip kumandası altında ordu ordu melek;
Senin hesâbına küffârı hâk-sâr edecek!
Başın sıkıldı mı, kâfi senin o nazlı sesin:
" Yetiş!" de kendisi gelsin, ya Hızr'ı göndersin!
Evinde hastalanan varsa, borcudur: Bakacak;
Şifâ hazînesi derhal oluk oluk akacak.

³¹³ Ersoy, *Tefsir-i Şerîf*, Sebîlü'r-Reşad, 8 Ağustos 1329, c.10, ad. 258, s.381.

Demek ki: Her şeyin Allah... Yanaşman, ırgadın O;
Çoluk çocuk O'na âid: Lalan, bacın, dadın O;
Vekîl-i harcın O; kâhyan, müdir-i veznen O;
Alış seninse de, mes'ûl olan verişten O;
Denizde cenk olacaktı... Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lâzım imiş... Askerin, kumandanın O;
Köyün yasağçısı; şehrin de baş muhassılı O;
Tabîb-i âile, eczâcî... Hepsi hâsılı O.

Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu!
Hudâ-yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;
Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete... Ha?³¹⁴

3.1.17. Rûm Sûresi 4-5. Âyetlerin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ. بِنَصْرِ اللَّهِ³¹⁵

MEÂLİ

“O gün mü’minler Allah’ın yardımıyla ferah bulacaklardır...”

HÜRRİYYET³¹⁶

Mâdâm ki gördün bu güzel günleri, artık
Ey millet-i merhûme! Hayatın ebedîdir.

³¹⁴ Ersoy, *Safahat*, s.229-230.

³¹⁵ Rûm, 30/4-5, (4. âyetin sonu, 5. âyetin başı)

³¹⁶ Bu şiir SM mecmuasında imzasız olarak yayımlanmıştır. Bu şiiri üç sebepten dolayı Akif’e ait olarak görmekteyiz. Birincisi Akif bu mecmuada tefsir yazılarını yazan baş muharrirdir. İkincisi Akif araştırmaları ile bilinen M.Ertuğrul Düzdağ, neşrettiği *Safahat*’a bu şiiri eklemiştir. Üçüncüsü ise Akif 2. Abdülhamit’in ilk dönemlerindeki politikalarını beğenmediğinden hürriyete olan özlemini ifade etmek için bu şiiri kaleme almıştır.(Ayrıntı için bkz., Hekimoğlu İsmail, a.g.e., s.364-376.)

İkbâlini te'yid edecek nasr-ı ilâhi;
Ümmid kavî, çünkü mevâid kavîdir.
Âfakta, enfüste âyân şevk ile, biz de
Kalkın edelim, hâlık-ı hürriyete secde.³¹⁷

3.1.17.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Bu şiir ikinci meşrutiyetin ilanının ikinci senesinde, meşrutiyete duyulan hoşnutluğu ifade etmek için yazılmıştır. Millî Şair, bu âyete dayanarak milletin istikbâlini ve ikmâlini parlak görmektedir. Allah (c.c.)'ın mü'minlere olan va'dini kuvvetli gördüğü için, mü'minleri ferah günlerin beklediğinden çok ümitli olduğunu belirtmektedir. Bu ümit ve hürriyete olan şevki sebebiyle insanları, hürriyetin yaratıcısı olarak gördüğü Allah (c.c.)'a secdeye çağırıyor.

3.1.18. A'raf Sûresi 155. Âyetin Serbest-Manzum Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَنْهَلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا³¹⁸

MEÂLİ

“İçimizdeki beyinsizlerin yüzünden bizi de helâk eder misin Allahım?...”

AZGINLAR

Ramazan geldi zamanında bu yıl hamd olsun

O biraz belki azaltır çekilen âlâmı.

Hastalık, zelzele, yangın, karışıklık, kıtlık,

Daha binlerce felaket eziyor İslam'ı.

“Halk çok azdı da ondan bu belâlar...” deniyor;

³¹⁷ Ersoy, *Hürriyet*, Sırat-ı Müstakîm, 8 Temmuz 1326, c.4, ad. 98, s.333.

³¹⁸ A'raf, 7/155, (âyetin bir bölümü).

Azmayan yok mu, bütün ehl-i sıyâm azgın mı?

Kimse, yâ Rab, süfehâ onları ihmâl etme;

Yoksa bir millet-i ma'sûmeyi pâ-mâl etme.³¹⁹

3.1.18.1. Şiirdeki Kur'ânî Kavramlar ve Serbest-Manzum Tefsirin Değerlendirilmesi:

Şiirde Osmanlının içinde bulunduğu sıkıntılı günler anlatılmaktadır. Osmanlının balkan savaşları ile uğraştığı bu dönemde millet büyük sıkıntılarla mücadele etmiştir. Bu sıkıntılara katlanan millet, şiirde *millet-i ma'sûme* olarak nitelendirilmekte ve içlerindeki bir avuç *sefih* yüzünden helâk olmayı hak etmedikleri izah edilmektedir.

Şayet *azgınlık* sebebiyle bir ceza verilecekse; azgın diye nitelendirdiği *beyinsizlere* verilmelidir. Bu kişilerin *sapmaları* sebebiyle bütün bir millet cezalandırılmamalıdır. Burada *azgın* ifadesi *İslam'dan sapma gösteren insanlar* için kullanılmıştır. Bunu Akif'in "bütün ehl-i sıyam azgın mı?" ifadelerinden çıkarmak mümkündür.

Milletin bu sıkıntılara düşmesinin sebebi olarak "halkın azmasını" gösterenlerin bulunduğunu belirten Akif, toplumda hâlâ iyi insanların mevcûd olduğunu belirtmesi şâyân-ı dikkattir. Toplumda bulunanların hepsinin azgın olmadıkları vurgulanarak, oruç ehlinin bulunması buna misal gösterilmektedir. Sefihlerin yüzünden birçok ma'sûm insanın helâk olacak olması Akif'i düşündürmekte, Allah'a (c.c.) bunların vukû bulmaması için yakarış ve duada bulunmaktadır.

3.2. TELMİHÎ ÂYETLERİN MANZUM YORUMLARI

Bu çalışmamız Safahat'ta bulunan şiirlerde, iktibas edilerek ya da telmihî olarak zikredilen âyetlerin yorumlarını içermektedir. Bu şiirler bir bütün olarak âyetlerin tefsirlerini içermiyor olsa bile, bazı bölümlerinde âyetlere işaret edildiği için kısmen tefsir mahiyetindedirler. Bu sebeple biz bu şiirleri "Telmihî Âyetlerin Manzum Yorumları" başlığı altında incelemeyi uygun gördük.

³¹⁹ Ersoy, *Azgınlık*, Sırât-ı Müstakîm, 18 Ağustos 1327, c.6, ad. 156, s.401.

Safahat'ın birinci kitabında beş tane, üçüncü kitabında iki tane, dördüncü kitabında dört tane, beşinci kitabında bir tane, altıncı kitabında iki tane; bir tane de safahat dışında kalan şiiri olmak üzere on beş tane âyetlerin iktibas edildiği şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerde âyetler, konunun akışı içersinde yeri geldikçe zikredilerek, konunun önemi daha da vurgulanmıştır.

Bu şiirlerdeki âyet yorumlarının bir önceki bölümde verdiğimiz, manzum olarak yapılan tefsirlerden temel farkı, bu şiirlerin tamamının âyetlerin tefsiri olmamasıdır. Bir önceki bölümde verdiğimiz şiirler ise tamamen âyetlerin tefsirlerine hasredilmiş şiirlerdir. Aşağıda sunacağımız şiirler ise, kısmen âyetlere değinmekte olup, şiirlerin temel amacı âyetleri tefsir etmek değildir. Şiirlerde âyetlerin tefsirinden ziyade, değişik konulara yer verilmiş, yeri geldikçe de âyetlerin izahları yapılarak şiir Kur'ânî bir havaya büründürülmüştür. Bir bakıma âyetler iktibas edilerek şiirde işlenen konu te'kid edilmektedir.

Şiirlerde genellikle sabır, azim, tevekkül, çalışma, atalet, hak, adalet gibi Kur'ânî kavramlar ile vatanın kurtuluşu, milletin sefaleti ve metafizik konular ele alınmaktadır. Akif, şiirlerinde bu kavramlar ile toplum arasında bir münasebet kurup, âyetleri de zikrederek şiirlerine Kur'ânî bir boyut kazandırmıştır. Âyetler bazen lafzen, bazen meâl olarak telmih edilmiş; bazen ayetin bir kısmı iktibas edilerek, bazen de âyetler dipnotta verilerek zikredilmişlerdir.

Bu çalışmamızda, şiirlerde telmih edilen âyetleri, Safahat'taki sıralarına göre analiz ederek, Akif'in yöntemine ilişkin değerlendirmelerde bulunacağız. Şiirlerin tamamı bizim direkt ilgi alanımıza girmediği için, şiirlerin âyetlerle ilgili olan bölümlerini varsa isimlerini de zikrederek vermekle yetineceğiz. Âyetlerin meâllerini verirken öncelikle Âkif'in kendi meâlini verdik, ilgili âyetin meâlini Akif vermemişse, Suat Yıldırım hocanın meâlini vermeyi uygun gördük. Şimdi bu şiirleri vermek istiyoruz:

3.2.1. Tin Sûresi 5. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MEÂLİ

“Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük.”

TEVHÎD YAHÛD FERYÂD

Yâ Rab, o ne dehşettir, İlâhî, o ne heybet!
Pervâzına yetmez gibi pehnâ yı avâlim,
Gâhî seni bulsam diye, âvâre hayâlim
Bir şevk ile lâhûta kadar yükseleyim der:
Lâkin nasıl olsun ki bu mi'râca muzaffer?
Nâsût muhâtinde henüz çalkalanırken,
Bir dest-i tecebbür dayanıp göğsüne birden;
Hüsranla iner öyle sefil, öyle muhakkar:
Hâlâ o sukûtun küreden tozları kalkar!
Yalnız o mu? Bin fikr-i semâvî bu zeminde,
Bîtâb-ı taharrî kalarak âh ü eninde!
Eşbâha mı kurbün olacaktır cevelângâh?
Ervâh bütün mündehiş-i "*sümme radednâh!*"
Sun'undaki esrâra teâlî bize memnû'
Olmaz mı, ridâ pûş dururken daha masnû'?
Hurşîd-i ezelden nasıl ister ki haberdâr
Olsun daha bir zerreyi derk etmeyen efkâr?³²¹

3.2.1.1 Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Tin sûresinin beşinci âyeti olan bu âyet şiirde insanın yaratılışına ilişkin olduğu için iktibas edilmiştir. Âyet hem mana itibariyle, hem de kâfiye bakımından şiire ustalıkla yerleştirilmiştir.

³²⁰ Tin, 95/5.

³²¹ Ersoy, *Safahat*, s.15-16.

Şiir, Allah (c.c.)’ın zatının insan aklı ile idrak edilemeyeceği üzerine bina edilmiştir. Binlerce fikrin Allah’ın varlığı hususunda bir arayışta olduğu ancak, yorgun ve bitkin olarak geri döndüğü belirtilmektedir. Çünkü onun varlığının keyfiyetini insan aklı tam manasıyla ihata edemez. Allah’ın sırları insanın erişebileceği bir mahiyet arz etmemektedir.

Âyet-i kerîmede insanın yaratılış özelliği olarak “aşağuların aşağısı” ifadesi kullanılmaktadır. Akif, insanın bu özelliğine, âyete dayanarak işaret etmekte ve bu fitratta olan insanın Allah (c.c.)’ın varlığının sırlarına erişmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir.

3.2.2. Necm Sûresi 39. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وَأَنْ لِّیْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى³²²

MEÂLİ

“İnsan, emek ve gayretinin neticesinden başka şey elde edemez.”

DURMAYALIM

Vak'a hiçbir şey değildir; haklısın, lâkin düşün.

Başka bir düstûr-i hikmet var mı, insâf et, bugün?

Varmak istersen -diyor Sa'dî- eğer bir maksada,

Tuttuğun yollar tükenmekten muarrâ olsa da;

Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!

Merd-i sâhib-azm için neymiş uzak, neymiş yakın?

Hangi müşkildir ki himmet olsun, âsân olmasın?

Hangi dehşettir ki insandan hirâsân olmasın?

İbret al erbâb-ı ikdâmın bakıp âsârına:

Dağ dayanmaz erlerin dağlar söken ısrârına.

Bir münevvim ses değil yer yer hurûşan velvele:

³²² Necm, 53/39.

Fevc fevc akmakta insanlar bütün müstakbele.
Nehr-i feyzâ feyz-i insâniyyetin âhengine
Uymadan, kâbil değildir düşmemek bir engine.
Menzîl-i maksûda varmazsın uyanmazsan eğer...
Var mı bak, yollarda hiç bîdâr olanlardan eser?
İşte âtîdir o ser-menzil denen ârâmgâh;
Kârbân akvâm; çöl mâzî; atâlet sedd-i râh.
Durma, mâzî bir mugaylanzâr-ı dehşetnâktir;
Git ki, âtî korkusuzdur, hem de kudsî hâktir!
Çok şedâid iktihâm etmek gerektir, doğrudur...
Vehleten âvâre bir seyyâhı yollar korkutur;
Korku, lâkin, azmi te'yîd eylemek îcâb eder:
Kurtulursun şedd-i rahl etmiş de gitmişsen eğer:
Çünkü düşmüşsün hâyatın -ezkazâ- feyfâsına,
Gitmen îcâb eyliyor tâ menzil-i aksâsına.
Düşmemek mâdem elinden gelmemiş evvel senin,
Ölmeden olsun mu ey miskin, bu çöller medfenin?
İntihâr etmek değilse yolda durmak, gitmemek,
Âsümandan refref indirsin demektir bir melek!
"Leyse li'l-insâni illâ mâ seâ" derken Hudâ;
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha?
Davran artık kârbânın arkasından durma, koş!
Mahv olursun bir dakîkan geçse hattâ böyle boş.
Menzil almışlar da yorgun, belki senden bîmecâl!
Belki yok, elbette öyle! Sen ne etmiştin hayâl³²³

3.2.2.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Şiirde de gördüğümüz gibi âyet şiirin içersinde anlamlı bir yere oturtulmuştur. Safahat Şairi, şiirde çalışma ve gayretin önemini arzederken, bu konuya anlam

³²³ Ersoy, *Safahat*, s.24-25.

kazandıran bir âyeti kullanarak şiirini daha etkili bir hale getirmiştir. Böylelikle şiir, âyetin tefsiri mahiyetini almıştır. Şiirin genel karakteri de bu keyfiyeti yansıtmaktadır.

Âyet-i kerîmeye baktığımızda burada çalışmanın önemine vurgu yapıldığını görmekteyiz. Şiirde de “sa’y” kavramının merkezî bir kavram olarak ele alındığını müşahede etmekteyiz. Millî Şair, şiirinde insanın ancak çalışması doğrultusunda bir hedefe varabileceğini ve bunun önündeki en büyük engelin de meskenet ve atalet olduğu belirtilmektedir. Miskinlik içersinde olup bir gayret göstermeyenlerin, kendi intiharlarını hazırladıklarına dikkat çekilerek, bu kişilerin yok olmalarının mukadder olduğu ifade edilmektedir.

3.2.3. Rahman Sûresi 29. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ³²⁴

MEÂLİ

“O, her an yeni tecellilerle iş başındadır.”

DURMAYALIM

Şöyle gözden geçse bir hilkat temâşâ-hânesi:

Çıkmıyor bir zerre faâliyyetin bîgânesi.

Asümânî, hâkdânî cümle mevcûdât için

Kurtuluş yok sa'y-i dâimden, terakkîden bugün.

Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!

Bunların hakkında bilmem bir bahânen var mı? Dur!

Mâsivâ birşey midir, boş durmuyor Hâlik bile:

Bak tecellî eyliyor bin şe'n-i gûnâgûn ile.

Ey, bütün dünya ve mâfihâ ayaktayken; yatan!

Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah'tan utan.³²⁵

³²⁴ Rahman, 55/29, (âyetin son kısmı).

³²⁵ Ersoy, *Safahat*, s.26.

3.2.3.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Yukarda manasıyla beraber verdiğimiz âyet-i kerîme, şiirin içersinde direkt olarak bulunmamakla beraber; “Boş durmuyor hâlik bile: Bak tecelli eyliyor bin şe'n-i gûnâgûn ile” mısraları bize bu âyeti hatırlatmaktadır. Şair burada âyetin kendisini zikretmemiş olsa bile, manası itibariyle âyete işârette bulunmuştur. Âyet, bu şekilde kullanılarak şiirde işlenen konu bir anlamda Kur'ân ile desteklenmiştir. Bu destek şiirdeki temayı te'kid eden bir mahiyet arz etmektedir.

Varlıkların en yücesi olan Allah (c.c.)'ın, hiçbir şeye ihtiyaç duymadığı halde, her an bir işle meşgul olması insanın üzerinde düşünmesi gereken bir durum olarak sunulmaktadır. Yaratıcının boş durmayıp her an bir iş yapıyor olması, meskenet içindeki insanların utanmaları gereken bir durum olarak arz edilmektedir. Yerlerin ve göklerin çalışmaktan geri durmadığı anlatılarak, insanın bunlardan sıkılması ve kendine ders çıkarması gerektiği belirtilmektedir.

3.2.4. Mülk Sûresi 2. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ³²⁶

MEÂLİ

“ölümü ve hayatı yaratan O'dur.”

MEZARLIK

Fakat bu beste-i lâhût nereden aksediyor,
Ki "*Ellezî halâka'l-mevte ve'l-hayâte...* " diyor?
Nedir samîm-i sükûnette böyle bir feryâd?
Neşîde Hâlik'ın, ammâ kim eyliyor inşâd?

³²⁶ Mülk, 67/2, (âyetin baş tarafı).

Zaman zaman ederek yükselen terâne hurûş,
Enîne başladı nâgâh kâinât-ı hamûş!
O serviler müteheyyic cemâ'at-i kübrâ
Kesildi... Her birisinden duyuldu aynı sadâ.
Mekâbir inledi, taşlar birer lisân oldu;
Kitâbeler de o taşlarla hem-zebân oldu.
Görünce zinde bütün mahşer-i heyûlâyı,
Mezâra rûh veren nefh-i pâk-i Mevlâ'yı,
Hayâle daldım; o fûshat-serâ yı dûrâ-dûr
Göründü dîde-i medhûşa bir cihân-ı nüşûr!
Kefen be-dûş-i bekâ bî-nihâye ecsâdım,
O, dehri hîçe sayan, kârbân-ı ecdâdım,
Akın akın geçerek pîşgâh-ı izzette,
-Muhît-i havf ü recâdan makâm-ı hayrette-
Kıyâm-ı aczini seyreyledim... Ne dehşetmiş
Sücûd-i hilkati görmek huzûr-i kudrette!

Bu herc ü merc-i kıyâmet-nümûna hâkim olan
Hatîb-i âlem-i ulvî nihâyet oldu iyan:
Gözüm, uzaktaki bir medfenin ayak ucuna
Çöküp ziyâret eden, bir çocukla bir kadına
İlişti. Sonra biraz yaklaşınca, iyiden iyi
Tezâhür eyledi: Baktım, çocuk "Tebâreke"yi
Kemâl-i vecd ile ezber tilâvet eylemede;
Yanında annesi gözyaşlarıyla dinlemede.
Zemîne ra'şе verirken neşâid-i melekût,
Ne manzaraydı İlâhî o makber-i mebhût?
Çocuk hayâta, o makber de mevte bir levha.
Tezâd-ı kudreti gör. Bak şu levh-i zirûha!³²⁷

³²⁷ Ersoy, *Safahat*, s.39-40.

3.2.4.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Bu şiir, iki zıt kavram olan “ölüm” ile “hayat” kavramlarını konu edinmektedir. Şiirin ismi de bu kelimeleri hatırlatan “mezarlık” olarak konulmuştur. Çünkü mezarlık, ölümü ve hayatı hatırlatan bir kelimedir. Şiirin başlığı da bu bakımdan âyetin içeriğiyle uygunluk arz etmektedir.

Şair, yukarıdaki âyeti şiire nakşederek, bu âyet doğrultusunda şiirini kaleme almaktadır. Âyetteki hakikat şiirin tamamında dile getirilerek, ölüm ve ilk yaratılış hakkında bazı değerlendirmeler yapılmaktadır. Allah (c.c.)’ın ölüye ruh verdiği tahayyül edilerek, Mevlâ’nın kudreti izhar edilmektedir. Safahat Şairi, Allah (c.c.)’ın huzurunda yaratılış secdesini hayal ederek, insanın bu kudretli varlığın önündeki acziyetini ifade etmektedir. Şiirde iktibas edilen âyetin ait olduğu sûre olan “Mülk” sûresini okuyan çocuk ile *hayat*; makber ile de *ölüm* tezat bir tablo olarak gözler önüne serilmektedir.

3.2.5. Zümer Sûresi 9. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ³²⁸

MEÂLİ

"Hiç, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"

HASBİHÂL

Diyorlar: "Ömrü insânın yetişmez kesb-i irfâna... "

Bu söz lâkin değildir her nazardan pek hakîmâne.

Muhakkaktır ya insanlar için bir gâye-i âmâl;

Edenler ömrünün sâ'âtini hakkıyla isti'mâl

Zaferyâb olmasın isterse varsın asl-ı maksûda

Düşer bin maksad idrâk eyleyip bir zıll-i memdûda.

Evet, her türlü manâsıyla irfan durdurur azmî...

³²⁸ Zümer, 39/9.

Fakat, insanlığın manâsı olsun öğrenilmez mi?
Cibillîdir taharrî-i hakikat hırsı âdemde,
Onun mahsûlüdür meşhûd olan âsâr âlemde.
Atâlet fitratın ahkâmına mâdem ki isyandır;
Çalışsın, durmasın her kim ki davâsında insandır.
Zuhûr etmekle her ma'lûma karşı bir alay meçhûl?
Neden olsun o malûmâtı idrâk eyleyen medhûl?
Evet, ma'lûm olanlar olmayan şeylerle bir nisbet
Edilmiş olsa, gâyet az çıkar evvelkiler elbet;
Fakat câhille âlim büsbütün nisbet kabûl etmez:
O bir kördür, bu lâkin doğru yoldan hiç udûl etmez.
Diyor Kur'ân: "*Bilenler, bilmeyenler bir değil... Heyhât*
Nasıl yeksân olur zulmetle nûr, ahyâ ile emvât!"³²⁹

3.2.5.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Bu şiir, ilmin gerekliliğini ve önemini belirten bir şiirdir. Kur'ân'ın ilimle alakalı en can alıcı âyetlerinden biri olan "Hiç, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" manasındaki âyet şiire iktibas edilerek, konunun önemine dikkat çekilmiştir. Böylelikle şiir, âyetin izahı ve açıklaması durumuna gelmiştir.

Şiirde *ilim*, insan için kazanılması ve meşgul olunması gereken bir unsur olarak belirtilmekte; insanların ilme karşı olan önyargılarından ve duyarsızlıklarından bahsedilmektedir. Şair, câhil ile âlimin hiçbir sûrette denk olamayacaklarını izah ederek, bilenle bilmeyeni, karanlık ile nura; ölüm ile hayata benzetmektedir. Bu benzetme ile de câhil ile âlimin ne kadar zıt kutuplarda olduğuna işaret edilmiştir.

3.2.6. Necm Sûresi 39. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

³²⁹ Ersoy, *Safahat*, s.128-129.

وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى³³⁰

MEÂLÎ

“İnsan, emek ve gayretinin neticesinden başka şey elde edemez.”

Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mu'tâdı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.
Cihan kanûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkadı!
Ne yaptın? "*Leyselî'l-insâni illâ mâ-se'â*" vardı!³³¹..

3.2.6.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Yukarıdaki âyet-i celîle “sa’y” konulu şiirde iktibas edilmiştir. Akif, burada âyet ile şiirin temasını te'kid ederek; şiiri de bu doğrultuda izah etmiştir. Âyeti son söz olarak kullanmış ve bu mısra ile şiire son vermiştir.

Kâinatın mu'tâd olan bir kanununun olduğu belirtilen şiirde, insanın feryadının boş olduğu anlatılmaktadır. “Sa’y” kavramı *fitratın ahkâmı* olarak görülmekte ve evreninde bu kanun ile işlediği vurgulanmaktadır. İnsana *ne yaptığı* sorularak, kendisine âyet-i celîle hatırlatılmaktadır.

3.2.7. Fâtır Sûresi 28. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّمَا يَخْتَشَى اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءَ³³²

³³⁰ Necm, 53/39.

³³¹ Ersoy, *Safahat*, s.177.

³³² Fâtır, 35/28.

MEÂLİ

“Allah’ın kullarından ancak âlim olanları Allah’tan korkar”

Ey millet uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslam’ı da "batsın!" diye tutmuş, yediyorsun!
Allah’tan utan! Bâri bırak dini elinden...
Gir leş gibi topraklara kendin, gireceksen!
Lâkin, ne demek bizleri Allah ile iskât?
*Allah’tan utanmak da olur ilim ile... Heyhât*³³³

3.2.7.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Yukarıda verdiğimiz âyet, şiirde anlam itibariyle iktibas edilerek, âyetin kendisi dipnot olarak verilmiştir. Şiir ilim ile cehalet konusunu ele almakta; utanma duygusunun ilmin bir gereği olduğu ifade edilmektedir. Âyet mana olarak şiirin sonuna konularak, şiir âyet ile noktalanmıştır.

Millî Şair, bu şiirde milleti uyanmaya davet ediyor. Milletin cehalet içerisinde olduğu belirtilip, cehline kurban gideceği ifade ediliyor. Birilerinin de bu çöküşe İslam’ı gerekçe göstermeleri şiirde kınanmaktadır. Kurtuluşun Allah (c.c.)’ı bırakmakla olacağını söyleyenlerin, bu sözlerinden dolayı utanmaları gerektiği; bunun da ancak Allah (c.c.) korkusuyla olabileceği belirtilmektedir.

3.2.8. Necm Sûresi 9. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ³³⁴

³³³ Ersoy, *Safahat*, s.190.

³³⁴ Necm, 53/9.

MEÂLİ

“Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı.”

Bu cûş-i cür'eti etmekte ansızın mebhût,
Şu ses ki, mevc-i bülendiyle çalkanır melekût:
"Unutma kendini, hem bilmiş ol ki ey insan,
Müebbeden kalacak hilkatın esâsı nihan.
Semâyı alması kâbil mi bir avuç hâkin?
O sâhalar ki yetişmez ziyâ-yı idrâkin,
Tasavvur et: Ceberûtum için bidâyettir!
Mükevvenât ki fikrince bî-nihâyettir,
Kemîne zerresidir âsümân-ı hilkatimin.
Gelip kenârına ummân-ı sermediyyetimin,
Rükû eder ebediyyen, kıyâm eden idrâk;
Zekâ sücûda varır, vehm olur karîn-i helâk.
Senin o sâhada yoktur işin! O sâha, benim,
Bütün halâika mesdûd *Kâbe Kavsey'n'im!*³³⁵

3.2.8.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Yaratılışın sırrının insan tarafından ihata edilemeyeceğinin vurgulandığı şiirde, âyet-i kerîme bu anlamı te'kid için kullanılmıştır. Âyet, Hz. Peygamberin, Allah (c.c) ile buluşmasını ifade etmektedir. Bu buluşmada Allah ile Resûlü arasında iki yay kadar mesafe kalmıştır. Şair bu vak'aya işaret ederek, insanın yaratılış sırrına erişmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Efendimizin de bu noktaya kadar gidebilmiş olması insanın sınırının buraya kadar olduğunu göstermektedir.

Şiirde, bir avuç toprak olarak tanımlanan insanın, semaları ve evreni ihata edebilmesinin imkânsız olduğu anlatılmaktadır. İnsanın sonsuz olarak gördüğü bu kâinatın, Allah (c.c)'ın yarattığı âlemlerin zerresi mesabesinde olduğu

³³⁵ Ersoy, *Safahat*, s.220-221.

belirtilmektedir. İnsan aklının Allah (c.c.)'in bitmez tükenmez deryasının kenarına kadar gittiğinde, kıyam halinde duran idrâkın ve zekânın, rukû ve secde edecekleri anlatılmaktadır. Çünkü insan aklı belli bir sınırdan sonra acziyetinin farkına varacaktır. İşte bu sınır şiirde “kâbe kavseyn” olarak ifade edilmektedir.

3.2.9. Âl-i İmran Sûresi 159. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ³³⁶

MEÂLİ

“Onları affet, onlar için mağfiret dile; iş hakkında onlara danış; bir kere de karar verdin mi Allah’a (tevekkül et) dayan...”

Tevekkül olmaya görsün yürekte azme refik;
Durur mu şevkine pervâne olmadan tevfik?
Cenâb-ı Hak ne diyor bak, Resûl-i Ekrem'ine:
*"Bütün serâiri kalbin ihâta etse, yine,
Danış sahâbene dünyâya âid işler için;
Rahîm ol onlara... Sen, çünkü, rûh-i rahmetsin.
Hatâ ederseler aldırma, afv et, ihsân et;
Sonunda hepsi için iltimâs-ı gufrân et.
Verip kararı da azm eyledin mi... Durmayarak,
Cenâb-ı Hakk'a tevekkül edip yol almaya bak."*

Demek ki: Azme sarılmak gerek mebâdîde;
Yanında bir de tevekkül o azmi teyîde.
Hülâsa, azm ile me'mûr olursa Peygamber;

³³⁶ Âl-i İmran, 3/159, (âyetin bir kısmı).

Senin hesâbına artık, düşün de bul, ne düşer!
Şerîatin ikidir en muazzam erkânı;
Kimin ki öyle müzebzeb değildir îmânı;
Ayırmaz onları, bir addedip tevessül eder...
Açıkça söyleyelim: Azm eder, tevekkül eder.
Ne din kalır, ne de dünya bu anlaşılmazsa...
Hem anlayın bunu artık, hem anlatın nâsa.³³⁷

3.2.9.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Şiir “tevekkül” kavramının öneminden ve Müslümanların bu kavrama verdikleri yanlış anlamdan bahsetmektedir. Şiirin akışı içerisinde “azim” ve “tevekkül” kavramları arasındaki münasebet ortaya konulmakta ve yukarıdaki âyet-i celîle devreye sokulmaktadır. Azmin ve tevekkülün nasıl olması gerektiğini anlatan bu âyetler, şiire mana itibariyle dahil edilerek âyet dipnot olarak verilmiştir.

Safahat Şairi, azim ve tevekkülü, Müslümanların sarılmaları gereken iki unsur olduğunu belirterek, bir peygamberin dahi tevekkül ile me'mûr olduğunu söylemektedir. Tevekkül ve azim, İslam'ın en temel iki rüknü olarak ifade edilmektedir. Azim ile tevekkül gereğince anlaşılıp, îmanın bir şartı olarak görülmezse, dinin de dünyanın da elden gideceği belirtilmektedir.

3.2.10. Haşr Sûresi 19. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ³³⁸

MEÂLİ

“Kendi aralarında çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları toplu sanırsın, oysa onların kalpleri ayrı ayrıdır...”

³³⁷ Ersoy, *Safahat*, s.233-234.

³³⁸ Haşr, 59/14, (âyetin bir kısmı).

Bu herc ü merc-i ubûdiyyetin tevâlîsi;
Sukûtu cebhelerin, sonradan teâlîsi,
Namazda hem beni gözyaşlarıyla ağlattı;
Hem öyle ağlanacak bir hakîkat anlattı,
Ki dinlemezsensiz elbette mahvolur millet:
Sizin felâketiniz: Târümâr olan "vahdet".
Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;
Eğer o his gibi tek bir de gâyeniz varsa;
Düşer düşer yine kalkarsınız, emîn olunuz...
Demek ki birliği temin edince kurtuluruz.
O halde vahdete hâil ne varsa çiğneyiniz...
Bu ayrılık da neden? Bir değil mi her şeyiniz?
Ne fırka herzesi lâzım, ne derd-i kavmiyyet;
Bizim diyânete sığmaz sekiz, dokuz millet!
Bütün bu tefrikalar, etsenizdi istiknâh,
Görürdünüz nereden geldi... Yâ ibâdallâh!
Huzur-i Hak'ta nasıl toplu durdunuzdu demin?
Günahdır, etmeyin artık ayıptır, eylemeyin!
Şu ihtirâsa uyup az mı verdiniz kurban?
Şikâk için mi eder, sâde, kalbiniz daraban?
Neden uhuvvetiniz böyle münhasır namaza?
Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza?
Ne Müslümanlığıdır, anlamam ki, yaptığınızı?
Çıkar yol olmayacak korkarım, bu saptığınızı!
Görünce fesli, atılmak tasarlayıp bıçağı;
Görünce şapkalı, sinmek değiştirip sokağı;
Gönüller ayrı oluş, sîneler bir olsa bile...
Nifâk alâmeti bunlar, kuzum, tamâmiyle:
Nifâka buğz ediniz hâlisen li-vechillâh;
Halâs eder sizi ihlâsınızla belki İlâh.
Münâfiğin sonu gelmez, söner sefil ocağı...
Bugün tüterse henüz gelmemiş, demek ki, çağı!

Nedir ki, verdiği yangınla memleket de biter,
Saçak tutuşmadan evvel basılmamışsa eğer.³³⁹

3.2.10.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Yukarıda meâli verilen âyetin sebab-i nuzûlüne bakıldığında, bu âyetin münâfiklar ile Yahûdîler hakkında nâzil olduğu görülecektir.³⁴⁰ Hz. Peygamber ve Ashâb-ı Kirâm'ın, Medineli Yahûdîler'den Benî Nâdir ile savaş yapmaları kaçınılmaz olunca, münâfikların da Yahûdîler'den yana tavır alarak Müslümanlara saldıracakları haber alınmıştı. Allah (c.c.) Müslümanların gönlüne ferah vermek için bu âyeti indirmiş, münâfikların toplu görünmelerinin sadece bir görüntü olduğu beyan edilmiştir.³⁴¹

Safahat Şairi, münâfiklar hakkında nâzil olan bu âyeti, aynı durumda oldukları için kendi dönemindeki Müslümanlar hakkında kullanmıştır. Akif'e göre Müslümanlar da, tıpkı münâfiklar gibi toplu görüldükleri halde, dağınık bir vaziyettedirler. Âyette geçen “بئس” kelimesi “çekişme” olarak; “ثَنَّى” kelimesi de “ayrı ayrı” olarak tercüme edilmiştir. Bu kelimelerin kapsadığı mana itibariyle, âyetin aynı durumda olan bütün topluluklara hitab ettiği düşünülmüştür.

Şiirde âyet ile paralel olarak vurgu yapılan kavramlar “nifak” ile “vahdet” kavramlarıdır. Müslümanların nifak alametlerini taşıdıkları ve dağınık bir görüntü arz ettikleri belirtilmiştir. Kendi toplumlarındaki Müslümanların birbirleriyle kanlı bıçaklı oldukları tespiti arz edilip, bu bölünmüşlüğü çaresinin vahdet olduğu ifade edilmiştir.

3.2.11. Enfâl Sûresi 25. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

³³⁹ Ersoy, *Safahat*, s.247-248.

³⁴⁰ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, Riyad 2003, XXII,537-538.

³⁴¹ Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, Ter., Ahmed Asrar, Bengisu Yay., İstanbul 1997, VI,401-402.

وَأَنفُوا فِتْنَةً لِّأَنصِيْبِنَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَآصَّةً³⁴²

MEÂL

“O fitneden sakının ki, aranızdan yalnız haksızlık edenlere erişmekle kalmaz...”

Yanında yaş da yanar, çâresîz, yanan kurunun...

Diyor Kitâb-ı İlâhî: "O fitneden korunun,

Ki sâde sizdeki erbâb-ı zulmü istîlâ

Eder de, suçsuz olan kurtulur değil aslâ!.."

Hesâb edin ne kadar bîgünâhın aktı kanı...

Beş on vatansız için nâra yakmayın vatanı!

Hudâ rızâsı için kaldırın nifâkı... Günah!

Alev saçaklara sarsın mı, yâ ibâdallâh!

Sararsa hangimizin hânümânı kurtulacak?

O bir tutuşmaya görsün, ne od kalır, ne ocak!

Neden beş altı vatansız beş altı kundakçı,

Yığın yığın buluyor arkasında yordakçı?

Niçin hakîr oluyor, sonra, durmayıp öteden,

" Koşun! diyen, bu cehennem henüz kıvılcım iken. "

Ne intibâha çalışmak, ne i'tilâya emek;

Cihan yıkılsa bizim halk uyanmadan gidecek!

Onun kıyâmı için Sûr'u beklemek lâzım!

Bu duygusuzluğa bir çâre yok mu, Allâh'ım?³⁴³

3.2.11.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Yukarıda zikrettiğimiz âyet-i kerîme, şiirde meâlen iktibas edilmiştir. Şiir, Müslümanların birliğinden ve beraberliğinden söz ettikten sonra sözü “tefrikaya” getirmiştir. Milletin tefrikaya düşmelerinin açık alameti olarak da “nifak” gösterilmektedir.

³⁴² Enfâl, 8/25, (âyetin bir kısmı).

³⁴³ Ersoy, *Safahat*, s.248-249.

Akif, *yaşın yanında kurunun da yanacağı*ni ifade ederek, milletin tümünü kuşatan bu fitneden sakınılması gerektiğini beyan etmektedir. Şair, bu atasözünü de zikrederek âyetin manasını pekiştirmiştir. Nifak denen hastalık, bir ateşe benzetilerek, bu ateşin bir kıvılcımı ile bütün vatanın yangın altında kalacağı belirtilmektedir.

Âyette geçen “fitne” kavramı daha sonra cehenneme benzetilerek, bu cehennemin toplumu sarmasını engellemek isteyenlerin de hor görüldüğü ifade edilmektedir. Halkın bu fitneden bîhaber olduğu ve derin bir uykuda olduğu belirtilerek, Allah (c.c.)’tan yardım istenmektedir.

3.2.12. Saff Sûresi 4. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَّرْصُومٌ³⁴⁴

MEÂLİ

“Onlar taşları birbirine kenetlenmiş bir bina gibidirler”

O îmandan velev pek az nasîb olsaydı millette,
Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!
O îman ittihâd isterdi bizden, vahdet isterdi...
Nasıl "*bünyân-ı mersûs*" olmamız lâzımsa gösterdi.
Peki! Bizler ne yaptık? Kol kol olduk târumâr olduk...
Nihâyet bir denî sadmeyle düştük, hâk-sâr olduk!
O îman kuvvet ihzârıyla emretmişti... Lâkin, biz
"Tevekkelnâ" deyip yattık da kaldık böyle en âciz!³⁴⁵

³⁴⁴ Saff, 61/4, (âyetin son kısmı).

³⁴⁵ Ersoy, *Safahat*, s.275-276.

3.2.12.1. Telmihi Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Zikrettiğimiz bu âyet, Âl-i İmrân sûresinin 173. âyetinin izah edildiği şiirde, mana itibarıyla zikredilmektedir. Bu bakımdan âyet-i kerîme şiirin ana konusunu teşkil eden âyetin tefsiri mahiyetindedir. Âyetin şiirde tamamı zikredilmeyip, “bünyân-ı mersûs” ifadeleriyle telmihi olarak zikredilmektedir.

Hakikî Müslümanlığın ele alındığı şiir, Müslümanların vahdetinden bahsetmektedir. Müslümanlar ise tarumar olmuş bir vaziyette olduklarından, Kur’ân ile ters düşmektedirler. Millî Şair, Kur’ân’ın insanlara “bünyân-ı mersûs” diyerek, onları vahdete çağırıldığını ifade etmektedir.

3.2.13. “لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ” İbaresinin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ³⁴⁶

MEÂLİ

“Onlara korku yoktur”

Hoca, mâdem ki bu din: Dîn-i beşer, dîn-i hayât,
Beşerin hakka refik olmak için vicdânı,
Beşeriyetle berâber yürümektir şânı.
Yürümez dersin eğer, rûhu gider İslam'ın;
O yürür, sen yürümezsen, ne olur encâmın?
Ofu'nun ilmi de olsaydı o îmâna göre,
Şimdi baştanbaşa tevhîd ile dolmuştu küre.
O nasıl kalb, o nasıl azm, o nasıl itmînân?..
İşte tevfik-ı İlâhîye yürekten inanan;

³⁴⁶ Bu ifade için bkz., Bakara, 2/38,62,262,274,277; Mâide, 5/69; En'am, 6/48; A'raf, 7/35,49; Yunus, 10/62; Zuhuruf, 43/68; Ahkaf, 46/13.

İşte "lâ havfe aleyhim" diye Kur'ân-ı Hakîm,
Bu veli zümreyi etmektedir ancak tekrîm.³⁴⁷

3.2.13.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Şiirde zikredilen âyet, "lâ havfe" şeklinde Ya'kub kıraatine göre yazılmıştır. Şair, bu âyetin ya'kub kıraatine göre okunmasının daha doğru olacağı kanaatini taşımaktadır.³⁴⁸ Bu ibare Kur'ân'da on iki yerde geçmektedir. Şiirde bu âyet zikredilerek, Allah (c.c.)'ın tevfikine inananların korku görmeyecekleri vurgulanmaktadır.

Şiirin tamamına bakıldığında Müslümanların, Kur'ân'a bakışları eleştirilmiş, eğitim sistemi hakkında da analizler yapılmıştır. Müslümanların beşeriyete uygarlık yarışında ayak uydurmasının bir zorunluluk olduğu, bunun için de ilme sarılmanın zaruret olduğu vurgulanmıştır. Bu noktada âyet devreye sokularak Allah (c.c.) yolunda yürüyenlere korku olmayacağı belirtilmiştir.

3.2.14. Asr Sûresinin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ . إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ . إنا الذين آمنوا

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّاصَوْا بِالصَّبْرِ³⁴⁹

MEÂLİ

“İkindiye kasem ederim ki insan muhakkak ziyandadır. Ancak îmanı olan kimselerle a'mâl-i salihada bulunanlar; bir de birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda değildir.”

³⁴⁷ Ersoy, *Safahat*, s.379.

³⁴⁸ Bkz., Ersoy, *Safahat*, s.379' daki dipnot.

³⁴⁹ Asr, 103/1-3.

Hâlik'in nâ-mütenâhî adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!
Hani, Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım, derlerken,
Mutlakâ "*Sûre-i ve'l Asr*"ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh;
Başta îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,
Sonra hak sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.
Müslüman hakka zahîr olmaya her an mecbûr,
Sarsılır varlığı, göstermeye başlarsa fütûr,

Hele zulmün galeyânında bu mecbûriyyet,
Daha şiddetli olur başkalarından elbet.
Çünkü hak öyle zamanlarda kalır tehlikede,
Çâresizdir onu kurtarmaya bakmak sâde.
Bir adam dursa da bir zâlim imâmın yüzüne,
Adli emretse, bu zâlim de onun hak sözüne,
İnkıyâd eyleyecek yerde tutup kıysa ona,
O mücâhid yazılır ta şühedânın başına.
Hamza'da sonra gelen şanlı şehîd ancak odur.
Hak için can verenin pâyesi elbet bu olur.
Hakkı bir zâlime ihtâr, o ne şâhâne cihâd!
"En büyüktür" dedi Peygamber-i pâkîze-nihâd.
Hak zelîl oldu mu millet de, hükûmet de zelîl.
"Hangi ümmette ki müşkildir edilmek tahsîl,
Âcizin hakkı kavîlerden... O, kuvvetlenemez... "
- Ne güzel söz bu! Şümûlüyle beraber mücez.
- Ömer'in hutbesi aklında mı bilmem?
- Bilmem...
- "Eyyühe'n-nâs, ederim taptığım Allâh'a kasem,
Yoktur aslâ şu cemâ'atte ki hiçbir âciz,
Benim indimde sizin olmaya en kâdiriniz,

Bir kavînzde olan hakkını kurtarmam için.
Bir kavî kimse de yoktur ki bu ümmette, bilin!
En zaîf olmaya nezdimde, tutup kendinden,
Âcizin hakkını ısrâr ile isterken ben...³⁵⁰

3.2.14.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Şiirde *Asr sûresi* ismen zikredilip, bu sûrede bulunan kavramlar izah edilmeye çalışılmıştır. Ashâb-ı kirâmın bu sûreyi yoğun bir şekilde okumalarının sebebi; mutluluğun sırrının bu sûrede saklı olmasıyla açıklanmıştır. Sûrede geçen *îman*, *salâh*, *hak* ve sabır kavramları üzerinde durularak insanın kurtuluşunun bu mefhumlara sarılmasıyla mümkün olacağı belirtilmektedir.

Şiirde en çok işlenen kavram “hak” kavramıdır. Hak kavramı şiirde ilk olarak “adaletin gereği olan her türlü hak” anlamında kullanılmıştır. Zulmün en yaygın olduğu dönemlerde, bu kavrama her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulacağı belirtilmiş, adaleti ikame etmek için de çalışmanın zorunluluğu ifade edilmiştir. *Hak* kavramı bu bağlamda zulmün karşıtı olan bir mefhum olarak telakkî edilmiştir. *Adalet* ise “hakkın” tesis edilebilmesi için zorunlu bir şart olarak ortaya çıkmaktadır.

Hak kelimesinin izahı yapılırken, adaleti tesis etmek uğruna öldürülenlerin, şehit mesâbesinde oldukları bildirilmektedir. Hatta bu kişi, Hz. Hazma (r.a.)’dan sonra gelen *şanlı şehit* olarak nitelendirilmektedir. Çünkü hak için ölmenin payesi olsa olsa şehitliktir.

Hakkı, zâlim bir sultana ihtar etmek, büyük bir cihad olarak ifade edilmektedir. Cihadın bu şeklini Hz. Peygamber’e ait bir hadîs³⁵¹ ile te’yid eden Akif, Hz. Ömer (r.a.)’e ait olan bir hutbe ile de zamanının hükümetine göndermelerde bulunmuştur.

³⁵⁰ Ersoy, *Safahat*, s.379-380.

³⁵¹ Tirmizi, Fiten 13; Ebû Davud, Melahim 17.

3.2.15. İsrâ Sûresi 88. Âyetin Manzum Yorumu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ لئن اجتمعت الإنسُ وَالجِنُّ عَلَى أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ

لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا³⁵²

MEÂLİ

De ki: “Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur’ân’ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler.”

KUR’ÂN’A HİTÂB

Yâ Rab bu nasıl kitab-ı âli?

İdrake sığmıyor meâli.

Ulviyetin eyleyenler inkâr,

Bir mislini eylesinler izhâr.

Elhak o kitab-ı bî-nazîre,

Meydana getirmeden nazîre,

Âciz bu cihâniyân âciz,

Kim muktedir, ins ü cân âciz?

Mâdâm ki iktidar yoktur,

Tanzîre de ictisâr yoktur.

Ahmed ki nebiyy-i bî-gümandır,

Kur’ân ile feyz yâb-ı şandır.

Fe’tû... diyerek Resûl-i Ekrem,

Eylerdi müannidîni mülzem.

Fe’tû denilince ehl-i inkâr,

Kabil mi ki eylesinler isrâr,

³⁵² İsrâ, 17/88.

Da'vâya mahal kalır mı artık?

Gavgâ ve cedel kalır mı artık?³⁵³

3.2.15.1. Telmihî Âyet ve Manzum Yorumun Değerlendirilmesi:

Kur'ân'ın dört yerinde yukarıda zikredilen âyete benzer âyetler bulunmaktadır.³⁵⁴ Şair'in, "fe'tû..." diyerek hangi âyeti kastettiğini tam olarak bilme imkanımız bulunmamaktadır. Ancak Kur'ân'ın mu'ciz bir kitap oluşundan, insanlar ile cinlerin bir benzerini meydana getiremeyeceklerinden bahseden, İsrâ sûresi 88. âyeti, anlam olarak bu şiirle örtüşmektedir. Bu sebeplerden dolayı İsrâ sûresi 88. âyetini şiire başlık yapmayı uygun bulduk.

Şiirde "Fe'tû..." ifadesinin Hz. Peygamber'e atfedilmesi, bu sözün Hz. Peygamber'e ait bir söz olduğundan değil; Efendimiz'in âyetlerde geçen bu ifade ile müşriklere meydan okumasından dolayıdır. Hz. Peygamber, Mekke'li müşriklerin soruları karşısında Kur'ân ile techiz ve te'kid edilmiş, çoğu kez onların sorularına âyetler ile cevap vermiştir.

Bu âyetin burada telmihî olarak zikredilmesi, Kur'ân'ın i'câzını belirtmeye yöneliktir. İnsan ve cin neslinin Kur'ân'a nazîre olarak bir kitap ortaya koymalarının mümkün olmadığı belirtilerek, Kur'ân'ın mucizevî bir kitap oluşu vurgulanmaktadır. Akif, Kur'ân'ın Allah (c.c.) tarafından gönderilmiş ulvî bir kitap oluşunu, manasının idrake sığmayacak kadar geniş olmasına ve insan ile cin neslinin bir araya gelse bile benzeri bir kitabı meydana getiremeyeceklerine bağlamaktadır.

³⁵³ Ersoy, *Safahat*, s.487.

³⁵⁴ Benzer âyetler için bkz., Bakara, 2/23; Yunus, 10/30; Hud, 11/13; Kasas, 28/49.

SONUÇ

Safahat Şairi Mehmet Akif Ersoy (1873-1936), Türk edebiyatına yapmış olduğu katkılarının yanında, zamanının büyük bir bölümünü Kur'ân'a ayırmış ve bu doğrultuda bir çok eser telif etmiştir. Eserlerinin tamamını dikkate aldığımızda Akif'i, Kur'ân'ı hayatının merkezine koymuş bir şahsiyet olarak görebiliriz. Esasen onun edebiyat alanında ortaya koymuş olduğu eserleri de Kur'ân ekseninde değerlendirmek yerinde olacaktır. Gerek şiirlerine, gerek makalelerine, gerekse yapmış olduğu tercümelere bakıldığında, bu eserlerin Kur'ân ile ne kadar iç içe bir görüntü arz ettiklerini müşahade etmek mümkündür.

İstiklal Şairi, Kur'ân'ın toplumu harekete geçiren dinamik yapısını fark etmiş ve bu doğrultuda toplumu aydınlatmaya çalışmıştır. Milletini, Kur'ân'ı âtil bir vaziyette bıraktığının farkında olduğundan, milletin kalkınmasını ve içinde bulunduğu zelim durumdan kurtulmasını yeniden Kur'ân'a dönmeye bağlamıştır. Bu bağlamda toplumun, hatta insanlığın kurtuluşunu Kur'ân'a uymada görmüştür.

Asırlar boyunca Kur'ân'a hizmet eden âlimler bulunduğu gibi, Akif de kendi döneminde bu hizmetin devamına bir katkı sağlamak maksadıyla, Kur'ân ile alakalı çeşitli çalışmalar yapmıştır. Kur'ân'a yönelik bu çalışmaların birinci ayağını yapmış olduğu âyet ve sûre tefsirleri ile Kur'ân'dan ilham alarak yazdığı şiirleri oluşturmaktadır.

Safahat Şairi, gerek tefsir makalelerinde, gerekse Kur'ân'dan ilham alarak yazdığı şiirlerinde, toplumu aydınlatmaya ve toplumdaki aksaklıkları belirtmeye mâtufl yazılar kaleme almıştır. Milletini içinde bulunduğu problemleri, bir sosyal bilimci edasıyla tahlil ederek, bu sorunlara Kur'ânî çözümler aramıştır. Yazı ve şiirlerinde birlik ve beraberlik, kardeşlik, sabır, adalet, çalışma, azim, atalet, fesat, ilim, tevekkül vb. mefhumları işleyerek, toplumu bu konularda aydınlatmayı gaye edinmiştir.

Tefsir makalelerinin ve şiirlerin yazılış amacı, pratik neticeler üzerine kurulmuştur. Toplumun Kur'ân ile arasındaki mesafenin giderek artması, Kur'ân'ı anlamının ehemmiyetsiz ve faydasız görülmesi, Kur'ân'ın "bilinecek bir tarafı kalmamış" gibi algılanması ve eğitim sisteminin tefsir ilmine yeterince önem vermemesi, Akif'in Kur'ân tefsiriyle meşgul olmasına sebep olmuştur.

Millî Şair, bu tefsir makalelerini ve Kur'ân'dan ilham alarak yazdığı şiirlerini, klasik tefsirlerden farklı olarak, serbest ve kısa bir şekilde kaleme almıştır. Şair'in bundan maksadı tefsir yazmaktan ziyade, toplumu Kur'ân'dan haberdar etmektir. Kısa ve öz bir şekilde yazılan bu tefsirlerin merkezinde toplum vardır. Toplumun İslam'dan uzaklaşması, ahlakî çöküntünün mevcudiyeti, Kur'ân'a yeterince önem ve özenin gösterilmemesi vb. sebeplerden dolayı Akif, tefsir yazmaya karar vermiştir.

Biz Şair'in tefsir makalelerini ve Kur'ân'dan ilham alarak yazdığı şiirlerini “İctimâî Tefsir Metodu” çerçevesinde değerlendirmeyi uygun bulduk. Bu tespitimizi şu sebeplere dayandırmaktayız:

- 1- İctimâî metodda olduğu gibi, Akif'in tefsir yazıları ve şiirlerinde ana konu, sosyal konulardır.
- 2- Şair, tefsir makalelerinde olsun, âyet tefsirlerini yaptığı şiirlerinde olsun “Kur'ân'ın hidayet yönünü” ön planda tutmuştur.
- 3- Tefsir yazıları ve şiirler sade bir dille yazılıp fazla ayrıntıya girilmemiştir. Gerekli görülen yerlerde ayrıntıya inilmiştir.
- 4- Âyetlerin bazı belagat ve i'câz yönlerine işaret edilmesi dışında, uzun uzun i'rab tahlillerine yer verilmemiştir.
- 5- İctimâî konulara ağırlık verildiği için tefsir dinamik bir durum arz etmektedir.
- 6- Âyet tefsirleri pratik neticeler üzerine tesis edilmiştir.

Tefsir yazılarının en bariz özelliği, sade ve kısa olmasıdır. Tefsir yazılarında fazla detaya inilmeden, ortalama insanın anlayabileceği sadelikte yazılar kaleme alınmıştır. Gaye, klasik tefsirlerde olduğu gibi, lafzî tahliller değildir. Çünkü bu gibi ayrıntılar, zaten mevcut tefsir kitaplarında bulunmaktadır. Ayrıntı ve teferruata girilmemesinin sebebi, Kur'ân'ın mesajının insanlara en kısa yoldan ulaştırılması temennisidir. Bu maksada uygun olarak, âyet tefsirleri anlaşılır ve özet bir tarzda kaleme alınmıştır.

Klasik tefsirlerde görülen kelam, fıkıh, akaid gibi ilimlere ait bahislere çok nadiren yer verilmiştir. Tefsir yazıları genellikle âyetler ve hadîsler kullanılarak kaleme alınmıştır. Tefsir yazılarındaki hâkim unsur, Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri yöntemidir.

Bunun dışında esbâb-ı nüzûl rivayetleri de sık sık kullanılmıştır. Âyetlerin Mekki ya da Medeni olduklarının belirtilmesine özen gösterilmiştir. Akif, bazı âyetlerin tefsirlerinde tamamen kendi görüşlerine ağırlık vermiştir. Yeri geldikçe Zemahşerî ve Abduh gibi müfessirlerden alıntılar yapılmıştır.

Kıssalara ve kıraatlara fazla yer ayrılmamıştır. Âyetlerin tefsirleriyle alakalı Hz. Peygamber döneminde cereyan eden bazı olaylar ele alınmıştır. Lügat bakımından bazı kavram tahlilleri yapılarak, âyetlerin izah edilmesi cihetine gidilmiştir. Ancak bu kavram tahlilleri, derinlemesine tahliller olmayıp, âyetin anlamını açıklamaya yardım edecek mahiyettedirler. Nahiv ilmine ait açıklamalara da yer verilen yazılarda, bazen de belâgatla alakalı unsurları görmek mümkündür.

Millî Şair, Kur'ân'ı tefsir edebilmenin ön şartlarından biri olan, Arap dil ve gramer yapısının inceliklerine son derece hâkimdir. Küçük yaşlarından itibaren devrinin muteber hocalarından Arapça dersler görmüş olması ve şahsî gayretleriyle bazı dil çalışmaları yapmış olması, onun bu lisana olan vukûfiyetini arttırmıştır. Kendi döneminin en ileri derecede Arapça bilen kişileri arasındadır ki bazı medrese hocaları Arapça müşküllerini çözebilmek için, Akif'in yardımlarına başvurmuşlardır. Diyanet İşleri tarafından, onlarca medrese hocası dururken Kur'ân'ın meâli işinin Akif'e verilmesi bu sebebe binâendir. Bunlar da göstermektedir ki Akif, zamanının en yüksek Arapça bilgisine vâkıf kişiler arasında yer almaktadır.

Bir İslam şair ve mütefekkeri olarak Akif'in Kur'ân'a hizmetinin ikinci ayağını yapmış olduğu Kur'ân meâli oluşturmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kendisine tevdi edilen Kur'ân'ın Türkçe meâli görevini, Mısır'da bulunduğu yıllarda yerine getirmiştir. Ancak bazı siyasî çekinceleri yüzünden bu meâli teslim etmeye yanaşmamıştır. Yakın dostlarına ölmesi durumunda bu meâlin yakılmasını vasiyet etmiş; ölümünün ardından bu vasiyet yerine getirilmiştir.

Akif'in diğer bir Kur'ânî faaliyeti ise, yapmış olduğu âyet ve tefsir tercümeleridir. Şair, birçok âlimin tefsirlerinin tercümesini Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşad mecmuasında yayımlamıştır. Bunların başında gerek fikirlerinden, gerekse tefsir metodundan etkilendiği M. Abduh gelmektedir. Abduh'tan Asr sûresi ile amme cüzündeki muhtelif sûrelerin tefsirlerini tercüme etmiştir. Abdülaziz Çaviş'in bir

ciltlik “Esrâru’l-Kur’ân” adlı tefsirinin de büyük bir bölümünü Türkçeye tercüme etmiştir.

Kendi dönemi ve şartları içerisinde değerlendirildiğinde, Akif’in yazmış olduğu tefsir yazıları bir boşluğu doldurmaya yöneliktir. Daha önce de söylediğimiz gibi onun asıl maksadı toplumu aydınlatmak ve Kur’ân bilincini oturtmaktır. Yoksa geniş geniş âyet tahlilleri yapmak değildir. Bu bakımdan Akif’in tefsir yazılarını kendine has üslubu içerisinde değerlendirmek yerinde bir davranış olacaktır.

Netice itibariyle Mehmet Akif, hem Kur’ân’a hem de milletine hizmet için, azımsanamayacak hacimde tefsir yazıları yazmış, mümtaz bir şahsiyettir. Kanaatimizce Şair, edebî yönü kadar, tefsircilik yönü de ön plana çıkarılması gereken, çok yönlü bir kişiliktir. Akif’in edebî yönünün perdelediği bu yönü, ilmî araştırmalara mevzu teşkil edecek değer ve muhtevadadır.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERÎM.

ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim ve Nuran (1992), *Mehmet Akif'in Kur'ân-ı Kerim'i Tefsiri-Mev'ıza ve Hutbeleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

- (1987), *Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

AYDÜZ, Davut (2004), *Tefsir Tarihi Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, 2. Baskı, Işık Yayınları, İstanbul.

- (1996), *Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşad Mecmualarında Çıkan Tefsirle İlgili Yazılar*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Adapazarı.

AYDEMİR, Abdullah (1993), *Ebussuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, 2. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

BUHARÎ, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmail, *Sahih-i Buharî*, İstanbul, ts.

CERRAHOĞLU, İsmail (2006), *Tefsir Usûlü*, 15. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

- (2005), *Tefsir Tarihi*, 3. Baskı, Fecr Yayınları, Ankara.

CÜNDİOĞLU, Düccane (2004), *Bir Kur'ân Şairi-Mehmet Akif Ersoy ve Kur'ân Meâli*, 2. Baskı, Gelenek Yayıncılık, İstanbul.

- (2005), *Âkif'e Dâir*, 1. Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

ÇANTAY, Hasan Basri (1966), *Âkifnâme*, nşr., Mürşit Çantay, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul.

ÇETİNER, Bedreddin (1995), *Ebu'l-Berekât en-Neseî ve Medârik Tefsîri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

DEHLEVÎ, Şah Veliyyullah Ahmet b. Abdürrahim (1960), *Tercemetü'l-Fevzi'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsîr*, Karaçi.

DEMİRCİ, Mehmet (1993), *Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'te Tasavvuf*, Akademi Kitabevi, İzmir.

DEMİRCİ, Muhsin (1998), *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul.

DİA (Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),(2003), *Mehmet Akif Ersoy Maddesi*, Haz., M. Orhan Okay ve M. Ertuğrul Düzdağ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXVIII, 432-439.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul (2005), *Mehmet Âkif-Mısır Hayat ve Kur'ân Meâli*, 2. Baskı, Şûle Yayınları, İstanbul.

- (2004), *Mehmet Âkif Ersoy*, Işık Yayınları, İstanbul.

- (1987), *Mehmet Âkif Hakkında araştırmalar*, 1. Baskı, Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî (1974), *es-Sünen*, Halep.

ERSOY, Mehmet Akif - (2006), *Safahat*, Neşr., M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.

- (1336), “*Mev'ıza*”, Sebîlü'r-Reşad, c.18, ad. 458, Şubat, s.183-186.

- (1336), “*Nasrullah Kürsüsünde(Mev'ıza)*”, Sebîlü'r-Reşad, c.11, ad. 464, Teşrinsânî, s.249-259.

- (1329), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü'r-Reşad, c.10, ad. 259, Ağustos, s.397.

- (1329), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü'r-Reşad, c.10, ad. 258, Ağustos s.381.

- (1328), “*Hutbe ve Mevâ'ız(Süleymaniya Kürsüsünde)*”, Sebîlü'r-Reşad, c.9-2, ad. 232, Şubat, s.405-408.

- (1328), “*Hutbe ve Mevâ'ız(Bayezid Kürsüsünde)*”, Sebîlü'r-Reşad, c.9-2, ad. 230, Kânunsânî, s.373-376.

- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü'r-Reşad, c.9-2, ad. 223, Kânunevvel, s.261-262.

- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.9-2, ad. 214, Eylül, s.101-102.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.9-2, ad. 213, Eylül, s.81-82.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.9-2, ad. 212, Eylül, s.62-63.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.9-2, ad. 211, Eylül, s.41-42.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.9-2, ad. 209, Ağustos, s.4.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 207, Ağustos, s.473.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 206, Ağustos, s.453-454.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 204, Temmuz, s.413-414.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 202, Temmuz, s.373-374.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 199, Haziran, s.314-314.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 198, Haziran, s.293.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 196, Mayıs, s.253-254.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 195, Mayıs, s.233-234.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 194, Mayıs, s.213-214.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 193, Mayıs, s.193-194.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 192, Nisan, s.173-174.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 190, Nisan, s.133-134.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 189, Nisan, s.113-114.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 188, Mart, s.93-94.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 187, Mart, s.73-74.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 186, Mart, s.53-54.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 185, Mart, s.33-34.
- (1328), “*Tefsir-i Şerif*”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 184, Mart, s.17-18.

- (1328), “Edebiyat”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 183, Şubat, s.9-10.
- (1327), “Tefsir-i Şerif”, Sebîlü’r-Reşad, c.8-1, ad. 183, Şubat, s.5-6.
- (1327), “Azgınlık”, Sırât-ı Müstakîm, c.6, ad. 156, Ağustos, s.401.
- (1326), “Hürriyet”, Sırât-ı Müstakîm, c.4, ad. 98, Temmuz, s.333.
- (1326), “Cemaleddin Afganî”, Sırât-ı Müstakîm, c.4, ad. 90, Mayıs, s.207-208.

EDİP, Eşref (1939), *Mehmet Âkif: Hayatı-Eserleri*, 2.Baskı, Sebîlü’r-Reşad Neşriyatı, İstanbul.

İBN EBÎ ŞEYBE, Abdullah b. Muhammed b. Şeybetü’l-Kûfî (1989), *el-Musannef fi’l-Ehâdis-i ve’l-Âsâr*, Kitabü’l-Fikr, Beyrut.

İBN HİBBÂN, Ebî Hâtim Muhammed (1988), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hıbbân*, Beyrut.

İBN KESİR, Ebu’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl (1980), *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Kâhire.

İMAMOĞLU, Abdülvahit (1996), *Mehmet Akif ve İnanan İnsan*, 1. Baskı, Ravza Yayınları, İstanbul.

İSMAİL, Hekimoğlu (1997), *Mehmet Akif’e Göredün Bugün Yarın*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

İZ, Mahir (1990), *Yılların İzi*, İstanbul.

KABAKLI, Ahmet (2003), *Mehmet Âkif*, 8. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.

KARAKOÇ, Sezai (2005), *Mehmet Âkif*, 9. Baskı, Diriliş Yayınları, İstanbul.

KUNTAY, Mithat Cemal (1939), *Mehmet Âkif: Hayatı-Seciyesi-Sanatı*, İstanbul.

KUTAY, Cemal (1992), *Necid Çöllerinde Mehmet Âkif*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

MAHALLÎ, Celaledin Muhammed b. Ahmed, *Tefsir-u Celaleyn*, Çağrı Yayınları, İstanbul, ts.

MEVDÛDÎ, Ebu'l A'la (1997), *Tefhîmü'l-Kur'ân*, Ter., Ahmed Asrar, Bengisu Yay., İstanbul.

MÜSLİM, ibn el-Haccac (1981), *el-Câmi'u's-Sahih*, İstanbul.

NAZİF, Süleyman (1991), *Mehmet Âkif*, Neşr., M. Ertuğrul Düздаğ, İz Yayıncılık, İstanbul.

PEKOLCAY, Necla (1996), *İslamî Türk Edebiyatı Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

SARIKOYUNCU, Ali (2007), *Milli Mücadelede Din Adamları I*, 5. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

SUYÛTÎ, Celeleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Câmi'u's-Sağîr*", Muhammed Muhyiddin Abdülhamit neşri, ys, ts.

- *Tefsir-u Celaleyn*, Çağrı Yayınları, İstanbul, ts.

ŞENGÜLER, İsmail Hakkı (1992), *Mehmet Akif Külliyyatı*, Hikmet Neşriyat, İstanbul.

ŞİMŞEK, Said (1997), *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yay., İstanbul.

TABERÎ, Muhammed ibn Cerîr (2003), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Darü'l-Âlimi'l-Kitab, Riyad.

TİRMİZÎ, Ebû İsa (1981), *es-Sünen*, İstanbul.

TOPÇU, Nurettin (2006), *Mehmet Âkif*, Neşr., Ezel Erverdi-İsmail Kara, 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.

YETİŞ, Kâzım (2006), *Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

YILDIRIM, Suat (2006), "Mehmet Akif'in Kur'ân'a Bakışı (2)", Yeni Ümit, Yıl 18, Sayı 74, Ekim-Kasım-Aralık, İzmir, s.4-7.

- (2006), "Mehmet Akif'in Kur'ân Anlayışı", Yeni Ümit, Yıl 18, Sayı 73, Temmuz-Ağustos-Eylül, İzmir, s.5-9.

ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin (1976), *et-Tefsîr ve 'l-Müfessirûn*, Mısır.

ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh (1957), *el-Burhân fî Ulûmi 'l-Kur'ân*,
İsâ el-Bâbî Matbaası, Mısır.

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Trabzon'un Sürmene ilçesinde doğdu. İlk ve ortaokulunu Zonguldak'ta tamamladı. Ortaokuldan sonra hafızlık eğitimini bitirerek, Zonguldak İmam Hatip Lisesi'ne kaydoldu. 1997 yılında bu okuldan mezun olduktan sonra aynı yıl Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne başladı. 2002 yılında bitirdiği yüksek tahsilinden sonra Zonguldak ilinin Ereğli ilçesinde İmam-Hatip olarak göreve başladı. Halen Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak, Almanya'nın Karlsruhe şehrinde İmam-Hatip olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.